

Antanas Ramonas

Ramybės kalva

ESĖ APIE TĖVIŠKĖ

Atsiradome ne ant plyno lauko. Dažnai net patys nesuvokiame, kokia daugybė saitų jungia mus su praeitimi, kaip ji, mums patiems net neįjauciant, nulemia mūsų poelgius, veiksmus, charakterį, net gyvenimo kelio pasirinkimą.

Mano senelis Juozas Rupšys buvo tik dviem mėnesiais jaunesnis už Maironį. Studijavo Peterburgo universitete, rašinėjo į laikraščius, daraktoriavo. Mirė pačiose Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Mus skiria tik keleri karo metai. Tėvo motina buvo iš Daukantų, ir tėvas tvirtina, kad iš tų pačių. Senelė iš motinos pusės jaunystėje tarnavo Pliaterių dvare. Nors gimusi jau po Valančiaus mirties, ji su pagarbia baime pasakodavo apie mužikų vyskupą. Jos atmintyje jis buvo gyvas — „skaudžiai rūstus“. Kaip ir spaudos draudimo laikai, knygnešiai, Prūsijos siena, kontrabandininkai, žandarai. Visa tai, matyt, atkeliavo ir į mano, kaip dabar mėgstama sakyti, pasąmonę.

Saugau senelio Juozo Rupšio ranka rašytas „Žinias iš mano paties gyvenimo“. Senelis rašo: „Gimiau 1862 m. gruodžio 21 dieną (senuoju stiliumi). Mano tėvai buvo vargingi valstiečiai, turėjo 16 dešimtinių prastos žemės. Nuo septynių iki trylikos metų ganiau gyvulius; tryliktuose metuose mirė mano tėvas, aš palikau vyresnysis vaikas prie žemės darbų. Penkioliktus metus man einant pusę ūkio atėmė pusbrolis. Aš išprašiau motynos, kaip labai norįs mokytis, leisti mane į Šiaulius mokytis švėdais — privačiu būdu. Motyna išnuomavo savo 8 deš. žemės, išpardavusi mantą, surinko 300 rublių mano mokslo daliai. Pasimokęs privačiai du metus, išdaviau į Šiaulių gimnazijos 4-tą klasę. Motynos pinigų bepakako užsimokėti pirmą pusmetį už mokslą. Gavau du mokinių pirmos klasės repetuoti ir už tai gimnazistų bendrabutyje gavau valgių ir lovai vietą. 1885 m. baigiau gimnazijos kursą ir 1886 m. įstojau į Peterburgo universitetą. Universitete prabuvau tris metus, iš negavimo darbo ir badavimo įgavau plaučių ir nervų ligas ir gavau išstoti iš universiteto. Grįžau į gimtinę, čia užsiėmiau, kur galėjau, slaptu vaikų mokymu, pradėjau rašinėti į užsieninius laikraščius: Varpe, Ūkininke, Amerikos — Lietuviškame balse. Bet policija pradėjo susekti mane: išbėgau į Latviją (...) grįžau vėl į gimtinę (...) vėl žandarų buvau susektas, ir policija liepė išvažiuoti iš Kauno gubernijos (...). 1904 m. vėl grįžau į Žemaitiją, į gimtinę“.

O štai mano senelio sodybos inventoriaus aktas: „1915 metų sausio 19 dieną, aš, Švėkšnos valsčiaus viršaitis, 5 zemstvos, Raseinių apskrities, Kauno gubernijos, K. Ignotas, padariau aprašą, prašant Juozui Rupšiui, jo sodybos, esančios Kurmių kaime, vadovaudamasis pono Kauno gubernatoriaus cirkuliaru Nr. 7414 iš 1914 metų spalio 2 dienos ir atvykau kartu su Gedminaičių kaimo bendruomenės seniūnu Rumšu ir žemiau pasirašiusiais sąžiningais liudytojais, ir sudariau viso kilnojamo ir nekilnojamo turto, priklausančio Rupšiui, aprašą“.

Akte užrašytas gyvenamasis namas šiaudiniu stogu, nauja medinė klėtis gontų stogu, plūktinis kluonas, plūktinis tvartas šiaudiniu stogu, daržinė. Kilnojamas turtas: separatorius „Alfa-Laval“, prietaisas cukraus galvoms skaldyti (buvo ir tokia mašina!), plūgai, akėčios. Gyvasis inventorius: karvės, arkliai, vištos, žąsys. Baldai: geležinė sudedama lova, trys medinės lovos, komoda, sofa be atkaltės (ši ir dabar tėviškės troboj tebėra — tai kaimo meistro padarytas minkštasuolis, prikimštas arklio karčių), medinė skrynja „gerai apkaustyta“, indauja, sieninis laikrodis, veidrodis. Ir dar: knygų lentyna, 50 įvairių brošiūrų ir knygų, 10 paveikslų. Visą turtą apvainikuoja „įvairių tvorų 800 sieksnių“. Prispaudė savo antspaudą viršaitis K. Ignotas, tekštelėjo antspaudėlių seniūnas Rumšas, pasirašė „sąžiningi liudytojai“ — Teodoras Balsys, Petras Rimkus, Tadeušas Toliušis, turto savininkas Juozas Rupšys, mano senelis.

Gimtasis Kurmių kaimas vienu kampu glaudėsi prie tamsios eglė girios, kitu prie Judrės upelio. Kokia švelniai kalvota ši vietovė, supratau, kai numelioravo laukus, kai kaimas išnyko, kai atsivėrė anksčiau neregėta erdvė, kalvomis palengva kylanti į šiaurę. Kyla tos kalvos iki pat Judrėnų, kurie stūkso ant pačios jų keteros. Nuo Judrėnų į šiaurę, į Rietavo pusę kalvos jau leidžiasi žemyn, nusileidžia į Jūros upės slėnį. Mano tėviškėj visos upelės tekėjo į vakarus, į Miniją, o nuo Judrėnų — jau į Jūrą.

Kurmių kaimo kaip ir nebėra — ant paties aukščiausio kalnelio vėjų pagairėje liko stovėti tik mano tėviškės vienišos trobos.

Dažnai sugrįžtu į gimtąją sodybą. Tebėra čia „gerai apkaustyta“ senelės kraitinė skrynja, išmarginta žemaitiškais raštais. Tebėra knygų lentyna, kadaise nustebinusi caro laikų valdininką.

Tebecinksi rytais separatoriaus „Alfa-Laval” skambutis...

Atsisėdu ant numinto slenksčio: už juoduojančio tolumoj miško leidžiasi saulė, sustingęs vakaro ramybėj plyti didžiulis rugių laukas ant kalvelių, kur seniau stovėjo sodybos, kur ošė jų medžiai.

Ant smėlėtos kalvos, po medžiais, po kryžiais prie žvyruoto kelelio ilsisi mano seneliai ir protėviai Pranas, Juozas, Petras, Mykolas. Čia jų amžinasis — kitas — krantas. Dabar jie gal gyvena žolės, klevo lape, šiltose kelio dulkėse.

Sėdžiu ant slenksčio, regiu vaikystės taką, kuriuo bėgau koją pasidūręs, verdamas, regiu pro daržinės stogą vasaros žvaigždes, girdžiu, kaip plaka darganotą lapkričio rytą eglės šaka į langą, regiu pro jį, kaip klumpa ir keliasi lauko gale pūgos sūkurys.

Klumpa ir keliasi žmogus, pakol sukniumba visiems laikams — štai ir visa istorija.

NAKTIES ŽODŽIAI

Prieš sakydamas ką nors, gerai pagalvok,
o pagalvojęs — nieko nesakyk.

Kinų patarlė

Yra žodžiai-raktai. Tai gerai suprato Stendhalis, rašydamas nakties valandomis Paryžiuje savo dienoraštį. Visas puslapis iš salone užrašų knygutėje pasižymėto žodžio, frazės, pokalbio nuotrupos. Jam tas žodis buvo tarsi savotiškas kodas, kurį surinkus, atsiveria atminties uždanga, o už jos — praėjusi diena, vakaras, kai nerūpestingai plepant, juokinant svečius, žarstant sąmojus, akis nejučia fiksuoja viską, kas dedasi aplinkui, o smegenys rūšiuoja, gretina, lygina, mintys plaukia nesustodamos, susiliedamos į vieną nenutrūkstančią srovę. Ir vakare, parėjęs namo, — tyliai šnarėdama plaukia Sena pro Notrdamo bokštus, miega priemiesčiai ir medžiai bulvaruose, — jis pasikabina apsiaustą — tyliai spragsėdama dega žvakė ant stalo, jos mirgančioje gyvoje šviesoje virpa raidės, parašytos ankstų blaivų rytą, paskaičius kelis puslapius iš Napoleono kodekso. Rytą kitas minties darbas. Romanai, kelionių aprašymai, prisiminimai. Protas dirbo aiškiai, tiksliai, rikiavosi sakiniai, skyriai, ir žodžiai judėjo griežtai, tvarkingai, kaip imperatoriaus armijos kolonos, pakludamos maršalų komandai.

Naktį mintis bėga kitaip. Kitoks jos kelias. Ji laisva, nevaržoma, atvira. Tamsoje kur kas lengviau kalbėti nuoširdžiai, ir žodžiai liejasi tarsi savaime. Naktis — fantazijos, meilės ir nuoširdumo prieglobstis. Diena daug drovesnė ir dirbtinesnė už naktį. Nuo meilės žodžio jinai rausta ir nuleidžia akis.

Nėra žodžių, nėra namų.

Rilkė neturėjo tėvynės, neturėjo namų, bet turėjo miestą, kurį mylėjo. Gal jo tėvynė buvo Europa, ta Europa, kurią jam buvo lemta pamatyti išnykstančią. Ir neatsitiktinai jis mirė Šveicarijos Alpėse, mažame kaimelyje, pačioje Europos širdyje. Širdyje, kurią baltos Alpių viršūnės užstojo nuo žiaurių laiko vėjų, kur dar skambėjo viduramžių vargonų akordai ir piemens ragelis kalnuose. Čia stovi pilys ant uolų, o jose vis dar rusena senųjų Europos aristokratų šeimų židiniai. Nežinau, ar taip dar yra. Bet žinau, kad tebestovi kalnai ir kad dabar, kai vienas sezonas baigėsi, o kitas dar neprasidėjo, ant jo kapo paminklinio akmens, kuriame iškaltas jo paties dvielis, krenta tykiai pirmi geltoni lapai, bažnytėlė, apsupta namelių stogų, ir virš viso to — tyras kalnų dangus.

Stendhalis pakabino apsiaustą — ant sienų graviūros su Romos vaizdais (Piranesi?), — pasiėmė popieriaus lapą, nusmailino neskubėdamas žąsies plunksną, išitraukė knygutę, kurioje blyškiu švininiu pieštuku buvo parašytas vienas žodis, ir tas žodis iškart jį perkėlė praeitin, visai netolimon praeitin, į madam N. saloną, kur vos prieš kelias valandas jis vaikščiojo, kalbėjosi, juokėsi, žaižaravo brangakmeniai ant nuogų moterų kaklų, tamsavo vyrų frakai, žybsėjo akys, nebyliai išsakydamas jausmus.

Bet dabar, naktį, viskas atrodė kitaip. Tas vienintelis žodis praskleidė uždangą, ir jis žiūrėjo į viską, kas buvo, tarsi į lėlių teatro vaidinimą, kurį dažnai stebėdavo Italijos miestų aikštėse. Naktis mostelėjo savo sparnu, ir vizija pynėsi su tikrove. Bet kas yra tikra praeityje? Kas yra tikra praeityje, jei nėra tikras šis bėgantis mirksnis? Kas laikė rankose realybės smiltelę, kuri byra be garso pro pirštus? Nesugausi rankomis tekančios upės. Net Mirtis bejėgė sustabdyti momentą. Laikas — žmogaus išmonė. Jo nepažįsta Visata, cikliškas Gamtos kartojimasis — ne Laikas. Tai ratas, o ne tiesi linija, kaip mes įsivaizduojame Laiką.

Turbūt todėl iki šios dienos Stendhalis kaltinamas tuo, kad savo dienoraščiuose prirašė nebūtų

dalykų. Jie buvo. Ar išvis yra nebūtų dalykų? Šioje žemėje nėra to, ko nėra. Išstartas žodis, tuo labiau parašytas žodis (tai visiškai ne tas pats), neišnyksta, kad ir koks nematerialus jis atrodo. Išvis žmogaus gyvenime, čia, niekas neišnyksta be pėdsako. Supa mus pasakytų žodžių aidas, jausmų atmintis, nuotaikų šviesa.

Tas žodis-raktas turėtų būti novelės pavadinimas. Raktas, kuris atrakina duris. Girdi, kaip jis sukasi, kaip lėtai atsiveria durys, ir už jų, žodžių šviesoje, išnyra pasaulis, kurį tu regėsi, kol skaitysi tuos kelis puslapius. Bet taip ir neižengsi į jį. Su paskutiniu puslapiu pasaulis lėtai išnyks, dar kartą perskaitysi pavadinimą, atsiminsi, ir nuo šiol tas pasaulis bus visada su tavimi. Pavadinimą nešiosies kaip raktą ir visada žinosi, kad bet kada gali atverti duris ir vėl įžengti tenai. Jei tik panorėsi.

Tas žodis-raktas savaip nusako novelės turinį, nors iš jo ir neatspėsi, ką gali išvysti už durų. Ir tas žodis — du, trys, pusė sakinio — būtinai pasikartoja novelėje, nebūtinai paraidžiui, bet kažkas tame pasaulyje, kurį tu pamatysi, būtinai turi tau priminti pavadinimo žodį.

Blogas tas raktas, kuris rakina tik išorines duris, ir bloga ta novelė, į kurią patenki tik vienerias duris atrakinęs.

Tas pasaulis turėtų atsiverti pamažu vis gilyn. Neperprasi jo paskubomis permetęs žvilgsniu žodžius. Ne visada taip yra, bet taip bent turėtų būti. Įsiklausyk į žodžius, netikėtai išstartus naktį artimam žmogui. Visada kažkas dar yra už jų, ir mes tą jaučiam. Jaučiam, kol jaučiam artumą, meilę. Svetimi, svetimo žmogaus žodžiai plokšti ir neatidaro erdvės, tos ypatingos erdvės, kuri iš principo nepripažįsta, neturi nei matavimo, nei laiko, nei tėkmės. Tai yra tai, kas yra mumyse. Tai tie dalykai, kurie matyti, kai sušvinta trumpam mumyse mažoji Dievo kibirkštėlė.

Velionis rašytojas B. tvirtino, kad pirmas sakinytis turi jau pasakyti viską, turėti savyje kaip potencialią viską, kas eis po to. Atrodo, tada supratau, bet dabar manau, kad reikėtų atsistoti kada vakare ir iš lėto, neskubant vėl pergaltoti, atsiminti iš naujo. Atsiminti tiksliai pačius jo tada sakytus žodžius, tą vakarą Vilniaus skvere ant suoliuko, kai baigė žydėti alyvos, prisiminti dangaus melsvumą, debesis, čiurlius, gatvės ūžesį, vėjaraupių paliestą veidą, akis, akis — gilią ir mokėjusią būti tik rimtas. Ir būdavo sunku kalbėti su juo, buvo geriau klausyti. Ir tik vienas kitas prieštaraujantis, provokuojantis žodis.

Ir dabar kartais tie žodžiai sugrįžta iš praeities miglų, tarsi būtų tarti vakar, prieš valandą, prieš minutę. Girdžiu, kaip aidi jų atgarsis kambaryje, vis dar virpa oras, sujudintas lūpų, kurios jau seniai po žeme. Bet žodis liko, liko balso intonacija, liko mintis, ir kiekvieną kartą, kai prisimenu, ką tada kalbėjom — dažniausiai tai būna naktį, — prieinu prie lango, siaura senamiesčio gatvelė bėga Trakų vartų link, stovi pavargęs sargybinis, atsirėmęs į skydą, dūluoja tamsoje didžiulis kaip rintis Pranciškonų bažnyčios stogas, jau palengva kartais nukrenta lapas, jau greitai auš vėluojanti spalio aušra, ateis dar viena diena, ir niekas, gal tik Dievas žino, kiek naktų dar taip atsibusiu, kiek naktų dar stovėsiu prie šito lango ir kiek naktų dar galvosiu apie kadaise, baigiantis pavasariui, išstartus žodžius.

Mes buvome gimę naktį, gyvenome naktį, ir mūsų žodžiai ieškojo vienas kito, glaudėsi vienas prie kito, šildėmės jų šilumoje, nes stingdė mus priešaušrio šaltis. Mūsų žodžiai buvo nakties žodžiai, dienos šviesa sukausto mūsų lūpas. Mes gimėme ir gyvenome naktį.

Dar nežinau, kodėl vis dažniau stoviu naktimis prie lango, kodėl vis dažniau prisimenu kažkieno pasakytus žodžius, kartais stebinusius savo jėga, savo grožiu, kartais piktinusius banalumu, užgavusius nepelnyta pašaipą ar ironiją. Aš daug žodžių paleidau vėjais, jie nulėkė tolyn kaip audros nešami lapai — pasakyti be tikslo, be prasmės, be jokio reikalo, vien tik tam, kad jų virpėjimas ir skambesys nustelbtų tuščiai slenkančio laiko ciklėjimą. Gal todėl dabar stoviu naktimis prie atviro lango ir klausausi senamiesčio, nakties, lietaus, pūgos švilpimo — tų visų garsų, tokių įprastų, būtinų. Neteška lietus be reikalo, nešnarina vėjas medžio lapų šiaip sau. Klausau jų kalbos, ir mano lūpos tyli. Tik klausau ir klausau, ir duok man, Visagali Dieve, išgirsti ir suprasti.

Būna naktų, kai manau, jog artėja Didžioji Tyla. Kartais atrodo, kad jaučiu ją, matau ją. Slenka ji juodesnė už juodžiausią naktį, tylesnė už tyliausią tylą, ir jokie mano žodžiai nepajęs sudrumsti tos tylos, joks minties blyksnis neperšvies tos tamsos.

Stoviu ir laikiu, o senasis Trakų vartų sargybinis jau seniai skendi toje tyloje, šiek tiek palenkęs galvą į priekį, laikydamas dešinėje rankoje varinę ietį, žvelgdamas į tamsesnę už tamsiausią naktį tamsą, neįtempdamas klausos, neįtempdamas žvilgsnio.

— Tamsa — amžinoji šviesa, — girdžiu kažkada pasakytus žodžius, kyla ranka — dar jaučiu jos šilumą, — uždaro langą. Svetima ranka uždaro svetimą langą, ir jau brėkšta kažkieno aušra virš miesto.

MAČIAU JŪRA

S. žodžiais tariant, buriavimas — kova su stichija. Aš taip nepasakyčiau. Jūra gyvena sau, visai nekreipdama į tave dėmesio. Ji yra, ir tiek. Ir tu esi, ir tiek. Jūra nei padės, nei trukdys. Ji gyvena savo gyvenimą. Pūs jos vėjai, nepūs jos vėjai, plendra raibuliuos vandenį — ji laisva, ir tu laisvas. Laisvas gyventi, kentėti, trokšti, alkti, vargti, džiaugtis saulėtekiais ir saulėlydžiais, kurie čia tokie gryni ir paprastai. Kas gali būti nuostabiau už tobulą paprastumą. Saulėlydis jūroje tik dangus, saulė, vanduo. Dangaus sfera kertasi su vos išgaubta jūros plokštuma, ir jų susikirtimo linijoje lėtai dingsta saulė. Matematiškai aiškus ir paprastas scenovaizdis jaudina daug labiau nei romantiškai dramatiškas saulėlydis kalnuose.

Žiūri, kaip skęsta saulė, ir lauki, kol prieš pasineriant jos viršutiniam kraštui blykstels žaliasis spindulys, nešantis laimę. Blykstels trumpam, dviem trim sekundėms. Tiek, kiek trunka laimė šioje žemėje.

Buriavimas tuo ir ypatingas, kad neardo harmonijos. Nestuksi varikliai, nesidriekia dūmų juosta, tik plaukia danguje šiurenama vėjo burė. Šiurenama taip pat, kaip šiurenamos bangos, genama taip pat, kaip genami debesys danguje; pliaukši banga į bortą taip pat, kaip ji teškena į krantą, šniokščia ar tykšta virš laivo nosies lygiai taip pat, kaip tykšta ta pati banga į pakrantės akmenis. Plaukia salos, apaugusios miškais, pakrantės, apjuostos baltu smėliu, nutįsta akmenų karoliai nuo iškyšulių į jūrą ir žybsi juose vieniši švyturiai. Plaukia laivų žiburiai pro šalį. Niekada neiškelsi kojos į tas salas, niekada nepamatysi tų laivų, kurių žiburius matei naktį. Jei ir pamatysi — nežinosi, kad tai juos buvai sutikęs kažkada, nors ir jie tikriausiai matė jachtos signalines švieses, vos vos iškilusias virš tamsios jūros.

Matau tris seinerius — linguoja stiebuose jų šviesos, rodančios, kad jie plaukia išmetę tinklus. Jachta eina skersai jų kurso, šviečiu į surifuotą grotą, ir balta burė tikriausiai toli matyti jūroje. Po kiek laiko sumirksi žiburiai seinerių stiebuose. Pamatė, pasisveikino. Tave pastebėjom, supratom, kad mus matai, pasakė. Tiek nedaug žodžių, ir kažin ar jų daugiau reikia. Eini jūra, kaip eini gyvenimu. Matydamas, kiek tau duota, liedsdamas, kas tau skirta, nežinodamas, ką atneš tau rytojaus diena.

Šitaip kadaise, kai gyvenimas buvo lėtas ir tikras, plaukė laivai Baltija. Plaukė Hanzos pirkliai, plaukė serbų piratai, plaukė kryžiuočiai. Plaukė, vieni pasitikėdami Dievu, kiti Bangpūčiu, ir buvo daug ramesnė ir tylesnė jų siela. Galėjai rauti nuo galvos plaukus, galėjai keiktis — stojo tyka, stojo laivai per penkias mylias nuo kranto, ir nuo jų denių aiškiai matėsi, kaip rūksta žemaičių deginama Klaipėdos pilis. Gal tik malda galėjo paguosti. Ir lygiai taip pat kaip dabar degė virš stiebo nakties danguje septynios Didžiųjų Grįžulo Ratų žvaigždės, o šiaurėje, Helsinkio link, spindėjo pro retus debesis neryški amžinoji jūreivių žvaigždė.

Jūra — mirties ir ano pasaulio simbolis. Laikas čia visai kitas, ir laivas joje — maža gyvybės salelė — namai, su kuriais kartu eini „per tamsumą jūros“, kaip kadaise pasakė Ovidijus.

Nežinau, kaip jūra atrodo startai, kuri staiga išnirio iš aušros miglų ir nutūpė ant pasvirusio denio. Ji greitai bėginėja, slėpdamasi nuo bloškiančio vėjo už storos virvės, kartkartėmis vis žvilgtelėdama juoda blizgančia akimi į mane. Ieškau kišenėje trupinio, randu tik cukraus gabaliuką. Nueičiau į kambuzą ir netikėtam svečiui keliauninkui atneščiau ką nors, bet negaliu paleisti rumpelio. Vėjas, kad ir nestiprus, tuoj pat apgręžtų laivą. Starta nubėga į laivo nosį ir purpteli į skystėjančią ryto miglą.

Laivas eina beveik prieš vėją, retkarčiais pakeisdamas halsą. Naktį mačiau, kaip degė toli, šiauriniame krante, Suomijos uostų pašvaistės. Išaušus vėjas rimsta, tik kartais padvelkia lengvas brizas nuo staiga priartėjusio kranto. Tolumoje, ties pačia horizonto linija, stūkso sargybinio laivo siluetas. Susigūžęs, pilkas, atstumiantis, visai nereikalingas ir svetimas šiems vandenims.

Plendra. Burė nukaro, ir šnarėjimas laivugalyje liovėsi. Plieskia saulė tuščiam vasaros danguje, ir švysčiodamos savo skėčiais nežinia kur iriasi medūzos.

Tik vakarop dingsta už nugaros Palangos bažnyčios bokštas, beveik visą dieną stūksojęs krante. Vėjas išpučia burę, pradeda šnekėti vanduo po foršteveniu, jau matyti signalinės farvaterio ugnys, Klaipėdos švyturys, užsidega laivų žiburiai reide. Keistas jausmas, kai eini į uostą. Visai kitas gyvenimas liko už nugaros: ramybė, laisvė, įprastinis laivo girgždesys naktį, kai snaudi susirietęs siaurėjančiame gulte ir už kelių centimetrų storio laivo borto vis šneka ir šneka pati su savimi jūra, migdydama tuo savo šnabždesiu ir guosdama tave, skiedrelę begalinėse jos platybėse.

Apsmukęs kareivis nueina pakviesti karininką. Nuobodžiaujantis, pagiringas senis tikrina užmestas prie pat pasieniečių būdelės meškeres. Karininkas susisukusiu kaklaraiščiu šaukia pavardėmis iš pasų, lėtai teliuskuoja Dangės vandenys, alyvuoti, drumsti, ir neatsispindi juose nei dangus, nei jo žvaigždės.

O ten toli, jūroje, vis dar dega žara, ten jau žiebiasi žvaigždės, ir kaip tyčia, tarsi atsigavęs po kelių dienų tylos, kyla vėjas. Jachta prižišta lynais prie knechtų, uždaryta kaip paukštis narve siaurame kanale. Kvepia rasa ant skurdžios prieplaukos žolės, ir prisimeni Katono žodžius: „Mačiau jūrą, žydinčią burėmis“.

Ir visai nesinori lipti į krantą.

REQUIEM KYLATRAKIUI

Kylatrakis — kaimas netoli Ignalinos, netoli Dringio ežero, prie pat kadaise išilgai Dringio ežero ir Švoginos upe ėjusios demarkacijos linijos. Už Švoginos — Lietuva, šiaurės — Vilniaus kraštas. 1866 m. čia buvo trys namai, gyveno dvidešimt du katalikų tikėjimo žmonės. Kylatrakis buvo akalica, t.y. bajorų kaimas (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, 1883). Antano Salio raštuose (II tomas. *Tikriniai vardai*. Roma, 1983) kirčiuojama Kýlitrakis. 1992 metų rudenį kaime buvo septynios pirkios, gyveno trys žmonės. Kai kurie iš jų katalikai.

PAVASARIS

Vėlai vakare, grįždamas nuo ežero, pamačiau beprasiskleidžiančią šilagėlę. Pamiršęs savo brangiuosius bobausius, kurių šiomet netikėtai kaitrioje pavasario saulėje buvo pilnos miško keliukų pašonės, atsiklaupiau į dar šlapias nuo praūžusio prieš kelias dienas lietaus samanas. Taurelė, jau plyšusi iš abiejų pusių, švietė prietemoje tokiu grynu, švelniu violetu, jog ir vyskupas, ir dailininkas sprogtų iš pavydo. Pūkeliai ant stiebo, ant žiedo lapų švelnesni už priešaušrio rūką. Nustebęs pajutau čia, vos keli centimetrai nuo savęs, grožio, besiskleidžiančio, ir dėl to dar žavesnio, tokią lepią ir švelnią skleidimosi jėgą, kuri turėtų nutviekti visą pasaulį. Ir tai kartojasi kasmet, ir kasmet tos grožybės lašas nukrinta į kieno nors, einančio pro šalį, sielą. Prisiminiau Shakespeare'o soneto eilutes, kurias kartais mėgstu niurnėti po nosim, kad liežuvis nepamirštų angliškos tarties:

*How with this rage shall beauty hold a plea
Whose action is no stronger than a flower?*

Ar šitas lašas kris į sielą, ar į kelio dulkes, pasaulis nepasidarys nuo to nė per nago juodymą geresnis. O gal tą akimirką, tą mažytę akimirką ir to pakanka?

Albina vakar lėtai perėjo kiemą. Matyt, norėjo pasikalbėti. Išbūna šitame kaimelyje per žiemą jos, trys senutės, ir didmiesčio pagadinta siela eksbarmenas. Vien miškai aplink, vėjas švilpia tarp obelų sode, vaikai nebeatvažiuoja, įgrysta viena kitai iki gyvo kaulo, jau įgriso per visą gyvenimą, ir pavasaris joms šventė. Nesibelsdamos, matyt, čia taip įprasta, viena paskui kitą susirenka troboj, o kalbos vis tos pačios. Vaikai, kaip buvo seniau, kaip buvo šalta, kaip miegojo ant krosnies. Ir kas bus toliau.

Nepasikviečiau Albinos. Buvau atsikėlęs penktą valandą ryto, lėkiau prie ežero ir dabar jau drybsojau lovoje.

Ponios Emilės supratimu miestietis — tikras idiotas, geriausiu atveju — nevykęs puskvaišis vaikelis.

— Varė į kolūkius. Arklius atėmė su vežimu, aveles. Viską atėmė. Dabar jau pripratom. Dūkšto kolūkį ardo, fermas keli žmonės pasiėmė, pašarų neturi. Suliesit mieste jūs vieną kartą.

Emilės įsitikinimas tvirtas — iš valdžios nieko gero nelauk. Gera buvo tik jaunystėj, kai mergavo Latvijoje. Ir pats geriausias atsiminimas — net dvi valandos pogulio!

DVARAS. Dabar tai buvo tik miško laukymė, ypač maloni pavasario giedroj, kai siūbuoja beržai žydrėjančiame danguje, plaukia debesys ir atokaitoje, šilumoje, kalasi dar neatpažįstamų žolių daigai. Jokio pėdsako, net pamatų. Stovėjo čia tikriausiai medinis dvarelis su keliom neaišku kam reikalingom kolonom, nuskliustais stogo galais, tvartai, arklidė, ledainė, klėtis, daržinės. Gyvenimas buvo ramus, vienodas. Amžinas miško šlamėjimas, amžini debesys dangaus sklype. Sekmadieniais mišios Vidiškyje, reti svečiai. Pagyvėdavo rudenį, per medžioklės sezoną. Suplūsdavo svečių, lodavo skalikai, rūkdavo laužas, prunkšdavo arkliai, skambėdavo sušalusi žemė po stambaus žvėries kojomis. Gal dar per ančių medžioklę rudens pradžioj. Ilgos, nuobodžios žiemos, vartant senus žurnalus, pokšint naktimis nuo šalčio ledui ant Dringio, traškant malkoms krosnyje ir vis dažniau įsipilant slyvinės ar vyšninės. Skurdas aplink, slepiamas skurdas ir nuobodulys dvarelyje.

Deja, viso to nebuvo. Kadaise čia buvo laukai. Paprasti dirbami laukai. Girios buvo toliau. Miškus užsodino tik po karo, ir už tą miškų sodinimą tarybų valdžia iki šiol minima negeru žodžiu. Ne girių žmonių čia gyventa, bet mūsų žmogus visada glaudėsi prie medžio. Kad ir prie pušelės miške. Visa tai sužinojau iš Albinos, parėjęs iš dvarvietės. O atrodo, viską taip aiškiai ten mačiau ir jaučiau. Ta įsivaizduojama tikrovė buvo realesnė, gyvesnė ir tikresnė už tikrąją.

Princesė tingiai ganosi aplink namus. Išpaikinta ir išranki. Emilė saugoja kaip akies vyzdį. Karvė rupšnoja, Emilė sėdi šalia pavėsuky ir ją plūsta. Emilė plūsta visus ir viską. Šalia sukinėjasi Mirta. Pamačiusi mane — kad ir dešimtą kartą šią dieną — ima baisiausiai loti — ak, tos pareigos! — paskui atbėga, vizgina uodegą, kantriai ir nuolankiai žiūri į veidą. Mirta be galo baili, vergiškos, suktos sielos. Emilė dažnai jai uždrožia pagaliu, nes Mirta nemėgsta, tiesiog nekenčia dviejų perkarusių, paišinių savo ponios katinų, o Emilė myli tik savo kates ir Princesę. Vos pamačiusi katiną, Mirta, pamiršusi savo vergišką nuolankumą, strimgalviais puola jį. Dažniausiai katinas iširopščia į medį, bet Mirtai yra pasisekę nutverti jį už sprando ir gerokai apkramtyti. Emilė šaukia: parazitais! — ir svaido į Mirtą pliauskas, kurių visad turi po ranka. Mirta pabruka uodegą, nuleidžia galvą ir dūlina

slėptis. Emilei viskas parazitas: ir darbininkai, kertantys proskyną kabelio linijai, ir Mirta, ir didžiulis violetinis pačiame žydėjime alyvų krūmas už jos namo galo.

— Ot tai kvepia parazitas!

Eidamas iš miško anapus plento pamačiau į stotelę tapenančią Albina. Nepažino manęs.

— Mišką kerti?

Susėdom ant suoliuko. Neįprastai kaitrioje šių metų pavasario saulėje spindi asfaltas. Anapus plento sudžiūvę šaltalankių stagarai.

— Ai, suplauks dar, — sako Albina. — Suplauks.

Gal ir suplauks. Prieš porą metų išpjovė pendicitą ir nuo tada nebe taip. Kraujo spaudimas didelis. Sėdim, saulė šildo ir autobusiukas neatbėga.

— Ai varė gyvulius po karo. Ai varė. Iš Vokietijos, palei geležinkelį. Visa varė: avis, žalas karves. Tokia avių švelni vilna. Ne kaip mūsų. Niekad nebuvau mačiusi. Dieną pas mus stovėjo. Visas pievas nugremžė. Kojos gyvulių atmuštos. Krito pakelėse. Pjovė, valgė. Kažin ar bent kiek nuvarė. Nieks nėra praturtėjęs iš vogto.

Aš jau nebetikiu, kad niekas nėra praturtėjęs iš vogto. Albinos kalbos malonu klausytis. Dainuoja aukštaitiškai, lyriškai, jautriai, kaip ant kalnelio pasilipusi. Emilė šneka visom trim kalbom iš karto, ir aš ne visad ją suprantu.

Emilė didžiai nepatenkinta, kad pradėjau pjauti sode žolę. Ji taip pat nepatenkinta, kad Princesei užginta vaikštinėti po tą sodą. Bandau aiškinti, kad žolės vis tiek daugiau nebus. Čia vienos pienės, o smilgos sumedės, sukietės. Bet Emilė, žinoma, turi savo nuomonę. Ir vis linkusi mane vasarą įdarbinti. Stebėtinai talentas priversti, kad kas nors jai tarnautų, už ją dirbtų. Vis kokie nors „batrakai“ ar „batračkos“ sukasi aplink jos namus. Senutės, neturinčios kur prisiglausti, veik elgetos, Ignalinos alkoholikai. Šiaip be galo smalsi ir plepi, moka laikyti liežuvį už dantų. Kam jai tie rugiai, kurių kasmet sėja po rėžį? Parazitui gaidžiui su parazitėmis rugių nereikia, o cukraus sunku begauti. Mačiau, kaip viena tokia pavargėlė pjovė Emilei šieną. Mosteli du kartus ir ilsisi ant dalgio pasirėmusi. Liesa, vėjo papučiamą, metų suriesta. Visa juoda, net skarelė juoda. Net krūptelėjau vakaro prieblandoje.

Kažkoks paukštelis, ar ne starta, krauna lizdą virš mano palangės, užkamšytos senais skudurais. Pamatęs, kad pastebėjau, visai kaip Mirta bando apsimesti. Nutupia ant laido kieme, blizgančia akimi vis pasižiūrėdamas į mane. Taip, tai sodinė starta, kaip sako išmintinga knyga ir A. Balbierius. *Emberiza hortulana*. Toks kuklus geltona krūtinėle paukščiukas. Žiūriu į jį ir prisimenu, kaip jo giminaitė, geltonoji starta, būnant toli jūroje, priešaušrio žvainumoje staiga nutūpė ant pasvirusio jachtos denio. Pūtė stiprus šoninis vėjas, kaip sako jūreiviai —beidevindas, ir laivo nosis vis panirdavo į bangas. Žiūrėjau viena akimi į svyruojančią raudoną kompasą strėlę, kita sekiau vikrų paukščiuką, bėginėjančią deniu už storos virvės. Kam jis skrido keliasdešimt kilometrų į atvirą jūrą priešaušrio tamsoje prieš stiprų vakarį vėją?

Nuostabus rytas. Ramuma, vakar iškritė didelė rasa, o tai nedažnai būna ši gegužį. Pjaunu sodą, kaip visada, neskubėdamas. Dabar lyg ir suprantu Emilės bambėjimą. Jai atrodo, o taip ir yra, kad miesčionys žaidžia. Žaidžiu ir aš, pjaudamas žolę sode. Užuoť nupjovęs per vieną dieną, pamosuoju dalgeliu iš ryto, kai minkščiausia žolė. Baltarankis. Ir nelabai man rūpi, nusikalstamai nerūpi, kad žolė dar neužaugusi, negalvoju aš apie naudą ir, blogiausia, negalvoju apie Emilės naudą. Užuoť vaisingai triūsęs be galo apleistame Emilės ūkyje, užsiiminėju niekais. Geriausias poilsis miesčioniui darbas Emilės ūkelyje.

ESĖ APIE RUSIŠKĄ DALGIAKOTĮ. Baigiu priprasti prie rusiško dalgiakočio. Ir pats dalgis gal geras pasitaikė. Lengvai pagalandamas. Rusišką dalgiakotį gali pasidaryti per dešimt minučių. Išsikirtai kartelę, sulenkei iš storesnio karklo rankeną, virvele ar net žilvičio vytele sutempei — štai tau ir dalgis. Nei gaila jo, nei dailinti reikia. Numetei — pasidarei kitą. Žemaičio dalgiakotis — instrumentas. Rankenos įstатыtos, speciali spynelė dalgiui įtvirti. Padarytas pagal tavo ūgį, kad būtų lengvas, kad būtų tvirtas. Gerai padarytas laikys visą gyvenimą, bus tik tavo, delnai nupoliruos klevo rankenas, savo dalgio niekam neskolinasi, savo sūnui padarysi pagal jo ūgį, sieksnio plotį, tau numirus, užkiš jį klėtyje ant aukšto už sąsparos ir sakys smalsiam vaikaičiui: čia senelio dalgis. Ruso dalgis trumpalaikis. Tam kartui. Su juo ir pjauti lengviau, mažiau reikia fizinės jėgos. Bet ir pradalgė siauresnė. Pamojavai, numetei. Daiktas laikinas. Nuėjai kitur, pasidarei kitą. Klajoklio dalgis.

Vakarais Albina eina pasivaikščioti. Keleliu palei kaimo trobas. Šmėžuoja jos balta skarelė vakaro prieblandoje. Nurimo didieji klevai mano kiemo gale, krauna krentant rasai ant skystų Kylatrakio pievų žiedą liepa pono barmeno kieme. Penktadienis. Vienur atvažiavę į — savo jau — ūkį kaimynų vaikai, spėję pražilti, su vaikaičiais. Atvažiavo pirmosios Leningrado senutės, irgi su vaikaičiais. Ir eina Albina sau per kaimą. Prasideda vasara, bus žmonių. Vieniša ir liūdna žiema nuėjo per miškus į šiaurę. Pats alyvų žydėjimas, o nuo obelių jau krenta žiedlapiai. Peržydėjo didžiulė kriaušė sodo kampe. Ir barmeno kriaušė peržydėjo. Jau mezga šermukšniai ir erškėtrožė miško laukymėje. Viskas tartum pranašauja, kad bus derlingi metai.

VASAROTOJAI. Dačnikais juos vadina šiame krašte. Truputį su pašaipta, kartais truputį iš aukšto, tai tiesiog tam tikra nešanti nauda gyvūnų rūšis. Emilei, kaip ir visi gyvi ir negyvi daiktai, jie — parazitai. Dačnikai — leningradiečiai. Tokio miesto kaip Sankt Peterburgas jie nėra girdėję. Jų laikrodžiai rodo Rusijos laiką. Yra tokių, kur nuolat atvažiuoja pas tuos pačius šeiminingus jau dvidešimt metų, bet kai sakai „labas rytas“, tau visada atsakys „dobroe utro“, ir draugo sūnus Mykolas jiems — Miša. Atvažiuoja pirmiausia senelės su vaikaičiais, vos pasibaigus mokslo metams, paskui tėvai, giminaičiai, ir taip per visą vasarą. Tik senelės sėdi iki vėlyvo rudens. Uogauja, grybauja, žiūri vakarais televizorių, neperka iš Emilės pieno. Ir aš jas suprantu. Emilė prausiasi tik per didžiąsias šventes. Bet kuo čia dėta Princesė — švari, inteligentiška karvė, kurios pienas tikrai skanus. Nerauginto jo beveik negaliu gerti. Tad susirauginu, verdu bulves su liesomis kuojomis, raudėmis, plokščiais tarsi popieriniais plakiukais, kartais rūgštynių sriubą, apdairiai prieš tai nugriebęs grietinėlę, kartais išsičirškinu bobausį, ir nesuliesėjau nė kiek, nors, anot Emilės, kaip beprotis lakstau po miškus, paežerėmis. Būnu visur, bet nebūnu Emilės daržuose ir soduose.

Kai tik vakarais lieku vienas, Mirta sukasi apie mano duris. Išeinu, pasišneku. Ji žiūri ir vizgina uodega. Dažnai jai pasiseka ateiti dieną, kai sėdu prie ne itin reguliarių savo pietų stalo. Kaimas eina gulti anksti. Su vištomis. Tada Mirta su Šariku išeina pasivaikščioti. Ypač šviečiant mėnesienai. Bėginėja drėkstančiu nuo rasos keliuku. Šarikas dar nedrąsesnis už Mirtą. Jis kamuojamas kompleksų. Jam gėda savo kvailo vardo, savo ne itin šuniškos išvaizdos, gėda savo neaiškios kilmės. Jį kažkas atvežė maiše ir išmetė prie kaimo. Kaip visi vargetos, nelaimėlis gavo prieglaudą pas Emilę. Bet Emilė nieko šiaip sau nedaro. Emilė nori turėti paklusnių vergų būrį. Šarikas stengiasi kaip moka. Bet jam nesiseka. Gauna dažniau su pagaliu, dar kažkas koją sulaužė pernai. Ir atsigauna jis tik vakare, išlėkęs palakstyti po kaimą, kai rūsčioji šeiminingė miega, kai ištraukę kažkur paslaptینگais savo nakties keliais Emilės katinai. Taip kvepia kaimo keliukas! Rasa, migla iš pievų, arklio kanopomis. Gali užtikti ežį, kurapką, trumpauodegę laukinę pelę, per savo kvailumą kažko išbėgusią ant plynės. Kurkia varlės, plaukia rūkas, plaukia mėnulis. Laisvė! Nereikia apsimesti, kad esi sargybinis, viauksėti savo nesolidžiu balsu, krutinti striuką uodegą. Miega Emilė, miega Paulina, miega penkios Paulinos ožkos, tik stiprus jų kvapas plūsta pro tvartelio durų apačią ir kutena šnerves. Niekada nesu subaręs nei Mirtos, nei Šariko. Bet manęs jis bijo. Tik vieną kartą buvo atbėgęs ir vis glaudėsi prie Mirtos peties.

O vakaras nuostabiai ramus, temsta jau visai lėtai, neturiu lempos ir rašau toje prieblandoje, toje žvainoje prieblandoje, kurioje išryškėjo, susodrėjo didžiulio Emilės alyvų krūmo violetinė spalva. Rausta vis labiau pušų kamienai už pievelės, nors saulė jau nusileidusi, žaros spalvų beveik nėra. Ten, kur nusileido saulė, geltona su raudono aukso spalva, abiejuose kraštuose pereinančia į raudonai violetinę. Priešais — tvoros gabaliukas, žvyruoto keliuko atkarpėlė, už jos pirtelė ir anksti prasprogstantis ažuolas užjos. Šitoks vaizdas telpa mano lango rėmuose, jei neskaitysime dangaus ir kartais į tą plotą patenkančio mėnulio.

Vėl kitoks rytas ir kitoks, neramesnis, kietesnis, vakaras. Tik saulėlydžio spalvos gal bus tokios pat. Nors apskritai ar jos būna, ar kada buvo per milijonus metų visiškai tokios pat? Nėra dviejų vienodų medžio lapų, dviejų vienodų miglės stiebelių. Kaip gyvsidabrio lašeliais nubertas kupstas ji švyti tekančios saulės šviesoje. Taip jau itin skirtingai ir kartu vienodai sutvarkytas tas pasaulis, kurio nei suvokti, nei aprėpti negali. Visą gyvenimą galėtum tyrinėti savo kiemą — ir pakaktų darbo, ir numirtum visko neištyręs, nesužinojęs, nesupratęs. Gal kalčiausias čia instrumentas, su kuriuo bandai prie to pasaulio prieiti?

Kur eičiau, ką daryčiau, vis sekioja iš paskos guvioji kielė. Pjaunu šieną anksti rytą — ji šokinėja ant pradalglių, laistau vakare daržą —ji tarp energingai lėdančių iš žemės agurkų, gal tikisi sučiupti kokį neapdairų buožgalvį ar vandens vabalą, pakliuvusį į laistytuvą. Dieną ji straksi ant kelio, ant pirtelės stogo, pasisukioja ant tvoros. Atsimenu ją iš vaikystės. Tai buvo pirmas paukštis, kurio

vardą sužinojau. Kaip dabar matau tupinčią po langais ant kūdrelės jau tirpstančio ledo. Ledspira — taip pavadino ją senelė, ir iškart tapo aišku. Kielė parlekia pavasarį ir išspardo ledus, jau spėjusius įkyrėti per žiemą.

Paskutinis kampelis sode. Ir keliuosi anksti rytą nenoriai. Prisistato, kaip visada, Emilė.
— Kūda saulė.

Abu tikimės lietaus. Žemė ir taip kaip pelenai. Jei taip bus, Princesei nematyti atolo. Ir nenujautėm tada nė vienas, kokia bus sausra šią vasarą. Iš tikrųjų saulė kėlė apsiblaususi ir nekaip nusiteikusi, kaip ir aš. Bet žadėtos perkūnijos ir lietaus nebuvo. Karšta, sausa. Nubėgo palinkusi, greitai švysčiodama lazdele, prie ožkų Paulina. Paulina tapena labai smulkiais, tankiais žingsneliais, atrodo, kad bėga. Taip bėgioja kurapka. Eina iš tikrųjų greitai, o dar tie smulkūs žingsneliai sustiprina įspūdį.

Nuėjęs pas Emilę pieno, radau ją dūmų debesų. Kepė žadėtuosius blynus. Krosnis, užkrosnis, kamarėlis — atrodo, visi Emilės apartamentai. Krosnis aprūkusi kaip pragaro pabaisa, mažas, kažin ar kada plautas (o gal ir plautas, nes Emilė labai smalsi!) langelis, įlūžusios, supuvusios grindys, lova — migis, net iš toli matyti, kad viskas, kas joje paklota, kadų kadais beskalbta, o virš lovos kilimėlis su raudonomis gėlėmis. Karališka puošmena, gėlės tik šviečia tam purve ir netvarkoje.

VASARA

Albina parkrito ant keliuko trečiadienį, išėjusi, kaip visada, pasivaikščioti. Kitą dieną mirė ligoninėje. Ir gražiausias namas kaime liko tuščias. Nežinia, ar kalta šios vasaros saulė, ar tiesiog atėjo laikas nukirpti siūlą. Ne kiekvienam pasiseka numirti ant kelio, kuriuo vaikščiojai visą gyvenimą.

Miškas išdegęs ir negyvas. Pelkės sausos, net miške išdžiūvo kūdros, ežerėliai, upeliai. Važiavau pro Vaišniūnus vakare su dviračiu. Visiškai rudoje pievoje, kokia nebūna nei vėlyvą rudenį, nei pavasarį, stovi karvė. Kibiras šalia ir šieno glėbelis. Ir spindi už keliasdešimties žingsnių ramus saulėlydyje Dringio vanduo, ir ima baimė, kad perkarusi, perdžiūvusi sausra išgers ir tuos vandenį. Naktį neatvėsta, neiškrinta rasa.

Emilė užsidariusi savo lūšnelėje būrė lietu. Prasitarė. Ir nušniokštė vieną dieną. Gal ir nuo jos būrimo. Bet to taip maža. Vėl sausas vėjas, vėl tušti debesys iš vakarų. Šile mėlynių lapai rudai raudoni. Išdžiūvo raistas aplink miško ežeruką. Tik vėjas, prabėgantis iš džiūstančio pušyno, varto geltonųjų, nuodingųjų vandens lelijų lapus. Vanduo juodas juodas. Nuo gailių kvapo svaigsta galva, o tarp gailių išdidžiai mėlynuoja vaivorų uogos. Vienos pailgos, saldžios, kitos apvalesnės, rūgštesnės. Plaukiu juodu ežero vandeni. Tokia vienuka ir ramybė, ir nežinau, kaip išlipsiu į liulantį krantą. Dar pusė ežero po durpių sluoksniu. Baugu, kai priplauki prie kranto, o ten po juo amžinose tamsybėse liula vanduo ir gal gyvena aklos, blyškios žuvis. Tyluma. Tik antį, metančią plunksnas, išgąsdinau. Puolė bėgte į ežerą ir nuplaukė, plakdama sparnais.

Princesė liūdi uždaryta tvarte. Nesuprasi, ką burtininkė Emilė mano. Aiškina, kad Princesė labai poniška ir labai bijo gylių. Mirta užsuka į svečius ir net nebeiškiša liežuvio. Kišk nekišęs, kai taip karšta. Šarikas atbėgo per sausą, duriančią pievą lodamas. Pašauktas vardu susigėdo ir nukiūtino atgal į pirkios pavėsį. Krankleliai kranksi ir kranksi, o lietaus nėra. Švysčioja po kiemą kregždės, ir grauzia už pirtelės sausą stagarą Paulinos ožkos.

Girdžiu, pradėjo klykti kielė, ir matau, ateina į kiemą Emilės katinas. Perkaręs ir paišinas kaip visada. Pagalando nagus į suolo lentą, viena akimi vis žiūrėdamas į nerimstančią kielę, kuri ledus išspardo, ir nuspūdino keliuku palei tvorą. Nebematau, bet iš kielės balso suprantu, kad katinas, nervingai kraipydamas ausis, žengia jau palei tvartą. Šmėstelėjo nugara pievoje. Nepavyko pasivaikščiojimas.

Vidurdienio kaitroje skaitau bambantį Montaigne'į. Jo monotoniška, smulkmeniškai nagrinėjanti kiekvieną jo paties sielos krustelėjimą kalba nemigdo, nors taip, atrodo, turėtų būti. „Ir nieko nuostabaus, nes eiti vingiuotais savo dvasios takais, nerti į tamsias jos gelmes, pastebėti vienokius ar kitokius mažiausiosjos krustelėjimus dalykas nelengvas, daug sunkesnis, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Tas darbas naujas ir neįprastas, atitraukiantis mus nuo kasdienių rūpesčių, nuo įvairiausių įprastinių reikalų. Štai jau keleri metai visos manos mintys nukreiptos į mane patį... ir t.t. Nuleidžiu knygą ir žiūriu į kaitrą, kuri kaip prakeikimas kabo virš žemės — ateina laikas, nors jis jau seniai turėjo ateiti, kai nebeberi sėklos, kai nebedygsta pabertoji, kai jau turi pjauti savo derlių. Tik pjautuvas priemenėję tebekabo vis dar negaląstas, ir ėda jį tinginystės, kasdienybės ir laiko

rūdys.

PAULINOS KLUONAS. Patraukė mano akį ir širdį, vos tik ji pamačiau. Labai platus, per vidurį kadaise puikaus šiaudinio stogo tarsi koks nuširusio kailio dryžis užkaltas tolis. Prieky sparnus paskleidęs tarsi višta, gobianti viščiukus. Stovi vidury lauko, juoduoja, paryškindamas jo linijas, miškas užpakaly, šalia nerūpestinga dailininko ranka pabrūkšniuoti žardai. Sienojai pilkšvai balti, bet dar skambantys, ir jau toks žemas, kad dilgėlė taikosi įkasti stogo šiaudui. Jis visada man atrodo paslaptingas, tiek užburtoje mėnesienos šviesoje, tiek vidurdienio kaitroje, kai aplink jį koncertuoja žiogų orkestrai, tiek leidžiantis saulei, kuri ritasi už jo, o jis neriasi į rausvą vakaro žvainumą, augdamas, plėsdamasis, slenkant prietemos šešėliui ant kaimo. Per lietu ir darganą viliojo savęsp — atrodė toks sausas, šiltas, jaukus. Neabejoju, kad paskutiniai aplinkinių Avinčio ir Minčios girių ir balų, pelkių kemsynų velniai čia suvažiuoja pataisyti savo susuktų reumato kojų, kanopų, iškrypusių nuo amžinos drėgmės, ir geliančių uodegų. Esu žvelgęs pro plyšius į vidų, niekada nedrįsau užteiti. Mačiau vežėčias, šiaudų kaugele, lentų krūvą. Žavėjo mane viskas: jo linijos, tūriai, audrų ir negandų apipešiotas stogas, žavėjo jo rūstus paslaptingumas. Pasiėmęs kelias sanginos kreideles, ėjau iš vieno šono, iš kito, ėjau iš arčiau ir toliau, lipau ant pirtelės stogo. Pripeckiojau sąsiuvinį, bet kas iš to. Nupieštas kluonas neteko savo paslaptingumo, nebeliko ir proporcijų, nors matavau visaip — ir primerkęs vieną akį, ir kitą, ir ištiesęs nykštį, ir pieštuką. Nesidavė jis perkeliamas į popierių ir labai nenorėjo būti pakabintas virš mano rašomojo stalo. Žinau, kad ne ta ranka ir ne ta akis į jį žiūrėjo. O rodos, su tokia meile ir su tokiu virpuliu širdyje! Nebūtų gelbėjusi man nei „Nicon“, nei „Practika“. Gal būtų gelbėjusi senojo Vilniaus fotografo Bulhako medinė kamera ir jo akis. Žinau, kad paskutinis Kylatrakio velnias juokėsi, matydamas mane lakstantį su piešimo bloknotu aplink kluoną. Juokėsi, žiūrėdamas pro juodą, tarsi iškastą, stogo plyšį. Seniai nujaučiau, kad jis ten gyvena, ir kartą, pragariškoje šios vasaros kaitroje, nutvėriau jį nuoga, nusišėrusiu rudu kailiu drybsantį pakluonėje patį vidurdienį, kai vištos leipo ir virto nuo karščio po tankiai sužėlusiais alyvų krūmais.

Dar visai neseniai, dar prieš keturiasdešimt metų, kiekvienas kiemas, kaip rašydavo savo inventoriuose senų laikų valdininkai, kiekvienas dūmas turėjo čia, šiuose laukuose, po savo kluoną. Prasidėjo tada naujas šviesus gyvenimas ir buvo pasakyta: užtenka kiekvienam atskirai knistis savo liesam sklypelyje. Gyvenkite krūvoj, linksmai, vienas kitam padėdami, padainuodami. Paskui dar buvo pasakyta: kam kiekvienam kiemui kluonas? Juk gyvenate kartu, linksmai, padainuodami. Nugriovė kluonus. Burtas ar dar kas lėmė, kad liko vienas vienintelis Paulinos. Kluonai išnyko pirma, paskui prapuolė ir dainos. Tos prapuolė nepastebimai, ir dabar gaudžiai aidi naktimis virš Kylatrakio, virš Paulinos kluono svetimos šiems miškams ir mažiems laukams eksbarmeno traukiamos didingos operų arijos. Bet, kaip sako Shakespeare'as, praėjo nerimo žiema ir virš Kylatrakio vėl suspindo saulė. Ėmė gražinti žemę, kadaise turėtą mišką, gražino ir Paulinai kluoną. Dėl miško rėžių jau vyko atkaklūs ginčai, žemę dar kiekvienas atsimena. Ginčijosi suvažiavę žentai, marčios, vaikaičiai, sūnūs, dukterys, kuriems jau irgi atkakliai lenda žilas plaukas. Sugrįžo, kad susibartų. Sugrįžo iš miestų, miestelių, kur išvažiavo kadaise palikę liesą, nedėkingą tėviškės žemę. Bet labiausiai visiems kliuvo kluonas. Ir matyti buvo ne vieno akyje ir širdyje, kaip būtų buvę gera, kad visus kluonus būtų nugriovę. Kaip dabar širdžiai būtų lengviau. Įdomus yra žmogus lietuvis. O Paulina gena kiekvieną rytą savo ožkas į ganyklą vis pasižiūrėdama į kluoną, į kūdrele, už jo gražiai iškastą, gražiai apdėtą akmenimis amžinatilsį vyro.

RUDUO

Jau ruduo. Einant rytą prie ežero oras toks šaltas, tyras, tirštas, kvapnus, jog nesupranti, ar valgai, ar kvėpuoji. Virš ežero rūkas, pilkuma, kurioje uždūsta žvilgsnis. Dar nepatekėjo saulė. Rasa nepapsi, kaip paprastai būna tokiais rytais rudens pradžioje, nuo medžių lapų. Bėgalinė ir baisi šios vasaros sausra palietė ir rudenį. Jau krinta lapai, sudžiūvę, sausi, ir to nuostabaus beržų geltonio, kuri taip mėgsta pradedantys poetai, šį rudenį tikriausiai nebus. Jis bus paprastesnis, skaudesnis, netikėtas. Proza.

Plūdė vos matyti migloje. Ėmė kilti saulė. Iš už miško dar jos nematau, bet migla ežere pradėjo judėti. Atsigrėžiu. Ir kranto nematyti. Pasijuntu kabas, plaukiąs, kartu su miglos stulpais šokantis keistą šokį nerealiame pasaulyje. Suprantu, kad kyla saulė, kad pradeda įšilti nuo jos pirmo spindulio oras — štai iš kur tas judėjimas. Bet kas iš to mano žinojimo, kai nerealumo jausmas toks stiprus, kad gundo, vilioja jam pasiduoti? Panašiai traukia bedugnės kalnuose.

Saulė pakilo virš miško, ir rūkas vietomis plyšo, tarsi perskyrė jį saulės ranka. Ir spindi vandens salelės baltoje miglos jūroje. Fantastiški kalnai išnyra tolumoje iš ežero gilumos ir palengva

plaukia artyn. Tai salos, jų pakrantės jau tviska aušroje, tik aš su savo meškerėle tarp tylinčių meldų vis dar skendėju miglos sūkuriuose, kurie lėtai slenka nykdami pakeliui į miško tamsą ir drėgmę. Bet nebepasiekia. Tirpsta ir nyksta pakrantėje. Bet aš vis dar migloje.

Vargšas Šarikas, kuriam niekada gyvenime nesisekė, atiduotas į Dūkštą. Nežinau, ar Mirta liūdi, ar liūdėjo. Nematyti. Kaip visada uoliai amsi, pamačiusi mane, einantį į šaltinį vandens. Pašaukta vizgina susuktą į riestainį uodegą baltu galiuku ir visada pataiko ateiti į svečius, kai pietauju. Emilė Šariku atsikratė, nes du šunis šerti esą per sunku, be to, Šarikas išlakdavęs mylimųjų katinų pieną. Mirta sulysusi.

— Nėr ko jos šerti, — rėžia Emilė. — Pabadaus, šunų nenorės.

Plaukia mėnulio pilnatis pro debesis virš miško. Prisėdau ant akmens šalia kaimo kelelio. Tyluma. Žiba mėnesienoje balzgana perlo šviesa niekada neužsimerkiantys kraujažolės žiedai, tarsi koks paslaptingas padaras, prigulęs už daržų pailsėti, stūkso garsusis Paulinos kluonas.

Ateina Paulina vakare, kaip visada bėgdama, susimetus į kuprelę. Nors sėdžiu tamsoje, ką padarysi, mėgstu prieblandas, prieblandų žmogus, šaukia už durų. Šianakt nukasė jos bulves. Skubėdami, išrinkdami didesnes. Sklypelis prie pat plento. Ėjo vakar naktį ir užvakar naktį, stovėjo ant kelelio ir keistai, gailiai ūkavo, šaukė kaip apuokas. Tada nesupratau, kas atsitiko, gal ožkelė į mišką išėjo. Neišsaugojo. Nejutau ir aš. Įpratau anksti keltis, anksti gulti.

— Taip laukėm, laukėm tos Lietuvos. Va tau ir Lietuva. Vagia, viską vagia. Tai tu pasaugosi, vaikiukas. Išėisi į kelelį, pašūkausi, pašūkausi.

Pamokė, kaip pašūkauti, ir nuėjo prie savo bulvių. O kas šūkaus vėlai naktį? Mirta saugo tik Emilės turtus ir tai tik tada, kai toji mato. Kai rytais anksti einu prie ežero dunksėdamas sunkiomis žvejo pušnimis, nė amt. Dar vasarą, kai labai ankstyvos buvo aušros, matyt, neimdavo miegas ir jos. Paamsėdavo. O gal Šarikas, kuris dabar toli Dūkšte ir didžiame liūdesy? Pilnatis šviečia beveik iki pat ryto. Pats geriausias metas bulves vogti. Atsimenu, tokios vagystės — bulvių, gyvulių, grūdų — buvo tik po karo, pirmaisiais kolūkinės santvarkos metais, kai buvo sunkūs, liesi laikai. Barmenas pasakojo, kaip prieš kelias dienas iš už anapus ežero pavogė karvę. Apavė batais, kad pėdų neliktų. Įsivedė mieste į kambarį, rodos, antrame aukšte ir ruošėsi pjauti. Karvė ėmė baubti, kaimynai paskambino policijai. Tokios istorijos.

Vėlai naktį nuėjau pažiūrėti Paulinos bulvių ir radau įsmeigtą jos lazda. Pamaniau iš pradžių, kad špaga. Padaryta iš kadagio. Nupjauta storgaly ties šakele, šakelė sulenkta ir įsprausta į išpjovą lazdoje. Kuo ne špaga. Štai tau ir pasakymas, kad nuskuręs šlėkta aria lauką vietoj kardo pagalį pasirišęs. Imi manyti, kad va tokia kadaginė špaga ir maskatuodavo šlėktelei priejuostos. Kylatrakis — bajorų akalica! Baisiai norėjau pasiimti. Tokia smagi lazdelė, šakelių gumbai, blizga visa. Bet ir taip užtenka tų vagysčių. Eidamas atgal galvoju: vaikui dar būnant, net į galvą nebūtų atėję — imti svetimą daiktą. Sąžinė būtų nenurimusi, kol nebūtum atgal padėjęs. Kaip per tuos dešimtmečius viskas pasikeitė. Nebeaiški riba, kur vagystė, kur ne. Ir kaip seniau viskas buvo paprasta. Ne tavo. O dabar — kas ne tavo, kai tiek metų buvai pats ne savo, pats sau ne šeimnininkas. Ką gali pasakyti Paulinai, kai nesugeba net paslėpti savo godumo tautos išrinktieji.

Mirta žaidžia su mažu kačiuku. Kiša nosį jam po pakakle, pilvuku. Tas irgi baisiausiai patenkintas. O mamytę kaipmat užvaro į medį. Sudėtinga ir prieštaringa Mirtos siela!

Kvepia namas obuoliais ir džiovintais grybais. Verdu arbatą, žvilgt pro žemą langą juodas katinas spokso. Pasilipęs ant suolo, pasidėjęs kojas ant palangės. Žiūrim vienas į kitą, ir abu nė mirkt. Katino akys tai juodos, tai užsidega fosforine šviesa. Keistas negyvas veidas, kaukė, plėšriai tarsi į pelę žiūri į mane. Net pagaugai per nugarą eina. Ne veltui katinas raganos draugas, ne veltui ir Emilė kates mėgsta. Klausiu vakare apie pabaisą viską žinančios Emilės.

— Bjaurybė, parazitas, vagis! — taip sako Emilė apie juodąjį. Priklydęs iš ten ir ten. Buvęs doras to ir to katinas — dabar parazitas! Pirmą kartą girdžiu Emilę peikiant katiną.

Naktimis dažnai išeinu į kiemą. Jau nutilo žiogų dainos. Užvertęs galvą žiūriu į dangų, į Paukščių Taką. Net nepastebėjau mieste, kad pasiilgau žvaigždėto dangaus. Rugsėjis baigiasi, bet nesibaigia sausra. Nelyja net žvaigždėmis, ir Nykos-Niliūno faunas sėkmingai būtų grįžęs kartu su eksbarmenu iš Ignalinos įkaušę ir žvaigždžių nesulyti.

LIŪDNAS EKSBARMENO GYVENIMAS. Eksbarmenas aukštokas, rudais, kietais

blunkančiais plaukais. Veidas nugairintas vėjų ir degtinės. Kadaiše šaunus barmenas Vilniaus mieste; puotos, moterys, pinigai, plaukiantys pro pirštus kaip vanduo. Viskas dingo. Butas, šeima, mašina. Gyvena dabar tėvų namuose kaimo pakrašty, ir tas namas ne jam užrašytas. Seserims, kurios triūsia aplink nuo ankstyvo pavasario. Buvęs sportininkas, mėgsta pasigirti fizine jėga, kartais prisiminęs, kaip jis sako, „kad reikia palaikyti sportinę formą“, apsivelka treningą ir ima lakstyti miškais, gąsdindamas kiškius ir kurapkas. Kaip sloga kartais užaina noras praturtėti. Malasi po miškus ieškodamas briedžio ragų ar staiga parsiveda keletą telyčaičių, kurios baubdamos, alkanos ir ištroškusios, bastosi pamiškėmis. Viena kartą išslydusi laimė niekaip negrižta. Vaikšto amžinai alkanas, tai pavagoja bulves, tai paaria už butėlį (taip čia kirčiuoja), jo šventė — penktadienis. Tada važiuoja dviračiu į Ignaliną, į darbą. O tas darbas liūdna šaunios barmeno profesijos parodija. Eksbarmenas dirba miestelio pirtyje. Vėlai naktį linksmas, traukdamas kokią nors ariją, grįžta truputį krivuliuodamas per kaimą. Vos išgirdęs nuo miško ataidint „Širdyyyyys mergeeeelių“, skubiai gesinu šviesą. Eksbarmenas būtinai ateis į svečius, išsitrauks paskutinį alaus butelį ir kalbės, kalbės, kalbės. Apie nuostabiuosius laikus, apie paslaptinę ir galingą Ignalinos ungurių mafiją, pasakos senus anekdotus. Kitą dieną vėl be galo drovus, kamuojamas visokių kompleksų, nenoriai leisis į šnekas. Rytai, vos praaušus, kaip briedis aplekia nuo vaikystės pažįstamas vietas, prisirenka kraitelę grybų — ir į turgų. Nematysi jo visą dieną. Grįš vėlai naktį, traukdamas ariją, mėnesiena meta kreivą jo šešėlį ant išdžiūvusios pakelės žolės. Sustos po mano langais, šūktels galingu tenoru porą kartų ir, šnekėdamas pats su savimi, nučėžės į tuščius ir nelaukiančius šaltus namus. Tuščiai tragiškas ir nelaimingas personažas. Tarsi koks XIX a. rusų romano herojus.

Jau visai ruduo. Jau nukrito lapai, padidėjo Dringio ežeras ir pritūpė laukdamos žiemos kaimo trobos. Visada vingiuoja dūmas iš Emilės pirkios. Vingiuoja jis ir visą vasarą! Eksbarmenas kuria krosnį retai, Albinas nebėra, ir Paulina žiemai galbūt išvažiuos pas vaikus. Tik tos ožkos. Anksti pavasarį Paulina būtinai grįš.

— Kalbino čia toks iš Kauno. Keliskart buvo atvažiuavęs. Sūnus sako — parduok, parduok. O dukterėčia, kur Ignalinos gyvena: ne, sako, neparduok. Tai jei parduosi namelį, užsirišk akis ir eik Dringiuosna. Niaugi.

„Nieko nėra nepanašiau, sako vienas mokytas vyras, kaip dangus ir žemė. Pajuto visa savo prigimtimi žemė, kad ji svetima dangui ir nepanaši į jį. Ir pabėgo todėl nuo dangaus į gelmes ir guli tenai nejudėdama tyliai, kad tik neprisiartintų prie dangaus. Ir pajuto dangus visa savo prigimtimi, kad atsitolino žemė nuo jo ir kad pasitraukė į gelmes. Ir dėl to nesulaikomai pila savo vaisingumą į žemės karalystę, ir nori išminčiai, kad platusis ir tolimalis dangus nepasiliktų sau nė mažiausio gabalėlio, net tokio kaip adatos smaigalys. Ir taip atgimsta dangus, prikeldamas vaisingumą žemės karalystėje.“ (Meistras Eckhartas. Pamokslas „Apie daiktų vienybę“, XIII a.)

Ir kartais man atrodo, kad keliauja blyški vėlyvo rudenio saulė šio krašto ežerais, kad tuoj, anapus Dringio, platusis ir tolimalis dangus susieina su žemės karalyste. Kai turėsiu laiko, valtį ar kai būsiu lengvas kaip pūkas, pereisiu tiesiog spindinčiu ežero vandeniui ir nueisiu tenai. Juk niekas dar nėra ten buvęs.

Kylatrakis, 1992 m.

ŽIEMA

Per Kalėdas ir Naujuosius metus iškrito sniegas ir stipriai pašalo. Dringis siautė ir bangavo ilgai erzinas vakarų vėjo. Po Trijų Karalių danguje rytais kabojo jaunaties pjautuvas, spindėdamas virš juodų, apsisiautusių baltomis skaromis pušų viršūnių. Žaižaravo deimantinėmis kibirkštėlėmis, kurios taip jaudindavo mėnesėtomis žiemos naktimis vaikystėje, sniegas. Paskui barometras ėmė staigiai kristi. Baksteli į jį pirštu, ir jis vis slysta ir slysta žemyn. Audra siautė kelias dienas. Miške vaitojo, traškėjo, lūžo medžiai, nuplėštos vėjo šakos. Vietomis atrodė, tarsi milžinas būtų praėjęs ir iškapojęs kardu dviejų žmogaus ūgių aukštyje dviejų rankų storumo berželius, pušeles. Dingo elektra. Tik spragsi dar jaukiau audrotos žiemos naktimis krosnies liepsna. Atsidarau dureles, atsiremiu nugara į sieną ir žiūriu į ugnies liežuvius, rusenančias anglis, keičiančius spalvą pelenus. Kartais, norėdamas pasilepinti, įmetu kelis kadagio rąstelius — pakvimpa virtuvėlė, kambarys. Beveik dešra — pasakytų Mirta.

Buvo jau nurimę, bet ir vėl audra, vėjas paryčiais, atrodo, dar stipresnis nei pirma atlėkė nuo Dringio, šiaušdamas, draskydamas Paulinos kluono stogą, lenkdamas alyvas ir klevus palei kelią. Dėkui klevams, užstojo bent šiek tiek vėją, ir stogas liko sveikas.

Mūsų sumažėjo. Badu mirė Mirta. Dar dieną rausėsi šiauduose, matyt, tikėdamasi sugrobtį kokią pelę. Bet šuo — ne katė. Emilė pasakoja, ir jos paišiniais skruostais rieda ašaros, palikdamos baltus takelius. Užmušė „batračką“. Tą ilgą ir sausą. Senutės bijo, ir Paulina ilgai sėdi vakarais Emilės troboje, ko niekad anksčiau nedarydavo. Baisūs laikai.

Užgavėnės, kaip ir dera, atėjo su atlydžiu, pūgomis, o iškart po jų — ramybė ir tylą. Kiekvieną rytą lėtai krinta retos snaižės, šviečiant blausiai vasario saulei pro debesis, dieną visai išsigiedrijo, o vakarop vėl retas sniegas. Naktį ima šalti, kabo pavirtęs ant nugaros jaunaties pjautuvėlis, spindi žvaigždės virš miškų. Išeinu į kelelį. Sniegas švyti nestiprioje mėnesienoje, balti stogai, Paulinos kluonas audrų pašiauštu stogu dunkso lauko viduryje. Tokia ramuma, tokia šventa ramybė, kad suspaudžia širdį. Pūga gražiai supustė kiemą, uždėjo kepurę ant suoloelio, ant kurio kadaise skaičiau Montaigne'į. Paėmiau kastuvą ir prakasiau takus, pasižiūrėjau pro langą — nebeliko jokio grožio. Išknaisiojau kiemelį, suardžiau visą harmoniją ir tik tam, kad galėčiau nueiti į būdele neprisėmęs batų. Pūga siautė be jokios tvarkos, keldama sniego sūkurius, blokšdama, kur papuola, bet jai išėjo vis tiek viskas dailiau, secesiškai išraitytos pusnių viršūnės, švelnus sniego subangavimas. Kiškio pėdutės sode, aplink obelis, primėtytos naktimis kaip vingrus raštas, stirmos pėdutės, kertančios pievą, ko ta čia buvo atėjusi? Viskas dera, viskas susideda į vieną paveikslą, tik nedera mano sunki kerėpliška brydė. (Panašiai turbūt atrodytų blokiniis penkiaaukštis tarp apsnigusių dvišlaičių stogų.)

RAMYBĖS KALVA

Retos būna valandos, kaip pasakytų šv. Augustinas, kai sielos triukšmas nebe kurtina širdies ausies. Staiga atsiveria didi pasaulio ramuma ir tariasi sužinojęs prasmių vardus ir paprastą gyvenimo išmintį. Bet plyksteli ta minutė apšviesdama kaip žaibas pilkus kasdienybės debesis ir lieka širdyje tik neaiškus atsiminimas, ir nuplauna jo pėdsakus greitai bėgančių dienų ūžesys. Tik kartais naktį, kai ponija Nemiga tylėdama sėdi kambaryje, sugrįžta iš kažin kokios tolybės tas atsiminimas tarsi aidas, nuščiūva siela ir klausosi širdis.

Mažojejo Lietuvoje buvo ruduo. Pro išretėjusius medžių lapus spindėjo lėti lygumų upių vandenys ir tušti laukai — nedarbama žemė, sukritusi nepjauta žolė ir linkstantys nemielam vėjyje žilvičių krūmai. Neaiškus liūdesys lydėjo visą dieną.

Tolminkiemyje jau leidosi nešviesi rudens saulė. Purvinas, girtas kolonistų kaimas supo kalvą, ant kurios stovėjo bažnyčia. Viduje negyva elektros šviesa nutvieskė visus kampus, net kriptą su antkapio plokšte, prie kurios vyto, matyt, kelyje kažkieno nupintas vainikas. Pasijutau tarsi operacinėje ir išėjau į lauką. Virš didžiulių juodų šventoriaus medžių jau spindėjo žvaigždės, iš slėnio, virš kurio ryškėjo Paukščių Takas, kilo šaltis, stingdydamas nukritusius lapus. Dar švietė ilga raudona žaros juosta horizonte ir juodavo tolumoje Romintės giria. Ir atėjo rudens vakaro prieblandoje mintis, matyt, lydėjusi visą dieną: baltų žemė.

Baltų žemė po mirgančiomis rudens žvaigždėmis. Pastorius ėjo takeliu iš klebonijos — jo siluetą dar mačiau tamsoje — į bažnyčią. Pro tuos pačius medžius kilo į kalvą, palikęs apačioje dienos rūpesčius ir vargus. Ėjo galvodamas apie savo būrus, kurių gyvenimas sukosi sunkiai kaip ratas rudens purvynuose, galbūt dar galvojo apie paties rankų sodintą sodą, gal apie savo poemą. Prie šventoriaus vartelių sustojo ir atsisuko — taip pat juodavo Romintės giria, dar buvo matyti slėnis žvaigždžių ir žaros šviesoje. Jo akyse nyko tauta, spaudžiama didelės galybės, bet Pastorius atkakliai sodino sodą, rentė namą, guldė tobulas hegzometro eilutes paniekinta būrų kalba, nesivaikydamas

pasaulio tuštybės ir madų.

Kas vakarą jis kilo į savo ramybės kalvą, kur, nutildęs savo sielos ūžesį, klausėsi širdies ausimi, ką jam kalba baltų žemė. Mačiau jį stovintį tamsoje ir žiūrintį į artėjančią naktį ir nedrįsau prakalbinti.

Vidurvasario kaitra nuvargino žemę. Net miesto akmuo pasiilgo vandens. Paskutinę liepos naktį atsibudau, pažadintas vėjo. Pilkoji vilko valanda slėgė krūtine. Jau kelintą naktį neišskrinta rasa, ir medžiai kenčia tylėdami. Tik jautrioji drebulė nebeištvėrė — tai jos lapų šnaresys ir prikėlė mane.

Pagelto kaitros nukamuota smilga, nutilo net žiogas, visą naktį čirpęs po langu. Ramybė ir laukimas virš Vilnijos kalvų, bangomis nubėgančių į tamsą, vilko valanda virš kaimo, virš krašto, kai žmogus neramiai atsidūsta ir sudejuoja sapne.

Medis negali nueiti atsigerti vandens, jis laukia žemėje, kurioje išaugo, laukia tylėdamas; ir tokia to laukimo ramybė, kad net baugina. Aš kažkodėl prisimenu Pastorių, kas vakarą kylantį į savo ramybės kalvą, ir ateina man galvon mintis, kad ir baltų tauta, kaip tas kaitros išvargintas medis, tūkstančius metų gyvena šioje žemėje ir, kaip tas medis, — negali nueiti atsigerti. Išskirti miškai, užarti keliai, nusekinti upeliai, su pamatais sulyginti vienkiemiai — ir vis dėlto tai baltų žemė. Ta pati žemė. Tai junti per ją eidamas, junti į ją žiūrėdamas nuo piliakalnio šlaito.

Sunkios, kaip ir pati vilko valanda, jos mintys, ir taip norisi turėti savo ramybės kalvą, norisi turėti kalvą visai baltų genčiai, į kurią jinai galėtų, kaip ir jos Pastorius, įkopti kas vakarą ir ramia siela pažiūrėti į savo dienos darbus. „Nes visų geriausia, — sakė vienas viduramžių vienuolis, — ramybė šiame skausmų kupiname pasaulyje.“ Kažkodėl man ta vienuolio minima ramybė primena tą nepalaužiamą medžių, laukiančių lietaus, ramybę. Ramybę, į kurią trupa kalavijo plienas.

Perbėgo medžiais vėjas, pranašaudamas, kad tuoj patekės saulė. Saulė visada pateka, visada išaušta diena, ir vilko valanda visada baigiasi.

Jau teka saulė. Teka virš Krėvos, Lydos, Medininkų pilies, virš visos baltų žemės.

1991.VIII.11

EPOCHOS DIENORAŠČIAI

Kada aš žvelgiu į savo amžiaus žmones ir lyginu juos su praeities žmonėmis — mano geradari kunigaikšti Federicai, — aš visuomet galvoju, kad absurdiška yra nuomonė tų, kurie mano, jog jie negali tinkamai pagirti praeities laimėjimų, nepapeikę savo amžiaus papročių, talentų, nesumenkinę bendraamžių ir nepagailėję savęs, kad gimė tokiu nelaimingu laiku, kai nėra sąžiningumo, darbštumo, iškalbos... O aš kartais net didžiuojuosi, kad gimiau šiame amžiuje, kuris pagimdė tiek garsių žmonių...

Alamanno Rinncini dedikacija Federicui da Montefeltro
Filostrato knygoje „Apolonijans gyvenimas“

Gal ir drąsu ką nors rašyti apie dienoraščius po kandžios A. A. Milne'o (garsiojo „Mikės Pūkuotuko“ autoriaus) esė ta pačia tema, bet prisiminęs ypatingą ypatingų tarnybų dėmesį kukliam ir miesčioniškam žanrui, išdrįsau. Ak, tas naivusis, sentimentalusis XIX amžius! Ašaromis nulaistyti jaunų savižudžių dienoraščiai, svajingų panelių albumai mėlyno aksomo aptaisais su įžymiųjų poetų eilėmis ir eiliakalių posmais, vėjų draskomais pageltusiais berželiais ir ultramariniais audringų marių vandenimis, su švytinčiu pro grėsmingus audros debesis niūriu mėnuliu.

Mano epochos dienoraščiai, jei nenugulė į abiejų imperijų gestapų archyvus, tai pavirto plėnimis, sudegė sprogimų liepsnose partizanų bunkeriuose, supuvo užkasti žemėje, buvo sudeginti atsargesnių ir bailesnių artimųjų. Juk dienoraščiai, kaip ir intymūs įžymybių laišakai, visada buvo rašomi slapta tikintis ir jaučiant skaitytoją, jei ne sūnų, tai anūkų, tolimą aini, kuris turėjo pravirkti skaitydamas graudžias probobutės nelaimingos meilės istorijas, pamiršdamas, jog kaip tik dėl to, kad kadaise šaunus ulonas užsimušė nukritęs nuo žirgo, jis ir skaito dabar tas eilutes. Net Vilniaus žandarai, pakabinę vakarais žydrąją uniformą į spintą ir susisiautę minkštu turkišku chalatu, dažė žąsies plunksnas į rašalą ir skrebenu storame sąsiuvinyje tylo viršeliais anaipol ne žandariškas istorijas. Kas netiki, tegu pasiskaito Vilniaus žandarų papulkininkio Asinkrito Ivanovičiaus Lomačevskio ar pulkininko barono Vasilijaus Aleksejevičiaus fon Rotkircho dienoraščius.

Mano epocha dienoraščius rašyti atpratino greitai. Ir dabar rasti prieš trisdešimt keturiasdešimt metų rašytą dienoraštį taip pat sunku, kaip ir elzevyrą, o stribo tikras, nuoširdus dienoraštis toks pat retas Lietuvoje, kaip ir Stradivarijaus smuikas.

Mano epochos dienoraščiai, tie, kurie išliko, buvo rašomi visada turint omeny tam tikrą, ypatingą skaitytoją, jaučiant jo šaltą kvėpavimą į kaklą. Kokia prasmė kalbėti apie tokius dienoraščius? Bet vieną dienoraštį, kuris visai atvirai kaip garsusis Edgaro Poe laiškas gulėjo ant stalo visų matomas ir nė vienam neatėjo į galvą už jį pasiūsti autorių į komjaunuoliškas statybas, aš mačiau.

Su dailininku R. vaikščiojom po Mončio parodą tarp didžiulių, tokių lietuviškų ir kartu prancūziškai elegantiškų medžio skulptūrų, svarstydami, kaip netikėtai, iš pačių šaknų prasimuša nacionalinis, atrodo, tokio modernaus autoriaus pradai. Kai išėjome į lauką, buvo kaip tik liūdnoji popiečio valanda, kai negali nei skaityti, nei vaikščioti po miestą.

— Einam į mano dirbtuvę, pasėdėsim, — pasiūlė R.

Ir mes nuėjome per irstantį senamiestį, apšviestą vakarėjančios saulės šviesos, kuri taip keistai sutaurina miesto spalvas. Dirbtuvė pusrūsyje — ne itin koks džiaugsmas tapytojui. Mane, diletantą, sujaudino prieblanda ir aliejinių dažų kvapas, kurio pasiilgsti. Dirbtuvėje matytą paveikslą sutinki parodoje kaip seną pažįstamą tviskančioje teatro fojė, pasipuošusį prašmatniu fraku, bet vis tokį pat artimą, tik iškilmingesnį.

R. atidarė langines ir nuleipusių tuopų lapų šešėliai ėmė plaukioti ant storai dažais apdrėbto molberto, gelsvo, panašaus į kaukolę, kalkakmenio, lentų stalo.

— Aš tau parodysiu vieną daiktą. Stankevičiaus vizualinį dienoraštį.

Ir ėmė traukti kito didžiulio stalo stalčius, prigrūstus popierių, akvarelių dėžučių ir šiaip visokių daiktų, kažkodėl reikalingų dailininkams, mėgstantiems turėti ir matyti daiktą.

Tai buvo paprastas, storas mano vaikystės metų sąsiuvinis. Kadais žalsvais, didelio rūgštingumo kartono, kaip pasakytų restauratoriai, viršeliais, jau pageltusiais nuo laiko ir nuo tos prakeiktos rūgšties. Į jį dailininkas klijavo viską, kas patraukė akis: degtukų dėžutės etiketė, išplėšta su visu viršeliu, batų tepalo dėžutės etiketė, bilietas į parodą, dangtelis nuo latviškų sardinių dėžutės, atrodantis šiame kontekste, kaip pasakytų mandruolis kritikas, tarsi užsienietis, kvaili socialistiniai atvirukai, etiketė nuo alaus su itin derlingomis miežio varpomis, etiketė su šlykščiai violetiniu, taip primenančiu SSSR karinių komisariatų mėgstamą rašalą, svogūnu ir užrašu „Repčatyj luk“ ir daug daug visko — pilnas sąsiuvinis. Iš pradžių aš džiaugsmingai šūkčiojau, R. sėdėjo nugara į langą ir truputį su pašaipėle žiūrėjo į mane. Ir staiga man dingtelėjo štai kas.

Apsupti absoliučiai standartizuotų, serijinių daiktų, pasikartojančių monotoniškai, kaip vandens teškenimas inkvizicijos kankinimų kameroje, turėtume išeiti iš proto. Saugodamas savo smegenis, žmogus, kaip jis visada linkęs daryti, nueina lengviausiu keliu. Tampa serijiniu pats. Taip patogiau, daug patogiau gyventi, bet kam tada apskritai būti žmogumi? Ir tuoj pat klausimas — o ar mes besame žmonės? Ką veikti, kur dėtis žmogui, kuris mąsto ir daro taip, kaip jam norisi. Vaizduojamasis menas, kuris turėtų būti vaistas nuo tos siaubingos standartizacijos, priverstas jai tarnauti. Reklama etc. Ir staiga yra žmogus, kuris tame serijiniame pasaulyje sudėlioja serijinius daiktus ir taip kuria savo pasaulio viziją — keistą, kitokią, užmaskuotą, paslėptą po ironijos kauke, kurios niekas net nepastebi. Pasukioja pirštą prie smilkinio. Mulkis. Trenktas. Taip. Tokie išmintingi samprotavimai. Bet man nedavė ramybės, vis vartant ir vartant, tas prakeiktas „Repčatyj luk“. Kažkodėl man norėjosi sakyti — „Rrrrrpčatyj“. Staiga supratau — tai ne tik vizualinis dienoraštis, tai epochos vizualinis dienoraštis. Ir jį buvo kaip ant delno. Buka, lėkšta, kvaila, pasipūtusi, baili. Nuostabioji mano gyvenimo epocha. Nors čia buvo užfiksuota — ne dokumentine, bet vis dėlto menine prasme — tik nedidelė atkarpėlė, maždaug 1953-1956 metai. Autorius buvo akivaizdus liaudies priešas, kurį reikėjo tučtuojau areštuoti, suimti, tą kontre — štai iš kur rrepčatyj — voliucinį dienoraštį skubiai užrakinti į seifą, suimti visus tuos, kurie jį matė, išstardyti, išsiaiškinti jų bendrininkus ir tučtuojau izoliuoti, kad nenuodytų savo šlykščiais priešiškais nuodais skaistaus, tauraus liaudies kūno. Bet, o klasta. Nei pats velnias nesugalvotų. Prie ko prikibsi? Viskas sava, tarybiška. Na, latviškas sardinių dangtelis truputį panašus į zapadopaklonstvo. Bet jį rasi kiekvienoj parduotuvėj! Mane nukrėtė šiurpas. Neperdedu. Tas dienoraštis buvo visokiausių, netikėčiausių asociacijų kamuolys. Galėjai keliauti visomis įmanomomis kryptimis: nuo dizaino, tapybos, grafikos, filosofijos iki socialistinio kliedesio; per šizofreniškas fantazijas iki sentimentalių jaunystės, vaikystės atsiminimų.

Aš užverčiau sąsiuvinį. R. tebesėdėjo, o pašaipėlė jo veide nepradingo. Pasidarė vėsu. R. tvirtinimu, kaip tik iš po jo dirbtuvės išteka jau seniai dingęs po miestu šaltasis Vingris.

Dailininko Stankevičiaus paroda prieš porą metų vyko Menininkų rūmuose. Tada baisusis sąsiuvinis gulėjo po stiklu, ir aš net nežvilgtelėjau į jį.

Šiandien vakare, šitaip kalbėdamasis su savimi, prisiminiau sudegintus savo vaikystės ir jaunystės dienoraščius. Nepasakyčiau, kad man jų būtų labai gaila. Jie tikriausiai buvo iš tos rūšies,

kurią dienoraščių specialistas, jau minėtas A. A. Milne'as, aprašo šitaip: „Bet yra dar viena dienoraščių rūšis, kuri niekad jokios reikšmės neturės... aš įtariu, kad didžioji dienoraščių dalis aprašinėja proto ir dvasios dalykus todėl, kad trūksta įdomių kūniškų nuotykių. Jei nėra galimybės parašyti „Šiandien Bondstreete mane užpuolė liūtas“, visada galima parašyti: „Šiandien Šv. Pauliaus katedroje mane apniko abejonės“.”

Taigi. Bet vieno sąsiuvinio man dabar pasidarė gaila. Jis, kaip visada atsitinka labai vertingiems daiktams, prapuolė pats. Tada, gal septynerių metų, paskaitęs laikraštį, nutariau rinkti degtukų etiketes. Deja, tai buvo niūrūs filumenistams laikai. Visos degtukų dėžučių etiketės buvo vienodos — juodi fabriku kaminai geltoname dugne ir raudona vėliava. Kartais pasitaikydavo vien raudona vėliava mėlyname dugne. Dar rečiau — kupranugariai po palmėmis. Kitokių nebuvo. Tiesa, ateidavo siuntinių iš Amerikos. Juos gaudavo kalvio žmona. Ten būdavo muilo, skarelių, velniškai kvapnaus tabako kalvio pypkei ir kartais net degtukų. Degtukus, muilą ir skareles kalvienė laikydavo komodos stalčiuje. Aš žinojau kur. Tik tabaką kalvis, nepaprastai didžiudamasis, surūkydavo. Aš labai kentėjau. Tėvas dažnai atsivesdavo keliaujančių internacionalistų, kaip tada sakydavo — „iš rajono“, nakvoti. Visokių aktyvistų, instruktorių, partinių veikėjų. Kaime niekas nenorėdavo jų priimti. Bijojo. Visi veikėjai labai mėgdavo išgerti. Mano tėvas taip pat. Dažnai jie patriukšmaudavo iki ryto, rūkydavo paprastus papirosus, kartais brangius — „Java“, bet degtukų dėžutės būdavo tokios, kaip ir visų. Ir kartą, begaliniam mano džiaugsmui, vienas toks internacionalistas paliko tuščią suomišką degtukų dėžutę. Paprasčiausiai išmetė. Su didžiausia pagarba atsargiausiai nulupau etiketę ir, patepęs virta bulve, įklijavau į savo sąsiuvinį. Neturiu supratimo, iš kur tas tipas ištraukė dėžutę, ir nežinau, iš kur aš sužinojau, kad ji suomiška. Tikriausiai pasakė kalvis. Jis buvo dirbęs traukinio mašinistu Amerikoje, mokėjo angliškai ir degtukų etikečių buvo matęs be galo daug. Ant etiketės buvo pavaizduoti du vyrai, besiiriantys per sraunią upę. Dabar gali galvoti, kad tai buvo Laiko upė.

TELŠIAI. PO DVIDEŠIMTIES METŲ

Aš privalau bliviai žiūrėti į dalykus. Be jokios abejonės, yra daugybė kvaištelėjusių menininkų: pats gyvenimas padaro juos, švelniai tariant, truputį nenormalius. Gerai, jei man vėl pasiseks pasinerti į darbą, bet trenktas aš liksiu visada.

*Van Gogho laiškas broliui Teo prieš gulantis
į Saint-Remi, psichiatrinę ligoninę, 1889 m. gegužės 3 d.*

Šituo keliu važiauvau devyniasdešimtųjų metų pavasarį, per blokadą. Pavasaris buvo toks pat gražus ir šiltas, jau žydėjo ievos upelių pakrantėse, obelys, balti nukritusių žiedlapių apskritimai švietė kalvų šlaituose. Toks pat dyzeliukas puspėjo pro keistai tuščias geležinkelių stotis. Lietuva, bent taip man tada atrodė, buvo susikaupusi, rimta ir net šiek tiek iškilminga. Tada pravažiauvau pro šalį, nors labai norėjau išlipti ir pasižiūrėti į miestą, kuriame prabėgo keleri metai jaunystės. Žinau, kad tai nėra naudingas ar malonus užsiėmimas, net šiek tiek pavojingas. Žmogus kažkodėl kvailai tikisi, kad, sugrįžęs į jaunystės miestą po dvidešimties metų, sugrįš ir į jaunystę.

Šį kartą išlipau. Pasitiko, dulkes sukdamas, šiltas vėjas, bitė ir žydingas klevas. Ėjau beveik tuščia gatve. Žemaitės, pasikinkiusios vyrus, vagojo laukus bulvėms sodinti. Pavasario darbymetis. „Mieli žemaičiai, akcinė bendrovė „Laurijana“... Toliau buvo akcinė bendrovė „Gotika“, „Odeta“, „Gausa“, notarės Z.Brazauskienės biuras, įmonė „Mėgėjas“, kurioje mėgėjas gali išgerti bokalą alaus ir šimtą gramų degtinės (arba atvirkščiai), žiūrėdamas į suskilusį veidrodį arba į žemaičių tautinį vaismedį trešnę, žydingą už grotuoto lango.

Ištisas dienas vaikščiojau po miestą, kuris kaip Roma stovi ant septynių kalvų, bandydamas susivokti, tikėdamasis ką nors atrasti, sutikti. Viskas lyg ir taip pat kaip kadaise: eidamas Pašto gatve, rasi paštą, eidamas Ežero gatve, prieisi ežerą, eidamas Laivų gatve, rasi nors valtį, eidamas Liudo Giros gatve, giros nerasi. Apskritai daug ko neberasi, kartais atrodo, kad vaikštai po keistai pažįstamą, tarsi iš sapno miestą, kuris lyg ir toks pat, bet kartu ir visiškai kitoks. Ir ne tik todėl, kad, pavyzdžiui, nebėra „Šanchajaus“, tokios lentinės dideliaisiais langais smuklės, tipinės architektūros pastato, kokių buvo pilna visoj buvusioj imperijoje nuo Baltijos jūros iki Ramiojo vandenyno. Kai užėjo garsusis gorbačiovinis sausmetis, iš „Šanchajaus“ išvaikė mėgėjus ir įkūrė laidotuvių reikmenų parduotuvę, o vėliau nugriovė visai. Neradau net pamatų. Ir „Šanchajaus“, ir imperijos pamatai buvo menki. Pasilenkiau ir padėjau paminklinį akmenėlį: čia lankėsi ir vartojo... Atvažiavęs po daugelio metų į kadaise gerai pažįstamą, pamėgtą miestą, pamatai, kad pasikeitė ne tik gatvių pavadinimai, žmonių

veidai, pridygo naujų namų, smuklių ir firmų. Pasikeitė miesto dvasia.

Anksti rytą nuėjau į turgų, tikėdamasis pamatyti kaimą, atvažiuosį su savo reikalais į miestą. Ir turgus buvo kitur, ir kitoks. Grūstis, mašinos, keli arkliukai kramtė iš abrakinės šieną patvory, aidėjo iš garsiakalbio Simo dainelės, valstietės pardavinėjo dešras, lašinius, kiaušinius, sviestą, vyrai bulves, kriuksi vienišas paršiukas plastmasiniame kubile, cypsi viščiukai kartoninėje dėžėje nuo škotiško viskio, vyrukai, išsidrėbę mašinos, dėl akių pardavinėjantys šleikštulį keliančius blizgučius, ir ant kiekvienos mašinos priekinio stiklo negrabiai išvedžiotas skelbimas — perku varį, superku spalvotuosius metalus, superku valiutą. Patikliai snaudė šuniukai atnešusių juos parduoti vaikų rankose, susiglaudusios dvi jūrų kiaulytės, žiurkėnų porėlė, guviai šmirinėjanti po vielinį narvelį. Ir supratau iš jaunųjų biznierių veidų, kad jiems nesuvirpės širdis perskiriant jūrų kiaulytes, išardant darnią žiurkėnų šeimą. Senukas stovi priešais naują didžiulį namą ir netikėtai užkalbina:

— Koks namas, koks gražus namas. O toks vargšas buvo, toks vargšas. Dabar tokį namą pasistatė. Mano draugas buvo...

Aš kvailai nusišypsau ir einu prie ežero. Nežinau kodėl staiga apėmė liūdnumas. Pasijutau kaip tas atneštas parduoti šuniukas. Dar ankstyvas rytas ir giedra tokia, kad veria širdį. Saldžiai kvėpia žydinčios vyšnios, pradeda skleisti žiedus obelys, Žemaičių katedros bokštas plaukia virš miesto, virš ežero, virš padūmavusių už ežero miškų. Žvejai žiūri į plūdes ir laukia nedidelės savo laimės.

Rytais geriu prastą kavą, žiūrėdamas į didžiulį paveikslą, nutapytą Ruso maniera, arba į naujųjų laikų stebuklą — Savivaldybės aikštę su kėksančiu joje atseit rotušės laikrodžiu: kvailai pretenzingai meškai ne meškai — niekaip negalėjau suprasti — ant galvos tarsi puodas buvo užmautas vario stogelis, du laikrodžiai rodė vienokią laiką, du — kitoki, tuščias fontano baseinas ir trys liumpenai, slenkantys iš lėto paskui besisukantį laikrodžio šešėlį. Architektūra — įkyrus menas. Knygos gali neskaityti, muzikos gali neklausyti, į paveikslą niekas neverčia žiūrėti. Bet va riogso toksai šedevras, ir nesuksi gi kiekvieną kartą didžiausiu ratu. Nei tu jo nugriausi — tiek pinigų sukišta! Ir vilties, kad kas nors kokią bombą pakiš, beveik jokios. O buvo šitoj vietoj labai savitas senojo miesto kvartaliukas. Dabar, kai jį nugriovė, urbanistiniu draustiniu paskelbta Respublikos gatvė atrodo kaip uodega be katino.

Vaikštau po miestą. Ežero pakrantė. Nameliai stačiame šlaite. Vėjas. Plazda padžiauti skalbiniai. Jaunystėje mėgdavau manyti, kad taip atrodo maži miestukai kur nors Viduržemio jūros pakrantėje. Caro laikų raudonų plytų namas. Tamsus, apdulkėjęs rūšio langas. Rašomoji mašinėlė ant stalo. Kolega! Jauna daili vienuolė, besididžiuojanti savo aparatu, tarsi ką tik iškeptas karininkas antpečiais. Seminarijos kieme klierikai žaidžia krepšinį. „Alkos" muziejus. Neseniai pastatytas paminkliukas muziejaus įkūrėjui ir Žemaitijos poetui Geniui, žuvusiam Šilutės lageryje. Kikilis tupi ant poeto galvos ir gieda savo nesudėtingą, bet mielą giesmę. Švedų patranka, ištraukta iš Masčio ežero. Prieš dvidešimt metų dirbau tame muziejuje. Seni paveikslai, žemaitiški smūtkeliai, bajorų kardai, kelionės po aplinkinius miestelius. Kai nusibosdavo kiurksoti prie senų rankraščių, išsinešdavom su bičiuliu varinį barono Rene teleskopą, užtaisydavom seną patranką ir pliekdavom rajono partijai į langus. Pro teleskopą partinės galvos ir grafinai buvo matyti kaip ant delno. Vieną rudens vakarą, kaip rašė Žemaitė, pamačiau pro langą papulkininkio antpetį. Pats rajono komisaras įteikė šaukimą į armiją. Prasidėjo kiti žaidimai.

Pagežkelė. Žydi laukinė kriaušė prie apleisto kelio apeivio namelio. Trinksi, per iešmus skeldamas kibirkštis, sunkusis prekinis traukinys. Viadukas per geležinkelį. Nuo jo matai visą rusų tankų pulką, beviltiškai bandantį pasislėpti už murzinos silikatinių plytų tvoros. Tankai, tanketės, pakeliamieji tiltai, šiukšlės, išdaužyti angarų langai, tušti sargybos bokšteliai. Žemaitis amerikonas, vejamas amerikietiško smalsumo ir nepasėdumo, užsiropštė ant viaduko, pamatė šauniąją karinę techniką ir aiktelėjo:

— Pondie! Kaip jus nebijot čia gyventi! — ir išdundėjo atgal už Atlanto. Kitapus gatvės — dar Muravjovo laikų cerkvė ant žalios kalvos (Telšiuose viskas ant kalvos, tik partijos komitetas buvo nusprūdes į pakalnę). Srėbdamas barščius batiuška visada regi pravoslavybės ramstį.

Skolinuosi dviratį ir važiuoju Alsėdžių keliu Germanto ežero link. Dairausi. Kažkur čia, tuoj už miesto, turėtų būti paminklinis akmuo dviem 1863 m. kazokų sušaudytiems kunigams. Pastatė jį anais laikais toks buhalteris Rimkus. Valdžia griežė dantį, bet užsispyrusio žemaičio atsikratyti nesugebėjo. Keistas buvo žmogus. Tampė jį saugumas. Šaipėsi bendradarbiai. Užot ziržes, kad niekas nenukasa sniego, imdavo kastuvą ir eidavo. Išmintingieji bendradarbiai žiūrėdavo pro langą, sukiodavo pirštą prie smilkinio ir kažkodėl irzdavo — vaidina idealistą, teisuolį. Paminklo nebematau. Namai dygsta kaip grybai. Nė kiek nenustebčiau, jei paminklinis akmuo būtų pranykęs kokio nors praktiško žemaičio vilos pamatuose.

Džiugo kalnas susitraukęs, sumažėjęs, tarsi išsigandęs jį iš visų pusių puolančių kolektyvinių sodų. Suku į šalį žvyruotu takeliu. Pelkės, pernykščiai švendrų, nendrių stagarai, ryškiai geltonos purienos ir išnyru tarsi į kito pasaulio salą: senas parkas, klėtelė, kryptanti ant šono, medinis dvarelis, džiūstanti šimtametė obelis prie vakarinio fasado, tujos, eglė po langu. Džiuginėnų dvarelis. Čia gyveno Žemaitė, čia gyveno dar vienas žemaičių žemės keistuolis Juozas Perkauskis. Dailininkas, fotografas, mylėjęs šią žemę, važinėjęs jos keliais, piešęs koplytėles, dievukus, kryžius. Rašė straipsnius į Varšuvos spaudą, raižė ofortus. Šaipėsi ūkininkai iš keisto pono, šaipėsi bajorai, o jis gyveno savo dvarelyje, pasislėpęs tarp pelkių, knygų ir paveikslų. Kartais parašydavo laišką išgarsėjusiems draugams į didelius didelio ir tolimo pasaulio miestus. (Bene trys tomai jo rankraščių ir piešinių yra „Alkos“ muziejuje.) Taip jis būtų važinėjęs tikriausiai daug metų, bet 1940-aisiais per vieną dieną griuvo pasaulis ir jame tokiems žmonėms vietos nebebuvo. Dailininkas išėjo į mišką ir negrįžo. Palaidotas pamirštose kapinaitėse šalia Gorskių tame pačiame miške. O Džiuginėnų dvare tyla ir ramybė. Kvailėjančio pasaulio bruzdesys ir triukšmas lieka anapus pelkių ir kemsynų. Norėtum atsigulti po sprogstančia liepa ir žiūrėti į dangų, kuriame taip ir neatsirado nė vieno debesėlio. Norėtum gyventi tame dvarelyje, gerti vakarais arbatą verandoje, žiūrėti, kaip šviečia gegužio prieblandoje žydintis jazminas, klausytis varlių kurkimo baloje, neskubėdamas skaityti senus eilėraščius, rašyti niekam nereikalingus ilgus laiškus.

Važiuoju miškais palei Germanto ežerą į Lieplaukę — dar neklykauja vasarotojai, dar ežeras tuščias, raibuliuoja vėjo šiaušiamas skaidrus vanduo, tamsiai žali eglėnai, beržynų žaluma dar lengva kaip rūkas. Lieplaukė. Medinė varpinė, medinė bažnyčia, lauko akmuo bažnyčios pamate: *Ta Baznicza statita m. 1861 Storoni kuniga klab: W. Juzumowiczkes kasztu Parakwijas isz daleidima Wiskupa...* Kapinės, užpelkėjęs ežerėlis, gandro lizdas ant telefono stulpo, įkaitę suarti laukai ir nė gyvos dvasios. Vienintelis komercinis kioskelis, ant kurio nupaišytas išsiviepęs katinas su indiška čalma, uždarytas. Važiavau atgal senuoju Plungės vieškeliu, tai į kalną, tai į pakalnę, pro Siraičių dvarelį, irgi garsų kadaise čia gyvenusiais žmonėmis, prisiminiau šito krašto miestelius ant kalvų, medines bažnytėles, vienkiemius, dar vis stovinčius dvarelius. Kartais man atrodė, kad tauta, gyvenanti šitame krašte ir besisemianti keistos, vitališkos, prašalaičiui nesuprantamos jėgos iš žemės gelmės, gyvena paskutines dienas.

Nieko nesutikau, nieko nesupratau, nieko neatradau. Pasiėmiau Van Gogho laiškų tomelį ir išvažiavau. Buvo popietė, ir pražydo ievos. Vilniuje išlipau naktį. Pilnatis spindėjo geležinkelio bėgiuose. Girtas lietuvių pasienietis lamdė kekšę.

„Mes labai mažai pažįstame gyvenimą ir kažin ar turime teisę spręsti, kas gera ir kas bloga, kas teisinga ir kas neteisinga. Tie, kurie tvirtina, kad kenčiantys žmonės yra nelaimingi, vargu ar žino, kaip yra iš tikrųjų...“

*Van Gogho laiškas broliui Teo, Saint-Remy de Provence
psichiatrinė ligoninė, 1889 m. liepos 7 d.*

IMPERIJOS SIENA, PRŪSIJA, RUDUO

Stovėdamas Kybartų geležinkelio stoties perone, ten, kur sukdami sėdėję bėgiai, mačiau rudens vakaro prieblandoje stūksančius patrankų ugnies nudaužtus Eitkūnų bažnyčios bokštus. Neiškart suvokiau, kad ten, už tirpstančio alavinėje pilkumoje lapų geltonio, Prūsija, sena baltų žemė, kurios net vardas nyksta toldamas praeities tankmėje kaip slopstantis aidas.

Dar iki paskutinių karo dienų čia, kur aš dabar stoviu ir žiūriu į Eitkūnų bažnyčios bokštus, buvo didžiulė geležinkelio stotis milžiniškais langais, atskirais apartamentais imperatoriškosios šeimos nariams, salėmis keleiviams, restoranais. Traukiniai kadaise stovėdavo ilgai — keisdavo vagonų ratus. Už Kybartų prasidėjo Europa. Iš ledinės imperijos per čia vedė tiesiausias kelias į šiltus kraštus. Tiesiogine ir perkeltine prasme. Pro čia važiavo sosto įpėdiniai, paniurę, graužiami pavydo didieji kunigaikščiai ir kunigaikštienės, važiavo valdininkai, diplomatai, šnipai, nuobodžiaujantys aristokratai, dimisijos generolai su gausiomis šeimomis, važiavo prasisiekėliai ir menininkai, avantiūristai ir milijonieriai. Važiavo į Nica, Berlyną, Romą, Paryžių, važiavo nuobodžiauti, važiavo pramogauti, važiavo pamatyti pasaulio, važiavo pakvėpuoti laisvės oru, važiavo, kad niekada negrįžtų. Keliautojai sėdėdavo salėse, gerdavo degtinę restorane, nuobodžiaudavo ir žiūrėdavo pro langus į mažą pilką pasienio miestelį. Suvalkiečiai traukiniais nevažinėjo. Sulaukę blogo oro, brido per Lieponą, tempė per sieną spirita, anodiją, lietuviškas knygeles, kartais pasišaudydavo su

saugojančiais sieną kazokais.

Stotį pasitraukdami susprogdino vokiečiai. Liko tik keli sandėliai. Platūs rusiški bėgiai nusitiesė tolyn į Vakarus. Istorija mėgsta paradoksus ir kreivus veidrodžius. Nežinom, kur vykdamas, nežinom, kodėl, kaip senais laikais, užtruko Kybartų stotyje Nikitos Plepiojo literinis traukinys. Negausus tarybinės liaudies būrelis susirinko prie vagono ir pravėrė bumas spoksojo į vagono langus, Kybartuose caras jau seniai bebuvu buvęs. (Lietuvos paskutinis prezidentas, tuomet smarkiai primirštas, kaip ir dera lietuviui, perbrido Lieponą ir sieną perėjo pėsčias.) Pilki KGB vyrukai prakaitavo iš baimės skystoje minioje. Imperijos galva mėgo pokštus ir jo elgesį sunku būdavo nuspėti. Taip buvo ir ši kartą. Vagono durys atsivėrė ir tarpdury pasirodė striukas plikas žmogelis pilku kostiumu. Visi, kam per keturiasdešimt, komunizmo statytojo plikę puikiai prisimena. Žmogelis pamojavo rankute, tarė vėpsančiai ir kvilau tylinčiai liaudžiai kelis žodžius, gal būtų, kaip pratęs, ir įsismaginęs, bet staiga, nespėjus kūno sargams suregėti, pro minią prasigrūdo Kybartų etatinis elgeta ir girtuoklėlis, puolė prieš Nikitą ant kelių ir žliumbdamas bei raudodamas ėmė skūstis gyvenimu. Net trakstelėdami ištįso seklių kaklai, bet šaukštai buvo jau popiet. Nikita nesutriko. Nusiėmė laikrodį nuo rankos ir padavė elgetai. Ką jis elgetai sakė, niekas neišgirdo. Semaforas pakilo, durys užsidarė, literinis traukinys švelniai supdamas minkštus vagonus nudundėjo per iešmus, liaudis išsiskirstė. O elgeta dingo kaip į vandenį, nespėjęs net laikrodžio pragerti, ir niekas daugiau jo nebematė. Niekas jo ir nepasigedo, niekas ir nesistebėjo. Per arti prie valdžios priėjęs žmogus tais laikais išgaruodavo be pėdsako — kaip vandens lašas ant įkaitusio lygintuvo.

Nusilenkiau istorijos paradoksui ir važiuodamas į Vakarus nuvažiauvau į Rytus. Lietuvių pasienietis išrašė popieriuką, pakėlė pirmą užkardą. Valdininkas, tupintis šiltoje būdelėje, nelabai stropiai pavartęs pasus, ant to popieriuko pasirašė, kitas dirstelėjo į tuščią mūsų mašinėlės bagažinę ir ant to popieriuko uždėjo antspaudą, ketvirtas pasiėmė tą popieriuką, pakėlė kitą užkardą ir mes lėtai nuvažiauvome prie Rusijos sienos. Moteris su obuolių kibiru ėjo plentu nekreipdama jokio dėmesio nei į kareivius, nei į muitininkus. Rusų pusėje pasikartojė ta pati procedūra. Tik ne taip sklandžiai. Pamiršom parašą ar antspaudą prie parašo. Teko grįžti. Nei vienoj pusėj, nei kitoj niekas tau nieko nepaaiškina, o biurokratinės taisyklės turi įdomią savybę — jų niekas nesugeba iškalti. Čia tau ne Einšteino lygtis. Vos tik valdininkas pajunta, kad galų gale taisyklę išikalei į galvą, šmikšt, suraito kokį priedą Nr... prie priedo Nr..., ir visi tavo mokslai šuniui ant uodegos. Ir vėl viskas iš pradžių. O klausti net neverta. Paklaustas atsakys, kad reikia parašo, kad prie to parašo reikia dar ir antspaudu, ir t.t.

Kybartų stotyje prie savo krepšių stovėjo sutrikęs armėnas, akylųjų pasieniečių išlaipintas iš Maskvos traukinio. Kol jis svečiavosi Kaliningrade pas uošvę su savo rusele, Lietuvoj pasikeitė taisyklė. Jokie aiškinimai negelbėjo. Lipk lauk, tupėk stoty ir daryk ką nori.

— Ar siūlei? — klausiam jau spėję gerai pažinti savo valdininkus.

— Siūliau, neėmė.

— Gal mažai?

Armėnas tragiškai skėstelėjo rankomis.

— Pinigai baigiasi, o dar naują bilietą...

Išgelbėjo, kaip visada, moteris. Ji šnekėjo energingai, teisingai ir mokėjo pagašdinti. Pasieniečiai neparaudo, bet tranzitinę vizą į vargšo pasą įspaudė. Neraudom ir mes. Tik vakare, gerdami arbatą ir klausydamiesi, kaip šniokščia už lango nesibaigiantis šių metų lietus, prisiminėm, susižvalgėm, atsidusom ir nuliūdom. Pripratom. Susitaikėm. Sava valdžia tapo tokia pat svetima, kaip ir svetimoji. Dar svetimesnė, dar godesnė ir dar bjauresnė, kad sava.

Rusų kareivėlis, visai dar vaikas, paprašė cigaretės, nunešė pasus karininkui, po minutės, matyt, išdresiruotas, mandagiai atidavė dokumentus ir pakėlė dar vieną užkardą. Paskutinę. Žvilgtelėjau į antspaudą pase. „Rossija KPP Černyševskoje“. Štai kaip dabar vadinasi Eitkūnai.

Dešinėje lėtai slinko nyki kareivinių tvora, šmėstelėjo ir dingo apgriuvę bokštai. Virš siauro vingiuoto kelio glaudėsi šakomis klevai. Ėmė purkšti dulksna. Mašina lėtai plaukė aprasojusiu auksiniu tuneliu. Nejudėjo nė vienas lapas, dangus nusileido visai prie medžių viršūnių.

Kaip visada, į šitą kraštą papuoliau rudenį, kaip visada, suspaudė širdį nepaaiškinamas ilgesys, tarsi būčiau sugrįžęs į apleistus ir ištuštėjusius tėvų namus. Miškėliai, blykštanti uosių žaluma, pievos, liūdnos karvės, pajuodusio šieno kupetos, lėtas upių vanduo, irstantys vienkiemiai, seniai jau pamiršę šeimininko rankos šilumą. Rūdijanti karo skeveldra, įsmigusi į Aistmarių pakrantės lygumą.

Stalupėnai — pamiršta kino filmo dekoracija, juostanti nuo rudenio lietaus. Byra tinkas nuo sienų, trupa nesiskūsdamos stogo čerpės, kabo nuplėštas nusiminęs lietvamzdis. Tik seni medžiai

tebestovi, byra lapai ant kario išvaduotojo gipsinės galvos. Tik žemė ta pati. Čia pradėjo savo kelią Donelaitis, čia sutiko savo Reginą. Mokė vaikus, giedojo, vargonavo bažnyčioje. Čia pradėjo rašyti. Dar jauna ir tvirta ranka. Nebėra bažnyčios, nebėra mokyklos, net Stalupės nebėra. Ir nieko nepaklausi. Praeivis truktels pečiais ir pasakys, kad visada čia buvo Nesterovas, kad nebuvo jokių Stalupėnų, nebuvo jokios Stalupės. Taip, jis vietinis, starožyl.

— Nuo kada?

— Nuo keturiasdešimt septintųjų!

Imi tikėti markizo de Custine'o žodžiais, kad rusas negerbia nei istorinės tiesos, nei priesaikos. Gyvena visur laikinai kaip traukinys ir suprasti nenori, kad ne visi tokie.

Neveltui suklupau lipdamas laiptais. Mano viltis knygynas — tuščias. Keli pieštukai, vaikiškas sąsiuvinis, kelios knygos, kurių veltui neimtum, šalta, drėgna. Pardavėja, susisupusi į palatą, paniekinamai žiūri į kelis kvailus labusus, besidairančius po tuščias lentynas. SSSR herbas ant sienos. Imperijos erelį, blyškiai violetinį, mačiau tik ant degtinės butelio. Degtine prekiaavo paauglys, komercinės parduotuvės priebuty pasistatęs kelias dėžes ir seną kasos aparatą.

Stalupėnuose apėmė nuojauta, kad vargu ar kada sugrįšiu į šitą kraštą. Labai norėjau nuvažiuoti į Tolminkiemį. Bet jau leidosi vakaras, nuo jūros ėmė kilti vėjas, sušneko ir ėmė leistis vienas po kito žemėn medžių lapai.

Važiudamas atgal prisiminiau P. Repšio antkapį žuvusioms baltų gentims su iškaltais jų vardais. Žiūri mirusios moters, glaudžiančios vaiką, akys iš kapo su nenusakoma ramybe ir gėla į pasaulį, kuriame nebeliko jiems vietos. Žiūri ir vaiko akys su priekaištu ir ramybe. Amžinoji baltų ramybė po mirties.

Sembai, bartai, notangai — skamba kaip iškilminga odė, skamba kaip laidotuvių varpas žuvusių baltų genčių vardai. Išnyko iš savo jūros pakrančių nepalikę nė šešėlio, dūla pamirštuose, nebeatsekamuose kapuose jų kaulai be vardų ir atminimo. Baisus dalykas, kai nušluojama nuo žemės tauta, nepalikusi nei dainos posmo, nei kalbos žodžio. Kraujo banga nušlavė juos, ką su kardo, ką su arklo rankena delne. Tik suklūsti išgirdęs keistą upelės vardą — Alna, Deimena.

Notangai, varmiai, galindai... Vienuolika prūsų genčių.

Naktį išėjau į sodą. Vėjas braškino šakas, ir dunksėdami krito į šlapią žolę obuoliai. Prūsijos pusėje alavinė pilkuma ėmė sidabrėti, virš Aistmarių kilo pirmoji rudens pilnatis, ryškėjo šešėliai, ir atrodė, kad kyla iš kapų prūsų raiteliai.

TRISTIA POSTMERIDIANA

Jutau jį, kiek save atsimenu. Buvo tikslus kaip laikrodys. Tiesiog žinojau — niekada neatėjo į galvą — iš kur, — kad jis ateina tam tikrą popiečio valandą, kai nukrypsta nuo zenito saulė. Prisiminė jis man šiandien kaimelyje miškuose. Seniai jį buvau taip aiškiai ir ryškiai jautęs. Gal tai ženklas, kurio nepastebėjau, gal šiaip dar vienas liūdnas priminimas, kad daugėjant kryželių skaičiui virš durų staktos, pro kurias žengei į pasaulį, jausmų aštrumas ir grožis blunka, kaip blunka viskas tavyje — plaukai, akys, vasaros, dangaus mėlynuma. Pasakė kažkas lengva širdimi, kitas lengva ranka užrašė — kad viskas kartojasi ir kad nieko naujo po šia saule. Viskas nauja po šia saule. Žengdamas rytą per slenkstį, nežinai, ar dar žengsi per jį vakare. Ir ačiū Dievui!

Gal tai ne liūdesys, o tiesiog ilgesys. Ilgiesi — ir nežinai ko. Vaikas būdamas bėgdavau pas senelę. Taku pro du klevu (iš pradžių takas ėjo tarp jų, paskui — niekaip nesuprasi, kodėl takai taip daro, — juos aplenkdamas), per griovį, kuris man atrodė esąs upelis — Viešpatie! bet juk tai ir buvo mažytis mažutėlis upelis, vingiuojantis Gailiaus žemės pakraščiais iš vienos kūdros į kitą, kuriuose Gailius, vienintelis keistas žmogus šiame krašte, žvejys ir medžiotojas, gaudė karusus ir pyplius, — pro irstančius jo sodybos pastatus, griaunamus svetimųjų godumo ir abejingumo, per tankiai sužėlusį alksyną, pro epušių juostą, ir nuo čia, jau senelio žeme — pro apleistą šulinį, į kalną, ant kurio už klėties siūravo danguje didžiulės liepos ir uosiai. Tas nerimas ginė mane, ir ilgai neužsibuvęs vėl bėgdavau atgal. Artėjant prie namų — eglų juosta iš šiaurės ir rytų, juoda, kartais ošianti, tujos kieme, didžiulis šeivamedis saulėkaitoje prie malkinės. Kuo arčiau namų, tuo liūdniau. Kiemas tuščias, tušti namai, ir vėl norisi kažkur bėgti. Gal keliuku į kalvą šiaurėje, užsilipęs ant kurios matei tolumoje kyšančias kitas kalvas, kur tamsmėlynavo niekada nematyti miškai ant jų ir tolo, leidosi žemyn dangus. Gal keliuku į pietus, pro gluosnį akmenų krūvoje, pro medelyną, kuris apleistas — šeimininkai irgi išvežti į Sibirą — pamažu virto tankiai sužėlusiu keistu sodu. Poskiepiai išaugę į laukines obelis, kultūrinės obelys, niekada nederančios slyvos, laukinės kriaušės, dilgėlės virš galvos, didžiulės varnalėšos ant pietinio rūšio šlaito. Medelynas aptvertas cinkuotos vielos tinklo tvora, matyt,

dar anais laikais, kai šeiminkai, stambūs ūkininkai, negailėjo pinigų. Niekur nebuvo kaime tokios tvoros. Keliukas bėgo pro kluoną, kitoj pusėj — jauja (ją paskui ėmė po truputį griauti; ilgiausiai išbuvo pakura ir surūdijusi grėbarka už jos). Už kluono kelias sukosi dirvono pakraščiu. Pamenu ten augusius linus. Šita vieta — pats pirmasis ryškus mano prisiminimas. Atmenu kažkodėl čia taką per rugius, aukštą dangų su keliais baltais debesimis ir rato stebulę. Tartum aš ritinu ratą. Bet negalėjau jo ritinti, buvau dar visai mažas. Gal mačiau jį prie kluono? Saulė danguje, begalinis rugių laukas, juodas takas, mano plaukai balti kaip šukuotas linas.

Toliau — dešinėje Andrijausko sodyba, matydavosi tuja kieme, žinojau, kad už jos — apvalios geležies kryžius, toks keistas, nes buvau matęs tik medinius. Truputį kairiau — Jocio trobelė; ten siūdavo man kelnes, ir kabojo ant sienos didžiulė litografija, vaizduojanti Širvintų kautynes. Lokia pasibaidę žirgai, nukautas kareivis ant tilto, ir jau tada, nors nieko nežinojau apie Širvintų kautynes, man buvo gal penkeri, stebėjaisi, kad kriaučius drįso pasikabinti tokį paveikslą. Stebėjaisi ir maniau nesvarstydamas, kad negerai daro.

Kemsuota pieva kairėje, karklai pakelės griovy, medinis tiltukas per griovį ir kryžius. Stovėjo vienas laukuose, niekada nemačiau, kad būtų pasodinta gėlių prie jo, tik menu vieną kartą padėtas ant jo rugiagėles, jau apvytusias. Šitoje vietoje buvo kažkokia ramybė. Ar žydėjo pievos aplink — pamenu kitoje keliuko pusėje nematytus šiose vietose grikius, — ar spindėjo nuo šalnos laukai, ar baltavo sniegas, ar krito šaltas lapkričio lietus — visada čia tvyrojo ramybė. Kad ir iš kur grįžtum, čia buvo kaip atokvėpis, žinojai, kad jau greitai namai. Eidamas kur irgi jutai, kad nuo čia įeini jau į svetimą, kitą — buvo tarsi kaimo riba. Ar kiekviena vietelė turėjo prasmę todėl, kad buvau vaikas ir tik vienas aš jutau ją, ar todėl, kad kaimas buvo senas (radau dirvoje po langais kryžinį saulės smeigtuką ir Žygimanto Vazos laikų sidabrinę monetą)? Man rodos, kad tą patį jautė ir motina. Tik jos suvokimo centras buvo senojoje tėviškėje, kur gyveno senelė. Tėvas jau ne — buvo atėjęs iš svetur ir prigimtis jo buvo klajūno. Vietos dvasia kalbėjo tiesiai žmogaus sielai, ir ją juto turbūt kiekvienas čia gimęs ir augęs. Jautė iki pat gyvenimo pabaigos nebylų buvimą.

Viskas aplinkui keitėsi lėtai, savaime, taip, kaip yra gamtoje. Ir tai tikriausiai teikė žmogui tvirtumo, pasitikėjimo savimi. Ta dvasia padėjo gyventi, guodė nelaimėje ir varge. Kažkodėl man atrodo, kad kiekvienas turėjo savo vietą, kur jam būdavo geriausia. Eidavo ten, kai norėdavo ramybės, kai reikėdavo vienatvės.

Senelė sėdėdavo ant namų slenksčio arba prie pinučių tvoros už rasodos, saulės atokaitoje. Už tvoros tankiai sužėlusios senelio sodintos sedulos — liaunos žalios, raudonos vytelės. Niekada nežydintis kaštonas tvoros kampe, klevelis, laukinė kriaušelė. Jaukiai blizgėjo juodi tuščios trobos langai, lingavo remdamos dangų aukštai virš trobos stogo didžiosios liepos, kelelis bėgo į pakalnę, matėsi toli medžių kupetose kaimo trobos, didysis ažuolas daržo gale ir kupli ieva, apglėbusi jo kamieną. Iš čia matėsi beveik visas pasaulis, kuriame prabėgo jos gyvenimas. Užėjus popiečio nerimui, geriausia būdavo sėdėti šalia jos, žiūrėti į tą jos pasaulį, tirpstantį netolimos tolumos melsvume. Tik nereikėjo žiūrėti į rytuose dunksantį juodą mišką, virš kurio dangus buvo mėlynėsnis, skaudesnis. Nerimas ir ilgesys iškart suspausdavo gerklę, o širdžiai norėjosi šokti ir lėkti. Kas už to miško? Kas už tos grėsmingos juodos sienos, kur baugiai nunyksta pradingdamas pelkių žolėje takas? Ten sroveno per gūdžią, nevaikštomą girią Graumena. Visada viena, šnekanti pati su savimi. Ir niekas nemato, neregį jos šaltos srovės, jos geltonųjų vandens lelijų užtakėliuose, o virš įkaitusio kirtimo, kur tarp išverstų kelmų, aukštų miško žolių ir aviečių brūzgnų stovi jau džiūstančiomis šakomis žaibo nuskeltas ažuolas, virš tos įkaitusios plynės suka ratus vanagas, ir šildosi gyvatė ant kelmo, išlindusi iš rudo nuodingo balos vandens. Nors niekada netraukė į tą pusę, traukė paskui saulę — į vakarus.

Man niekada neatėjo į galvą paklausti senelės ar ko kito, ar jie taip pat jaučia popiečio liūdesį. Neatėjo niekada į galvą papasakoti apie jį kam nors. Ir ne todėl, kad būčiau jautęs, kad nesupras, pasijuoks. Tas liūdesys buvo toks savaime suprantamas man, kad ir negalėjo ateiti į galvą kam nors ką nors aiškinti. Taip pat neatėjo niekada į galvą, kad jį gali jausti ir kas nors kitas. Buvau tuo įsitikinęs *a priori*. Dabar pirmą kartą bandau suprasti, vingiuodamas į šalis, šį bei tą aprašinėdamas, eidamas iš tolo ir atsargiai, kaip medžioklis prie baikštaus ir atsargaus žvėries. Kas tai? Ir jaučiu, kad vargu sugebėsiu paaiškinti. „Tu mus sukūrei sau, ir mūsų širdis bus tol nerami, kol ras poilsio Tavyje.“ Taip sako griežtasis šv. Augustinas. Galbūt. Nežinau. Negalėčiau tvirtinti, kad jaučiau būtent tai. Niekada nebuvau dievobaimingas. Tai šaukimas kažkur tolyn, noras eiti ir eiti, ir tuo pat metu jausti, kad nėra žemėje tokios vietos, kurią galėtum, kurią norėtum prieiti. Ir tada, vaikas, nesvajojau, negalvojau apie kokią nors konkrečią vietą — tolimą viliojančią šalį, paslaptingas salas, romantiškas pietų juras. Ir tik dabar, jau retomis valandomis, kai užaina popiečio nerimas, grįžtu į praeitį, į vaiko dienas, prisimenu kaimą, kurio seniai nebėra. Gali manyti, kad sujaudinta ir besiilginti dvasia pasidaro jautresnė;

atsiminimai, praeities vaizdai — ryškesni, tarsi tuo praėjusių metų ilgesiu norėtum nuslopinti, nustumti tą ilgėsį, tą nerimą, kuriam iki šios dienos nerandi vardo, o gal paprasčiau — veržiesi tenai, kur neįmanoma nueiti, t.y. nusivilti. Kadaisė ta vieta neturėjo ryškesnės formos, vaizdo, o dabar lengvai jos vietoje iškyla Vaikystės žemė, lygiai taip nepasiekiamą. Vis dažniau jauti, kad esi praeivis, kad padėsi vieną kartą keleivio lazdele, — ir ar ne tas anapusinis ilgesys jaudina dvasią popiečio valandomis, ypač ilgomis vasaros dienomis: jį jauti iš žolės metamo šešėlio, iš pasikeitusios dangaus spalvos, kuriame krykia liūdnas paukštis, iš viso to jauti, kad saulė perkopė zenitą ir nesulaikomai — nors dar akinančiame grožyje ir spindesyje skęsta diena — krypsta vakarop. Turbūt tas perėjimo momentas taip aiškiai ir primena pabaigą, primena, kad viskas, kas kartą prasidėjo, baigiasi. Kaip skiriasi saulėlydžio mintys — ramuma, melancholija, susitaikymas. Ir retai kyla mintis apie ateinančią dieną. Nes ši diena, nesvarbu, kad jų buvo tūkstančiai, — paskutinė.

Kadaisė, pačioje vasaros pradžioje, gyvenau Pažaislio vienuolyne. Jau buvo peržydėjusios alyvos, peraugęs, menkai prižiūrimas vienuolyno sodas, pieva už tvoros — šviesios saulėtos žalumos plotas, tamsus eglynas, marių vanduo, žiburiuojantis jaunoje prasidedančios vasaros saulėje. Vaikščiojau rytais po sodą, maudžiausi, skaičiau neskubėdamas epišką Tacitą, — nebesuvokiami žygiai, karai, skambūs ir jau nieko nebereiškiantys vardai. Belvederio bokštas kilo virš dantytos, laukinės miško sienos, pro sodrėjantį obelų žalumą veržėsi saulės šviesa, stovėjo, plaukė debesys danguje, ir nušvisdavo virš saulės laikrodžio, man dabar atrodo, kaip tik tą valandą: *Sic memor occasus sole cadente tui*. Užversdavau knygą, eidavau pro nuostabaus gražumo ir vienatvės kupolą, pro senus antkapius šalia paradinio įėjimo, pro vartus alėja žemyn. Perėjus ją baigdavosi tylą — šurmuliavo, taškėsi, krykštavo pirmieji poilsiautojai, kavinukėje prie pat vandens ant stalų peršviesti saulės liūdėjo tušti alaus buteliai. Garavo skysta kava, už lango žaižaravo nepaprastai mėlynas vanduo, kartais žydras. Iki vakaro dar toli, bet bufetininkės veide — pirmas nuovargio šešėlis. Stačiau tuščią puoduką ant stalo ir žinojau — tereikia paeiti dešimtį minučių, ir jau alėjos pradžioje mane pasitiks tylą ir ramybė. Įeisi pro vienuolyno vartus, ir pasaulis liks už jų. Sode ant suolo tebeguli Tacito „Analai“, saulė pasisuko ir mirga ant jo lapų šešėliai. Jau užsivėrė pienės žiedas, ir nustojus trumpam šnarėti lapams girdi, kaip visame sode dūzgia bitės. Ir pajusdavai kartais, kad pasaulis pasidarė nerealus, tolimas, nebesuprantamas, kaip ir Tacito knygos. Visiškai nieko nereiškė prabėgęs laikas, amžiai, imperatoriai, karvedžiai, karai, vergų sukilimai — viskas vyko už tvoros, pasaulyje, tolimesniame už žvaigždes, spindinčias virš vienuolyno sodo šviesiomis šios vasaros naktimis. Eini sodo taku, ant kurio gelsta paskutiniai obelų žiedlapiai, plaukia kupolas danguje. Kada sėdėjau ant suolo po obelimi — prieš dešimtį minučių, prieš dešimtį metų? Ką reiškia laikas, kurio nėra? Vakarykštė diena, praėjusi valanda, Cezario kraujas ant senato grindų? Ir bus tuoj akimirka, kai mano buvimas sode, kai apskritai buvimas, pasaulio matymas išnyks kaip ryto migla pievoje už tvoros kylant saulei, kaip išnyko, išsisklaidė vienuolių abitų šlamėjimas, pašnibždomis tariamas *memento mori*, kaip nuvirpėjo bepročių juokas, riksmas, geležinių lignoninės lovų girgždesys, pranyko kaip mano žvilgsnis į užrašą virš saulės laikrodžio. *Sic memor occasus sole cadente tui*. Ir vis dėlto sėdėdamas ten aš jaučiau vienuolio žvilgsnį į bokšto laikrodį, gulėdamas apleistoje refektoriumo salėje šviesią birželio pradžios naktį jaučiau jų šešėlius koridorių tamsoje, girdėjau kadaisė čia uždarytų vargšų skundus, dejones, nerišlią, aistringą kalbą. Taip pat, kaip mačiau Cezario kraują, stingstantį ant šaltų marmurinių senato grindų. Ir kas yra tikriau: ar tai, kad prieš valandą buvau sode, ar tai, jog jaučiau prieš šimtą metų vienuolio mestą žvilgsnį į saulės laikrodį, kai mačiau, kaip jis atsistojo, užvertė knygą ir nuėjo sodo taku?

Bet popiečio nerimas surasdavo mane ir už vienuolyno sienos, toje ramybės, vienatvės ir žalumos saloje. Kažkas atkakliai šaukė ten, kur pilkėjanti nuo vidurdienio kaitros dangaus sfera lietėsi su žeme, sudarydama niekada nepasiekiamą, bet aiškiai matomą horizonto liniją. Eisi, o ji tols ir tols, viliojanti ir nepasiekiamą kaip vaivorykštės lankas vaikystėje, atrodo, gerias vandenį čia pat, iš kūdros. Bus tik geležinkelio stotis, kietas priemiestinio traukinio vagono suolas, belapių ramunėlių kuokšteliai palei įkaitusius bėgius. Žiūrėsi į bėgančius pro šalį popiečio saulėje laukus, miškus, sodybas, ežerėlius ir aiškiai jausi, kad šis judėjimas tik iliuzija, nevykęs pakaitalas, ir norėsis būti tuo pat metu štai šitoje sodybėlėje ant kalno — keliuko kaspinėlis, pamestas palei sodą, atvertos durys, jazminų krūmas kieme, ir prie ežeriuko, šmėstelėjusio miške, kur vėjas retkarčiais suraibuliuoja vandenį, virpa pušų atspindys, šnabžda švendrynai.

Taip kadaisė Stendhalis važinėjo po karščio alinamus Umbrijos ir Lombardijos miestelius. Diližano tvankuma, balta kelio juosta, sidabrinės alyvmedžių giraitės. Senos varpinės, bažnyčios, kur prietemoje dulka senųjų meistrų ilgesingai ramūs paveikslai. Kiekviename miestelyje elgeta, įkyriai reikalaujantis išmaldos, austrų žandaras, nužvelgiantis įtaria akimi dykinėjantį kaitroje prašalaitį, ir

vėl pašto stotis, kelias, vėl akinanti saulė be galo žydrame danguje. Nežinau, kodėl man atrodo, kad ta protinga, sąmojinga siela irgi jautė popiečio valandų nerimą ir ilgesį. Jaučiu jį ir „Parmos vienuolyne“.

Būtent popiečio valandą virš Egėjo jūros vandenu pasklido žinia, jog mirė Panas. Sustingęs saulės diskas mėlyno krištolo kupole, baltuoja tolumoje Peloponeso krantai, nukarusios burės ant stiebų, jūreiviai, žvelgiantys į negyvą, blizgančią tarsi Murano stiklo veidrodis jūrą. Net vairininkas, paleidęs šturvalą, pridėjęs delną prie kaktos, žvelgė į akinančią tolumą, kuria tolo žinios aidas, ir nerimas palietė vėsiais pirštais jų sielas. Prasidėjo nauji laikai, kai retas žmogus žemėje tariasi nors kartą girdėjęs popiečio tyloje jau kadai mirusio Pano fleitos aidą.

Eidamas vis tankėjančių metų mišku, vis rečiau ir rečiau beužtinku blyškiai mėlyną žiedą, prasiskleidžiantį tada, kai suglaudžia savo džiugiai geltonus lapelius pienė. Galima jam duoti vardą *tristia postmeridiana*, įrašyti į storus Linėjaus katalogus, bet nenusikinsi jo, nesudžiovinsi, neįklijuosi į herbariumo lapą.

PIEŠINIAI PLUNKSNA

LAUKIANTIEJI

Pavasaris. Pilka, šalta, šlapia, vėjas. Storas vyriškis guli ant šaligatvio. Ruda nutrinta nailoninė striukė, margos, purvinos kelnės, rudi pusbačiai, pilka numurusi beretė ant galvos.

Beretė ant galvos, vadinasi, ne griuvo, o susmuko. Vieni praeina, nepasuka galvos — jaunesni. Kiti pasižiūri, praeina — ir jauni, ir seni. Pasižiūri, sustoja — vyresnės moterys. Pasilenkia.

— Reikia iškviesti greitąją, — vyresnės moterys.

— Girtas, — vyrai.

Keli atkakliausi stovi ir žiūri.

Nesuprasi, ar gulintysis girtas, ar jam bloga. Nušiuręs visas, veidas raudonas. Girtuoklis. Bet nelabai panašus, gal darbininkas.

Pastovi, nueina. Keli lieka.

Pasirodo policininkas. Toks pat storas. Jam sunku susilenkti. Pasilenkia, suima už pažastų gulintįjį ir bando užkelti galvą ant šaligatvio briaunos. Sunku.

Padėti — nepadėti, padėti — nepadėti?

Galų gale užvelka ant šaligatvio, pakiša po galva beretę, pagalvoja, atsmaukia striukę, irgi sugrūda po galva. Matyti plikas išvirtęs ir paraudęs gulinčiojo pilvas, margi flaneliniai marškiniai.

Policininkas pasitaiso kepurę ir nueina.

Eina, nepasižiūri. Eina, pasižiūri, praeina. Pasižiūri, sustoja.

— Reikia iškviesti greitąją, — sako naujai atėjusieji.

— Girtuoklis, — sako vyras.

— Buvo policininkas, — sako pusamžis vyras. Sustojusieji kantriai laukia. Gulintysis guli kaip gulėjęs, atrodo, kvėpuoja. Senutė pasilenkia prie veido.

— Reikia greitąją...

— Buvo policininkas, — vėl jai aiškina.

Sustojusieji dabar stovi ir žiūri į gulintįjį. Niekas nieko nesako. Laukia. Kas bus? Mirs — nemirs? Kartais pasižiūri į tą pusę, kur nuėjo policininkas. Policininkas nesirodo. Mirs — nemirs? Šalta, vėjas, krinta retos šlapios snaigės. Gulinčiojo lūpos ima balti, akys pusiau pramerktos.

Numirė. Nepravėręs lūpų, neatmerkęs akių. Policininkas taip ir nepasirodė. Sulaukusieji eina kas sau.

Po dešimties minučių jau kiti.

— Infarktas? Užsimušė? Krito? Užmušė? Policija? Nebėra kam paaiškinti.

REKETAS

Velykų antra diena. Šviečia saulė. Šilta. Kokių dvylikos metų berniukas tikriausiai su mažesniu broliuku stovi ant šaligatvio prie geležinkelio stoties. Skardiniame dubenėlyje išdėliotos pirmosios žibučių puokštės. Jaunasis prekiautojas strazdanotas, išsigandęs, ranka ant diržo piniginės. Neryžtingai atitraukia užtrauktuką ir vėl užtraukia. Priešais stovi Čigoniukas ryškiai žaliomis naujomis bananų formos kelnėmis, juodi sportiniai marškinėliai trumpomis rankovėmis (kaip jam ir

nešalta?), galva taip pat juoda, trumpai kirpta, šalia šviesiaplaukis bendras — dar visai snarglys. Čigoniuko batai aiškiai per dideli, padas atplyšęs nuo priekio veik iki pusės. Čigoniukas laiko rankose lazda ir grasina prekiautojui — reikalauja pinigų. Prekiautojas bijo, bet neduoda, žvalgosi į autobuso laukiančius žmones. Niekas nesikiša — pasižiūri ir vėl nususuka. Čigoniukas ima mosuoti lazda prekiautojui palei nosį ir grasina peiliu, kurio neturi. Tos šauniosios kelnės be kišenių. Pirmosios, kaip būna visada, neištveria moterys. Viena, kita. Gėdina mažąjį plėšiką, bet tas nė nejudina nudraskytų ausų. Čigoniukas puikus psichologas ir minios inertiškumą puikiai suvokia, taip pat puikiai suvokia, kad minia — kaip avis, nors ir didelė, bet mažo ir narsaus kažkodėl bijo. Ir dar — jis vaikas, kas drįs suduoti vaikui. O žodis — ne botagas. Galų gale vienas jautresnis, moteriškesnės sielos vyriškis stveria čigoniuką už peties. Abi akys pamuštos, juodi ratilai, ausis lyg nudrėksta, lyg peiliu įpjauta. Juodos cigoniuko akys blizga, baimės jose nė kruopelės. Vyras mažojo nenaudėlio negėdina, o tiesiog liepia nešdintis. Čigoniukas atsikerta, bet žodžius taria neaiškiai, ir tai jis daro sąmoningai. Tik įspūdis, kad jis ką nors sako. Vyriškiui vėl nėra kas daryti, o mažasis reketininkas nesitraukia, įsikabino į padaršėjusį prekiautoją kaip piranija. Vyriškis grasina policija, bet grasinimas neryžtingas ir tuščias, nė vieno policininko nematyti, o ir gėda — vaikui šaukti policininką!

Plėšikėlis pasitraukia kelis žingsnius, ir, vos visuomenės atstovai nususuka, jis vėl čia, vėl kaip vejama vapsva atgal prie medaus. Tada vyriškis nebeišlaiko: kur tai matyta, toks išūlumas, įžeista jo savimeilė! Mažasis nenaudėlis persistengė ir gauna neryžtingą niuksą į nugarą:

— Tu, gyvačiuk, mauk iš čia, dink, aš tau parodysiu! Čigoniukas neskubėdamas bėga, vyriškis neskubėdamas vejasi. Paskui, stengdamasis atrodyti kuo oresnis, lėtai grįžta, nutaisęs abejingą veido išraišką.

— Ką jis padarė? — klausia susidomėjęs smalsuolis.

— Jau tokie snargliai reketo imasi, — rėžia vėl užkaitęs vyriškis.

Čigoniukas lėtai grįžta nuo gatvės kampo, vyriškio laimei, tuo metu atvažiuoja autobusas.

Kol autobusas suka ratą aplink stoties aikštę, žibuoklių puokštės ir dubenėlis dingsta, jaunasis prekiautojas tebestovi, atsirėmęs į kioskelio sieną. Tebestovi ir čigoniukas, tik jau be lazdos — ją atėmė moteriškos sielos vyriškis. Šviečia saulė, šilta.

O kuo čia dėtas menas, literatūra? Taigi.

ŠALPUSNIS

Pavasaris. Šaltas pavasario vėjas. Bet vis dėlto vieną kartą prašvito saulė. Kvepia žemė. Bemat šiukšlyne šalia pabjurusio kelio prasiskleidė geltoni šalpusnio žiedai. Vasarą eisi ir šalpusnio apdulkėjusių lapų, kai aplinkui tiek daug žalumos, net nepastebėsi.

Pasisuko vėjas. Pašalo. Apsiniaukė. Šaltas, žvarbus lietus.

Šalpusniai tebežydi.

Vakare pakilo pūga ir siautė, drėbdama šlapią sniegą, visą naktį.

Šalpusnio žiedų nebėra. Pasislėpė šiltuose sidabriniuose kailiniuose.

Šitai visą savaitę. Šaltis, vėjas, sniegas. Bėgi pro šalį visai pamiršęs, kad toje dykynėje kažkas žydėjo.

Ir vėl saulė. Įsičiulbėjo paukščiai rytais. Šalpusniais kaip auksinėm žvaigždėlėm nuberta visa pakelė. Tvirtai, trumpi, žvynuoti, su sidabro pūkeliu kotai, geltonas, kartus žiedas. Vis ketini sustoti, pasižiūrėti, kaip tas žiedas atrodo, koks tas sidabro pūkelis, saugantis gėlę nuo žvarbių pavasario vėjų ir naktų. Kad vis nėr kada.

Kaip pranyksta šalpusnių žiedai, net nepastebi. Kasdien kalasi vis nauja, patraukianti akį žaluma, ir visai apsvaigsta galva, kai pradeda žydėti sodai ir ievos. O dar pienės pabyra visuose pašaliuose. Net ant skelbimų stulpo šalia Rotušės aikštės išdidžiai žydi kaip kokia karališka rožė skaisčiai geltona pienė. Kur ten beprisiminsi šalpusnį! Nematei, kaip nurudo žiedas, nulinko kotelis, kaip pamažu ėmė kaltis tvirti lapai tokia pat sidabrine, kaip kadaise pavasarį stiebelis, apačia.

Žygiuojai vasaros kaitroje dulkančiu keliu neprisimindamas nei pavasario žvarbos, nei pavėlavusių, drebiančių šlapią sniegą pūgų, nei žydinčio ir atkakliai nepaisančio jokių darganų šalpusnio.

Metai bėga vis greičiau, ir eiti norisi vis lėčiau. Vis dažniau sustoji vasarą prie šalpusnio lapo — tvirto, nepastebimo, geriančio vandenį iš giliųjų žemės šaltinių. Prisimeni pavasarį ir vis pasigaili, kad tada tau atrodė, jog neturėjai laiko.

VARLĖ

Vasara. Vakaras. Lietus. Nuo žemės kyla garas, miglos draikosi nupjautų pievų pakraščiais, už kalvų leidžiasi raudona saulė. Rausvas ir blizga nuo lietaus prieangio akmuo. Lietus silpsta, bet dar tankiai kapsi nuo stogo. Per daugelį metų lašai iškapojo griovelį akmenyje. Sėdžiu ant slenkščio. Rudoji pievinė varlė tupi ant akmens ir žiūri į mane. Pašoka, bumbt galva į slenkstį, ir vėl tupi, žiūri į mane. Pašoka. Bumbt! Tupi. Žiūri.

Ko jai reikia sausoje tuščioje troboje?

Lauke taip gera, drėgna, šilta. Godžiai geria lietu atolas. Burokų lapai darže spindi iš pasitenkinimo, vandens lašai ritinėjasi tvirtais, blizgančiais lapais.

Varlė vėl savo: pašoka, bumbt į slenkstį ir žiūri į mane.

Gera, būsiu išmintingasis dievas.

Paimu, nunešu į pievą, toliau nuo slenkščio. Nušokuoja laiminga.

Kitą dieną išvažiuoju.

Ant to slenkščio niekada nebesėdėjau.

Įšokau į savo išsvajotąją trobą.

BALTRAMIEJAUS NAKTIS

Šiąnakt ilgai rašiau. Žinau, kad negalima rašyti prieš naktį, bet taip pat žinau, kad jei laiku neužbaigsi, tiksliau — nepradėsi tuo momentu, kai reikia, kai bėga mintys, kai pasikelia užtūra ir pradeda suktyti ratas, kitą kartą priversti jį suktyti bus sunkiau, nes tvenkinys greitai išdžiūva kasdienybėje. Ir išvis kito karto gali ir nebūti. O naktį pakelta užtūra kils vis aukščiau ir nebeužmigsi. Rodos, išrašiau viską, mintys nebebėgo, bet nėjo ir miegas ir pajutau vienu metu, kad tuoj tuoj pamatysiu Baltąją Šviesą, ir apėmė baimė. Ne mirties baimė — ją patyriau gal tik kelis kartus, — ne bailio baimė, ją gerai pažįstu, bet baimė, gal tai ir keistai skamba, per daug negąsdinanti. Tik žinojau, jei suspindės Baltoji Šviesa, kažko manyje nebeliks. Galutinai. Nebesugrąžinamai. Ko net atsiminti negalėsi.

Paskui regėjau, kaip burbuliuoja griūdamas nesulaikomai per užtvanką vanduo, putodamas kaip jūra Čiurlionio „Finale“. Paskui jau regėjau Pagraumenės malūno užtvanką, kaip teškena vanduo vasarą, kaip krinta vanduo ankstyvą, šaltą pavasarį. Jutau kvapą šlapių akmenų, dumblių, dervos, rūdijančios geležies. Vėl vanduo — sunkiai žalsvas, persišviečiantis kažkokios nežinomos šviesos spinduliuose; puta nei tai balta, nei tai gelsva — artėjančio sapno spalvos puta.

DAUKANTO RUDUO

Užupio kunigaikštystėje rausta klevai. Nuo nesibaigiančios rudens dulksnos, smulkesnės už mirštančio žiogo ašarą, patamsėjo čerpių raudonis, atsigavo stogų skardos rūdis.

Bet Vilnios slėnis dar žaliuoja, dar nušvinta vakarais tirštėjančioje liūstančioje saulės šviesoje lengvi Misionierių bokštai, sužvilga užkliuvęs už paskutinio balto vasaros debesies drėgnas Vizitiečių kupolas.

Vis sunkesnis vilnijantis Belmonto miško mėlis, vis retesnė saulė, ir išgirstu naktį, kaip žemai virš žemaitiško Baltramiejaus bažnyčios bokštelio kryžiaus droviai nurykauja gervės.

Rudens vėlyvas šaltas rūkas virš šaltėjančio ir greitėjančio upės vandens. Vilnia šnara po tiltais veldama ilgas, amžinai žalius povandeninių žolių plaukus. Pašokusi banga teksteli juoda šėivamedžio uogų kekę.

Mėnulis ištinusiu skruostu plaukia pro debesis. Bemardinų kapinėse ant pamirštų Universiteto profesorių kapų šakų šešėliai. Laukdamas ryto šios žemės kunigaikštis dreba ant eglišakių glėbio drėgnoje kolumbariumo nišoje.

Vėjas lekia upelės slėniu, draskydamas paskutinius spalvotus lapus. Plečiasi erdvė, ir kyla aukštyn juodas rudens nakties dangus. Ir didėja toje erdvėje tas, kas buvo didelis, ir mažėja tas, kas buvo apsimetęs dideliu.

Užupio kunigaikštystėje krinta lapai.

Jau vėlyvas ruduo. Jau supranti, jog dirbsi be atlygio, negalvodamas, kad dėkingi tėvynainiai nulies paminklą iš deficitinio vario. Dirbsi matydamas, kaip vagia ir geria aplinkui, rašysi niekam nereikalingas knygas, niekam nereikalinga kalba su pasiutusiu, kietu žemaičio užsispyrimu. Ir viltis, kad tos knygos bus išspausdintos, kad jos bus reikalingos, mažesnė už garstyčios grūdėlį.

Kuo skurdesnė žemė, tuo giliau medis suleidžia šaknis. Tavo metai sukdamiesi sunkiai baigia savo kelionę po Žemaitijos žvaigždėmis. Pro Papilės kapus suka Venta. Skalauja milijonų metų senumo jūros atodangą. Laiko upė putodama dūžta į žemaičio paridentą akmenį.

Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Dvasios Šventos, Amen. Paskyręs nuodėmėtą mano dvasele Viešpačiui, vienam Š. Trejybėje, turėdamas sveiką protą ir tvirtą atmintį, paskutiniai išskirstau mano daiktus, kurie, jei visus surinktum, nė šimto rublių nebus verti...

ŠEIVAMEDIS

Pasaulis su skausmu įsiveržia į sąmonę. Matau: didžiulė eglišakių krūva (jas kapodavo kraikui, o storgalius virbams), kovo pradžia, saulė, smengantis sniegas kieme, džiugiai tankiai laša nuo stogų. Aš ausine kepure, ant rudai margų vilnionių pirštinių ištirpusio sniego lašai. Vilioja šylantis eglišakių kalnas prie tvarto, užsiropšti ant jo. Purptelėjo zylė į šeivamedį, irgi besidžiaugiantį saulės atokaita prie malkinės.

Užsilipu. Tvorą aplink kiemą, senoji obelis palei taką, drevėta, pabalusiu nuo senatvės gumbuotu kamienu. Malkinėje dar tūno žiemos šaltis. Kelelis, rogių vėžės, arklio kukuliai, grimztantys į suplūktą kelio sniegą. Už malkinės kampo, pro šulinio svirtį kelias suka į šiaurę, į kalną. Žydruoja dangus virš kalvos ir siaura juodai mėlyno miško juosta toli toli su baltais, taip pat džiugiai lašančiais sodybos stogais. Ir juntū, kad drevėta obelis, zylė, kelias, dangus, aš laukiame ir juntame artėjantį pavasarį.

Tas laukimas skaudžiai saldus, ilgesingas be galo, ir vaiko protu suvoki, kad lauki ne tik pavasario, lauki kažko kažko...

Praėjo daug metų. Vakaro saulė slysta išilgai Vilnios slėnio. Baigėsi vasara. Prie tilto, prie pat greitos srovės išaugęs šeivamedis lenkia nokstančias kekes žemyn. O viršūnėje prasiskleidė dar du žiedai.

Ir pasikartoja tas ilgesys, tas laukimas.

Bet nebėra tos šviesos.

Pavasaris seniai praėjo.

Jau slysta išilgai Vilnios slėnio rudenėjančio vakaro saulė.

RUGPJŪČIO ŠVIESA

Ir staiga ateina tas aštresnis, ryškesnis pasaulio suvokimas: kiemo arka, saulės kvadratas ant grindinio, žydro dangaus kupolas. Už tų sienų laukai, saulė ten, dulka keliai, šlama beržai, virpa drebulės. Tik tirštesni šešėliai, tik kvepia miškuose žemė kitaip ir saulėtekiai spalvingesni, su migla, ir junti, kad kažkas verčia skubėti.

Jau baigiasi vasara, ateis rudenio susitaikymas. Dar sušilti, dar pasidžiaugti pražystančia gėle. O paskui jau ruduo, paskui šalta žiema, kai viskas susigūš, sustings, numirs, tarsi niekad ir nebuvo nieko. Tik atmintis dėlios praėjusių metų kaladėles stalinės lempos šviesoje, ir plauks ilgos begalinės naktys, kai klausysies ir džiaugsies, kad švilpia vėjas, ir, jei pasiseks, užsnūsi negiliu senatvės miegu ir pasirodys tau, kad tai praėjusių vasarų vėjas ošia medžių viršūnėse palei kelius, kuriais kadaiseėjai į viliojantį, pilkėjantį, tolstantį horizontą.

APSAKYMAI, APYSAKA

VALKATA

Jis buvo purvinas ir apšliuręs kaip visi senamiesčio katinai. Šeimininkė jį parsinešė iš draugės dar visai maža, bet jau liesą ir nešvarų. Parsinešė, nes bute naktimis šmižinėjo pelės. Ji tikėjosi, kad pelės išsigąs katės kvapo ir paliks namus.

Be pelių, bute dar buvo gyva galybė mažyčių, permatomai rudų faraoninių skruzdėlių, o vonioje iš nutekamojo vamzdžio vis išlįsdavo glitūs trečdalis degtuko dydžio šliužai. Jie tingiai šliaužiojo pageltusiu vonios dugnu ir, tik paleidus karštą vandenį, puldavo slėptis. Jie nebijojo nei skalbimo miltelių, nei edančių ūkiško muilo putų. Faraoninės skruzdėlės irgi nieko nebijojo. Jos aplipdavo pamirštą ant stalo virtuvėje duoną, lįsdavo į stiklainį su cukrumi, į tuščius likerio butelius. Gerdamos saldžius alkoholio likučius, apsvaigdavo, prikibdavo prie žalių stiklo sienų ir žūdavo šimtais. Bet jų nemažėjo. Išnykdavo jos tik užėjus žiemai. Faraoninės skruzdėlės nepamiršo savo tėvynės ir labai nemėgo šalčio ir drėgmės.

Katinui pataisė vietą koridoriuje, netoli balto telefono aparato. Kartais telefonas naktį imdavo skambėti. Jis čirkšdavo ilgai, pailsėdamas, bet šeimininkė nesikeldavo. Katinas, pažadintas įkyraus garso, slėpdavosi virtuvėje. Pajutusios pažįstamą kvapą, pelės nustodavo krebždėti.

Virtuvėje jis ir sugavo savo pirmąją pelę. Nebuvo matęs, kaip gauda peles, bet viską jam pasakė instinktas. Ilgai ir kantriai tupėjo prie plyšio tarp sienos ir spintelės, kol neatsargiai pelė pabandė perbėgti aslą. Katinas šoko staigiai, jo akys blizgėjo nakties prieblandoje — už virtuvės lango ant laido gatvėje suposi žibintas. Pelė cypė, blaškėsi, katinas plakė uodega į grindis, paskui suleido dantis jai į sprandą. Pelė virptelėjo ir sustingo. Jis nežaidė, kaip kad mėgsta žaisti jauni katinai su savo grobiu, bet tuoj pat surijo. Jis buvo alkanas. Lėkštelėje buvo tik keli pašvinkusios dešros gabaliukai. Kartais jis ėsdavo ir pašvinkusią dešrą, nors smarvė jį purtydavo. Pelė buvo visai kas kita. Šilta, šviežia, nesūdyta.

Katinas priprato prie namų, prie balto telefono aparato, išmoko liežuviu pagauti rūgščią skruzdėlę, pasiprašydavo laukan į kiemą. Jis užaugo, bet buvo toks pat liesas, toks pat apšliuręs. Pelės virtuvėje išnyko, kieme jų nebuvo, ir vėl jam tekdavo misti susmirdusia dešra. Vienintelė atgaiva buvo pienas. Tiesa, vasaros pradžioje jam pasisekė suryti kelis iš lizdo iškritusius čiurliukus. Ir dabar, jam einant per kiemą, čiurliai švysčiojo palei jo ausis, bet katinas spūdinio nuleidęs galvą, apsimesdamas, kad jų nemato ir negirdi. Žinojo, skrendančio čiurlio nepagaus.

Jis landžiojo po pastoges, kur storu sluoksniu gulėjo dulkės ant sulūžusių baldų, rakandų, knygų. Palėpėse tvyrojo amžina prieblanda, ir saulės spindulys, įsprūdęs pro sudaužytą čerpę, atrodė tarsi auksinis virbalas, įsmeigtas į šiukšlyną.

Kartą katinas užtiko valkatos landynę. Valkata buvo įsitaisęs pastogėj šalia šildymo vamzdžio. Kartais jis ištisas dienas drybsodavo ant skylėto purvino čiuzinio, užsiklojęs nubrizgusiu paltu. Valkata rūkė, spjaudėsi, gėrė odekoloną ir svaidydavo tuščius butelius į katiną. Katinas jo nebijojo. Jis žinojo: kai žmogus geria smirdantį skystį, praranda protą ir vikrumą. Jo šeimininkė irgi kartais prarasdavo protą, bet ji visada prarasdavo protą ne viena. Dažniausiai su koku nors vyru. Vyrų katinas nemėgo. Jie dvokė tabaku ir rėkdavo ant jo.

Katinas lankėsi valkatos pastogėje todėl, kad tas kartais atsinešdavo dešros ir nugvelbtų lašinių. Pirmą kartą jam pasisekė sušveisti visą šviežios dešros galą, kai valkata buvo išjęs buteliuko. Kitą dieną katinas vėl atėjo į pastogę. Valkatos nebuvo, o dešra kabėjo ant virvutės. Katinas ilgai žiūrėjo į kabančią dešrą, bet taip ir nesugalvojo, kaip ją pasiekti. Tada atsargiai apėjo čiuzinį ir rado

kelias lašinių odeles. Jis dabar lankydavosi čia dažnai.

Pradėjo lyti nuobodūs rudens lietūs. Katinas greitai perbėgdavo kiemą, gaisrinėmis kopėčiomis užlipdavo į pastogę.

Valkata persikraustė arčiau šildymo vamzdžio ir po sudužusia čerpe pakišo faneros lakštą.

Diena trumpėjo. Nuo medžių nukrito visi lapai. Katinas vis ilgiau užtrukdavo lauke. Sugrižęs imdavo kniaukti prie durų, šeiminiškė bambėdama keldavosi ir įleisdavo jį. Katinas nepaisė jos bambėjimo. Kartais šeiminiškė jo neįsileisdavo, ypač tada, kai būdavo išgėrusi to dvokiančio skysčio. Tada katinas eidavo miegoti į pastogę.

Tą naktį dangus nusiblaivė, švietė pilnatis ir ėmė šalti. Ant balų traukėsi ledas, stingo purvas kieme. Katinui patiko mėnesiena, ir jis užtruko. Pakniaukė prie durų, pabraižė nagais, bet niekas neatsiliepė. Dar tylomis patupėjo, paskui nudyrimo dvokiančiais laiptais į kiemą. Šaltis stiprėjo, jis užlipo į pastogę. Čia buvo šilta, bet katinas buvo alkanas. Valandėlę patupėjo tamsoje, bet niekas nekrebždėjo, tik žemai gatvėje praūždavo mašinos. Jis patraukė valkatos guolio link. Mėnesiena švietė pro stogo plyšius. Valkata gulėjo ant čiužinio. Katinas patupėjo už sulūžusios kėdės. Valkata nesivartė ir nerūkė, ir katinas išdrįso prieiti arčiau. Valkatos veidas buvo pamėles, baltos akys spoksojo į pajudusį nuo drėgmės faneros lakštą. Šalia čiužinio stovėjo tuščias butelis, gulėjo dešros gabaliukas. Staiga katinas pajuto, kad gali drąsiai eiti artyn. Bet vis dėlto jis ėjo iš lėto, kartais priklusdamas prie žemės. Jis jau buvo daug ko išmokęs.

Pasičiupo dešrą, nusinešė ją toliau ir ėmė šveisti, dėbčiodamas į valkatą. Bet valkata nejudėjo.

Į palėpę katinas užsuko tik po kelių dienų. Jis žinojo, kad valkatos nebebus, nebebus ir lašinių odelių, ėjo šiaip sau. Buvo įpratęs.

Vis dažniau naktimis ėmė šalti, ir ant purvinų gatvių kartais krisdavo baltas sniegas. Šeiminiškė jo nebeįsileido, bet katinas neliūdėjo. Jis grįždavo prie durų iš įpročio, pakniaukdavo. Bet vis rečiau ir rečiau. Pasigedavo jis tik pieno.

Šalčiai sustiprėjo, ir dienos pasidarė visai trumpos. Katinui reikėjo susirasti šiltą vietą miegoti. Jis mėgo šilumą. Jis, kaip ir faraoninės skruzdėlės, buvo kilęs iš pietų.

Keletą naktų pramiegojo ant šiltų sugrįžusių mašinų kapotų. Vairuotojai rytais keikdavosi, mėtydavo į jį sniego gniūžtėmis. Be to, mašinos greitai atšaldavo. Ten, kur kadaise miegojo valkata, katinas nenorėjo eiti.

Greitai jis susirado sau vietą gretimame name. Reikėjo pereiti kelis metrus nutekamuuju vamzdžiu ir per langelį įlįsti į pastogę.

Lipant berniūkščiai jį apšaudydavo iš timpų. Berniūkščių katinui niekaip nesisekė išvengti. Jų buvo visur, visi jie buvo žiaurūs ir visi turėjo timpas. Kartą jiems pasisekė pataikyti jam į akį. Dideliam jų džiaugsmui, bumbsint akmenims į stogo čerpes, jis vos beužlipo į pastogę. Pragulėjo dvi dienas, kol skausmą įveikė alkis. Ta akimi jis taip ir nebematė.

Dabar katinas buvo luošas ir jam reikėjo būti dvigubai atsargesniam.

Žiema baigėsi, ir naktimis pradėjo kažkas darytis. Dažnai oras suminkštėdavo, tvyrodamo rūkas. Dusliau užė gatve retos mašinos. Katinas jautė nerimą ir naktimis šlaistydavosi kiemais. Katės vaikščiojo išdidžios ir apsimestinai abejingos. Katinai pasidarė žiaurūs. Jis pasiutusiai nuožmiai pešėsi su visais. Jam ne visada sekėsi. Pagulėdavo, išsilaižydavo žaizdas, bet kraujas virė, ir jis vėl lindo į peštynes. Jis buvo atkaklus, piktas, keistas ilgesys draskyte draskė jį. Dabar katinas dažnai nuklysdavo nuo įprastinių vietų.

Tą naktį juodu tupėjo vienas priešais kitą nenuleisdami akių. Stambus senas katinas ir jis, vienaakis, bet pilnas jaunystės jėgos. Katė abejingai laižėsi leteną kitoje gatvės pusėje. Jų keteros buvo pasišiaušusios, jie tyliai šnypstė. Vienaakis šoko taip staiga, kad senis vos spėjo atšokti į šalį ir pasileido į kitą gatvės pusę. Vienaakis, supratęs, kad tai pergalė, puolė paskui.

Lengvosios mašinos vairuotojas net nebandė nuspaušti stabdžių.

Pervaziuotas užpakalinio rato, jis dar nušliaužė iki šaligatvio. Katinai gajūs, bet jis ilgai nesikankino. Katė grįžtelėjo ir nuspūdino šalin.

PORTRETAS

Kiemas nebuvo gražus. Nebuvo nei gėlės, nei krūmo, tik keli pusgyviai medžiai aplaužytomis šakomis: liepa, du kleveliai ir visai jau džiūstantis uosis. Palei kadaise subombarduoto namo sieną, kurioje dar matėsi kambarių kontūrai ir juodavo dūmtraukių angos, augo vešlus šermukšnis. Jo kažkodėl niekas nelaužė ir nedraskė.

Už kiemo kylantys du balti barokinės bažnyčios bokštai buvo gražūs. Ypač šviesią naktį, kai jie atrodė tarsi dvi gulbės tamsiame pavasario vandenyje.

Poviliukas šlavė kiemą ir gatvę iš kitos namo pusės. Mažas, sulinkęs, raudonu veidu, nešvariais žilais plaukais, kurie žiemą vasarą styrojo iš po nuzulintos kepurės. Kareiviškos galifė kelnės ir kerziniai batai, niekada nevalomi.

Pradėdavo šiūruoti anksti rytą, kai visi dar miega, kai netrukdo praeiviai ir vaikai. Vaikų Poviliukas nemėgo. Jie šiukšlino ir neklausė. Neklausė ir suaugusieji, bet tie nors tylėjo.

Kieme kadaisė buvo stalelis. Prie jo sėdėdavo vyrai. Gerdavo ar šiaip plepėdavo rūkydami. Poviliukas kartais mėgdavo pašnekėti. Paimdavo ir siūlomo vyno stiklą, bet niekada neįkyrėdavo savo šnekomis, ir niekas nebuvo matęs jo per daug išgėrusio. Tik šiaip, truputį, dėl sveikatos, kaip sakydavo jis pats. Paskui stalelis supuvo, sulūžo. Poviliukas išnešė lentgalius, ir vyrai nebesusirinkdavo.

Po namu, kaip ir visam senamiesty, buvo didžiuliai, šilti ir sausi rūšiai. Kartais ten prisiglausdavo koks valkata, o atšalus ir pabjurus orams, naktimis įsikurdavo porėlės, ir buvo girdėti jų meilės dūsavimai ir kikenimas.

Valkatas Poviliukas negailestingai išvarydavo. Porėlėms netrukdė. Sakydavo, kad nedaug žmogus gyvenime turi malonumų. Ir katės daro, ir žmogus daro. Tuo labiau, kad porėlės palikdavo tuščius butelius. Valkatos nepalikdavo nieko.

Poviliukas kieme atsirado praėjus keleriems metams po karo. Bet niekas nebeatsiminė kaip. Jaunieji augo, vedė ir kėlėsi su šeimomis tolyn į naujus rajonus. Senbuviai seno, o naujai atsikėlusieji niekas neberūpėjo. Rečiau skardėjo berniai, dingo „blatnieji“, muštynės, kraujas ant laiptų ir žolės.

Neišnyko porėlės, valkatos, ir katinai šlaistėsi kaip kadaisė. Tokie pat murzini, perkarė, apdraskyti.

Poviliukas neseno. Visada toks pat, visada su šluota, su plačiu kiemsargio kastuvu žiemą.

Gyveno jis kambarėlyje pirmame aukšte, prie laiptų. Visada girdėjo, visada matė, kas įeina, kas išeina. Matė girtuoklius, pores su suplyšusiu čiužiniu po pažasčia. Kambarėlis buvo visai mažas. Jame tilpo lova, stalelis įmantriai išraitytomis kojomis, paimtas iš tuščio buto po karo, ir dvi taburetės, paties kadaisė susikaltos. Kambariuko nišoje, kuri buvo atitverta nė karto neskalbta užuolaida, įsirengė virtuvė. Čia kabojo medinė kaimiška indaujėlė. Joje kelios skardinės lėkštės, du balti fajansiniai ne šių laikų puodukai su mėlynomis gėlytėmis ir amžinai priskretęs emaliuotas puodas. Stovėjo, nepaisydama visų priešgaisrinės apsaugos taisyklių, ir dviejų skylių dujinė krosnelė. Metalinė išdaūžyta kriauklė šalia jos. Po ja krūva tuščių apdulėjusių butelių. Tiesa, virš lovos, šalia vienintelio lango, kabojo mediniuose rėmuose portretas.

Per valdiškas šventes Poviliukas kabindavo vėliavas. Tą jis darydavo uoliai. Susitikęs kaimyną pasiguosdavo, kad rytoj jau jokiū būdu negalima pramiegoti, ir užbaigdavo: kabinsiu vėliavas. Nors jis niekada nepramiegodavo, ir senas suskilusiu stiklu žadintuvus ant stalo niekada neciksėjo. Poviliukui laikas nebuvo reikalingas.

Poviliuko bute visada buvo prietema. Net naktį. Ant lango užuolaidų nebuvo, ir visada krito gatvės lempų šviesa ant aslos.

Bijojo Poviliukas ir tamsos, ir šviesių birželio naktų. Tamsą visada galima išsklaidyti, o šviesios birželio naktys tvyrojo virš miesto kaip prakeikimas. Užsegdavo langus senais laikraščiais, bet jie negelbėjo. Net iki čia atsklidavo nuo Vilnios lakštingalų čiauškesys ir drėgnas rasos kvapas, taip panašus į sultingos lankų žolės kvapą.

Tomis birželio naktimis dažnai sapnuodavo, kaip bėga berniukas per aukštą žolę, staiga krenta ir po aštria vaikiška mentimi ant baltų drobinių marškinių lėtai ir grėsmingai didėja tamsi dėmė.

Tada Poviliukas negalėdavo užmigti. Pusiau sėdomis tysodavo lovoje, apsiklojęs ilgais kareiviškais kailiniais, ir rūkydavo. Rytą stiklainis būdavo beveik pilnas ilgų „Kazbeko“ nuorūkų.

Gerai, kad tos naktys trumpos. Vos lendant saulei iš už Bekešo kalno, Poviliukas jau būdavo kieme. Krito rasa nuo vešliojo šermukšnio lapų, ir bažnyčios bokštų kryžiai mirgėjo saulėje.

Geriausia būdavo vėlų rudenį, kai jau sušluoti lapai, o lietūs nuplauna visas šiukšles. Poviliukas tada snūstėdavo ir dieną, vakarop pereidavo per kiemą, nueidavo į taros priėmimo punktą parduoti, kaip sakydavo, kailiukų, paskui dar pastovėdavo eilėje.

Tokiais vakarais ilgai sėdėdavo prie stalo, nedegdamas šviesos. Vis tiek tvyrojo nuo anksti užsidegančių gatvės lempų maloni prieblanda. Tamsavo du buteliai ant stalo, duona, druska lėkštutėje.

Išgerdavo vieną butelį, suvalgydavo riekę duonos su druska ir ilgai sėdėdavo rūkydamas,

žiūrėdamas į tuštėjantį kiemą, girdėdamas jaukų lietaus ir vėjo šniokštimą. Maloni šiluma sklido kūne, lėtai kilo snaudulys, ir jis visada žinojo, kad kabo portretas ant sienos — su ūsais, su antpečiais, su viena didvyrio žvaigžde.

Kai snaudulys pasiekdavo akių vokus, atidarydavo antrą butelį, prisipildavo stiklinę salstelėjusio spirituoto vyno, lėtai išgerdavo, žiūrėdamas į sieną virš galvūgalio. Paskui nusiaudavo batus, nusikabindavo nuo vinies ilguosius kailinius, išsitiesdavo lovoje ir užmigdavo kietu be sapnų miegu iki pat ankstaus ryto.

VISKAS KAIP VISADA

Teismo ekspertizės gydytojas tupėjo, prilaikydamas palto skvernus, kad jie nesusiteptų į šlapią, purviną rudenio žolę.

— Šautinė žaizda. Iš labai arti. Nunešta trečdalis pakaušio. Mirtis ištiko, — jis pakėlė lavono ranką, — prieš dvyliktą. Maždaug. Jeigu reikia, po skrodimo pasakysiu tiksliau. Nors koks skirtumas? Savižudybė.

Gydytojas atsistojo ir perbraukė delnais per kelius. Du lavoninės sanitarai pamėlusiais veidais stovėjo, laikydami neišvyniotus brezentinius neštuvus, ir rūkė.

Atsikėlė anksčiau negu paprastai, nes norėjo pamatyti, kaip teka saulė. Šiaip buvo viskas kaip visada. Lašėjo iš čiaupo. Šeimininkas taip ir neprisiruošė jo sutvarkyti. Vamzdis gaudė ir burbleno. Vanduo buvo labai karštas. Ir tik nusiskutęs pagalvojo, kad galėjo pasikeisti peiliuką. Kokia prasmė taupyti? Bet tuoj pat šmėstelėjo mintis, kad gerai, kad viskas yra taip kaip visada.

Sugrįžęs į kambarį, atsistojo prieš veidrodį. Jo kažkada rudai dažyti rėmai buvo nusilupinėję, apšiurę. Viskas šiame kambaryje buvo apšiurę, išskyrus dangų už nevalyto lango stiklo. Dangus būdavo pilkas, būdavo mėlynas, būdavo juodas, net raudonas, kaip šį rytą, bet niekada — apšiuręs. Išsitrynė losjonu. Losjonas maloniai degino ką tik nuskustą odą. Viena moteris kadaise labai mėgo šitą kvapą. Ji tvirtino, kad jis jai mielesnis, kai kvėpia šitai. Uždarė langą, iškratė pelenus ir nuorūkas iš peleninės į šiukšlių kibirą virtuvėje. Grįžęs apsivilko palatą ir, prieš rakindamas duris, atsigrėžė. Atsigrėžė, nes atsigrėždavo visada išeidamas. Ar ko nepamiršo, ar nepaliko šviesos, ar užgesino nuorūką.

Kadangi dar buvo daug laiko iki darbo pradžios, išgėrė kavos puodelį mieste. Vis tiek buvo dar daug laiko. Nuėjo į kitą kavinę ir išgėrė dar puodelį kavos. Kava buvo gera. Ne taip kaip visada. Į darbą ėjo pėsčias. Kartais taip darydavo. Pagringas, kad prasivėdintų, ar šiaip sau, kai būdavo gražus oras — pavasarį, vasarą, ankstyvą rudenį.

Saulės taip ir nepamatė. Dangus rytuose buvo pilkas, ir debesys lėtai šliaužė ant miesto. Popiet arba vakare, o gal naktį pradės lyti. Taip buvo ir vakar, ir užvakar. Ruduo.

Žolė gelto. Perėjo gatvę ir ėmė eiti taku palei pušyną. Pušynas buvo žalias ir kvėpėjo. Bet spygliai ir žolės stagarai po pušimis buvo rudi. Atsigrėžė. Tolumoje tarp kalvų kilo bokštai. Tik šitame mieste šitai. Bokštai, miestas, kalvos, pušynas.

Pušynas buvo aptvertas tinkline tvora. Šią vasarą tvorą dažė. Ir dabar žolė abipus tvoros buvo žalia. Bet tas žalumas buvo netikras. O tvora rūdijo, kaip rūdijusi. Už tvoros, tarp parudavusių, niekieno nemindomų lubinų, augo šermukšnis. Jo uogos dar buvo oranžinės. Bet greitai bus raudonos. Ruduo.

Darbe užpildė kelis blankus. Nunešė vieną pasirašyti. Rūkė keliskart koridoriuje. Papasakojo kelis anekdotus. Pavalgė valgykloje. Rinkosi pigesnius patiekalus, nors labai norėjo suvalgyti porą apelsinų. Bet apelsinai buvo brangūs, ir jis nedirsdavo jų imti. Viršininkas išvažiavo posėdžiauti, dingo ir pavaduotojas. Galima nusiplauti. Nors dar dvidešimt iki šešių. Bet jei valdžios nėra, reikia eiti. Visada išeidavo, jei galėdavo anksčiau. Nors skubėti niekada nebuvo kur. Ir šiandien nebuvo kur skubėti.

Labai nenorėjo eiti namo. Niekada nenorėdavo eiti namo. Galėtų eiti vėl pėsčias. Bet tingėjo. Visada tingėdavo. Tad važiavo troleibusu. Troleibusas buvo pilnas. Kaip visada. Žmonės barėsi, lipo vienas kitam ant kojų. Ką padarysi, tokia spūstis.

Išlipo prospekte ir nuėjo pėsčias. Senamiesty kavinukės jaukesnės ir paprastesnės. Pastovėjo eilėje ir pasiėmė šimtą gramų degtinės ir kavos. Butų gerai užkasti, bet paskui norėsi išmesti dar šimtą.

Pasisekė. Taurelė buvo pilnut pilnutėlė. Atsargiai pakėlė prie lūpų ir siurbtelėjo, kad nenulietų. Tada maktelėjo pusę. Užsigėrė kava. Kava šį kartą buvo bjauri. Bet dabar nesvarbu. Kai su degtine — nesvarbu. Gal nereikėjo imti kavos, pamanė, būtų užtekę ir arbatos. Nuo kavos paskui labai varo. Kitą šimtą imsiau su saldainiu. Dar geriau ir pigiau. Sako, vokiečiai taip daro. Jei nėra

saldainio, cukrumi užsikanda. Jis baigė gerti ir krimstelėjo cukraus gabaliuką. Tikrai gerai. Kava paliko neišgertą. Gaila — pinigai mokėti. Bet gal geriau taip. Nereiks lakstyti į tarpuvartę, bijoti.

Visą laiką jautė portfelį prie kojos. Kad nepamirštų. Kad kas nenuneštų. Išgėręs pasvarstė, ar čia dar išgerti, ar nueiti kitur. Bet eilė buvo didelė, tad pasiėmė portfelį ir išėjo. Portfelis buvo sunkus. Gatvėje užsirūkė. Padarius gramą visada malonu užsirūkyti. Beveik taip pat, kaip pirmą cigaretę rytą. Priešais ėjo du milicininkai. Budintys. Jau, matyt, aštuonios.

Perėjo gatvę ir įėjo į kitą kavinę. Ir čia buvo eilė. Bet užtai buvo stipraus likerio. Likeris gerai. Nereikia užsikąsti. Ir šiaip maloniau gerti. Degtinė dvokia žibalu. Gal iš tiesų ją daro iš naftos?

Buvo laisva vieta kampe. Mėgdavo ten sėdėti. Matyti visa salė, o tavęs nesimato. Stovėdamas eilėje ėmė svarstyti, ar spės užimti tą vietą. Jei spėtų, reiktų pasiimti du po šimtą. Toj kertėj galima ilgai sėdėti. Niekas nestumdo, ir girtuokliai nelenda. Ir, svarbiausia, galima parūkyti. Jadvyga nesupras, iš kur eina dūmai. Vis tiek vakarop, kai daugiau išgers, visi pradės rūkyti. Jadvyga barsis, rėkaus, bet vis tiek visi rūkys. Jis nedrįsdavo, jei nesėdėdavo kampe. Mėgdavo pasėdėti ramiai. O koks ramumas, kai ant tavęs rėkauja. Jis dar pasvarstė, atsisuko ir tarė užpakaly stovėjusiam piliečiui su marga skrybėle:

— Aš tuoj grįšiu.

Tas linktelėjo galva. Nuėjo ir padėjo portfelį ant plastmasinės, žydros kėdės. Kartais taip darydavo.

Sėdėjo kampe ir lėtai siurbčiojo likerį. Nebuvo kur skubėti. Maloniai šilo krūtinė, skrandis, galva. Salė buvo pilna. Jau buvo girtų, jau rėkavo ir keikėsi. Bet jis buvo toli tamsoj, ir po stalu maloniai rūko tarp pirštų cigaretė.

Sėdėjo beveik iki uždarant. Dar galima būtų nueiti į cukrainę. Ten ilgiau dirba. Bet baigiasi pinigai, o iki algos dar visa savaitė. Galima būtų pasiskolinti. Bet gal ne. Pratrauks ir su penkais. Arbatos turi. Rytais du riestainiai, vakarais du riestainiai. Kartais batonas. Ir pratrauks. Jei pritrūks — tai tik kelių rublių. Pasiskolins. Iš Zosės pasiskolins. Kartais būdavo ir blogiau. Gal dar išgerti? — paabejojo. Bet jau naktis. Tuoj pradės lyti. Jau lašnojo. Bjauru per lietu vaikščioti. Ir taip kojos sušlampa — batai ne kažin kokie.

Jis nuėjo per parką, paskui mediniu tilteliu per upelį. Vanduo šniokštė tamsoje. Pro medžių šakų drėgnumą vos vos prasimušė miesto užesys. Buvo tylu ir tamsu. Šnarėjo lietus. Paėjo palei upę ir įėjo į siaurą tarpeklį tarp kalvų. Čia buvo visai tylu, ir jis sustojo. Atsargiai pastatė portfelį ant žemės. Lietus jau teškėjo į žolę, į taką. Bus gerai. Atsegė. Segtuvų metalas buvo drėgnas, šaltas, ginklo — sausas ir net šiltas. Gal išbandyti? Bet nuaidės tarp kalvų. A, bus gerai ir taip.

Jis apžiojo vamzdį ir paspaudė nuleistuką.

Milicijos leitenantas tarė gydytojui:

— Šunsnukis. Galėjo pasikarti ar ką nors suryti.

— Ką tu surysi, — paprieštaravo gydytojas, tarsi užstodamas.

Leitenantas nusispjovė:

— Neuždarys bylos. Kol nesurasi, iš kur jis tą šauninką ištraukė, neuždarys bylos. Užsiknisi.

Gydytojas tylėjo.

PERKŪNIJA KALNUOSE

Ilgas važiavimas traukiniais įkryėjo. Begaliniai Rusijos plotai nuvargino širdį, ir ji netikėtai ėmė ilgėtis namų. Vasara buvo kaip niekada lietinga, debesys, praplaukė didžiąsias lygumas, liejo nenustodami savo vandenį Uralo priekalnėse. Išsitraukiau iš striukės vidinės kišenės žemėlapiuką. Iki Kandaro bus dar apie penkiasdešimt kilometrų. Traukinys lėkė per taigą. Apačioje suposi drėgname vėjyje kėnių ir maumedžių viršūnės. Rytuose taiga kopė į kalnus, bet horizontą dengė lietaus ūkana. Vakaraus visada pragiedrėdavo, žaros buvo labai raudonos, ir skurdžių kaimelių langai gaisavo jų šviesoje. Traukinys ėmė lėtinti greitį, trinksėti per iešmus. Tarpstotė. Keli nameliai, fabrikėlis, stoties budintis — jauna šviesiaplaukė mergina, dar beveik mergaičiukė, įsispyrusi į kerzinius batus ir apsisiautusi palapinsiauste, stovėjo iškėlusiai raudoną vėliavėlę. Iškišau galvą pro duris. Nelijo. Dvi purvinos vištos vaikščiojo palei bėgius, nekreipdamos dėmesio į dundantį sunkųjį sąstatą. Vagonai ėmė žvangėti, bjauriai aidėjo tuščia cisterna, prikabinta kaip tik prie mano vagono. Vis dėlto stoja, velnias. Traukinio priekyje iš tuščio vagono iššoko dvi moterys su ryšulėliais.

Mergina susivyniojo vėliavėlę ir užsikišo ją už bato aulo.

— Mergužėle, — sušukau, — ar ilgai mes čia stovėsime?

Jinai susirado mane rudų vagonų eilėje, ištraukė vėliavėlę iš už aulo ir lėtai priėjo.

— Vienuolika minučių.

Jos didžiulės mėlynos akys tyrinėjo mano brezentinę striukę, turistinius batus, išblukusią kuprinę, numestą ant purvinų grindų. Išjos veido dingo nuvargęs abejingumas, ir atsirado ta būdinga rusui išraiška, kurią galima nusakyti tik rusišku žodžiu — čužoj. Išsitraukiau cigarečių pakelį. Nematytas įpakavimas ją sudomino.

— Kur tu važiuoji?

— Į Kandarą, pas gimines, — paaiškinau.

— Iš kur tu?

— Iš Lietuvos, lietuvis.

Jinai žiūrėjo, ir mačiau, kad nesupranta.

— Pribaltika.

— A, — lengviau atsiduso, — duok užrūkyti.

Ji priėjo dar arčiau, ir mano kojos, nuleistos nuo vagono grindų, kabojo ties jos petimi. Jinai patraukė kelis kartus.

— Nieko, tik silpnos.

— Su filtru.

— A. Tai tau į Kandarą? Šitas suks į gamyklą.

— Į kokią?

Ji įtartinau pasižiūrėjo į mane.

— O koks tavo reikalas.

— Joks. Tik noriu žinoti, ar man pakeliui, ar ne.

— Pakeliui. Suks už kokių dešimties kilometrų.

— O ten?

— Ten nueisi. Trisdešimt kilometrų vieni juokai.

— Greit vakaras.

— Greit, — linktelėjo ji, — man jau reikia eiti. Laimingo kelio.

Traukinys sukaukė, ir vagonai iš lėto ėmė riedėti. Praplaukė stotelė, vištos, fabrikėlio kaminas, mergaičiukė, suspaudusi lūpas: cigaretė dar rūko. Visa tai mačiau pirmą ir paskutinį kartą gyvenime. Traukinys lėtai didino greitį. Jei pasiseks, ties atšaka iššoksiu. Kad tik nepražiopsočiau. Nušniokštė lietaus šuoras, bet durų neuždariau.

Atšaka sukosi staigiai, traukinys lėtai šliaužė per iešmus, ir aš lengvai nušokau ant žemės. Net nepargriuvau. Dvigubų bėgių eilė nyko taigoje. Apsivilkau striukę, užsimečiau kuprinę, išsikračiau batus.

Vakare iš už debesų išlindo saulė, ir aš atsigrežiau. Spindėjo nugludinti bėgiai, raudo maumedžių viršūnės, grūdosi juodi debesys vakaruose. Kvepėjo žuolių derva. Eiti buvo nepatogu. Tarp bėgių — žvirgždas, o žuoliai visada tokiu atstumu, kad kas antrą žingsnį turi pailginti. Tai labai vargina, kai daugiau pažygiuojai. Temo, taiga darėsi gūdesnė. Blyksėdamas šviesomis ir langų kvadratais, pradundėjo greitis traukinys. Smulkūs žvirgždo grūdeliai pabiro nuo sankasos. Nelabai tenorėjau eiti naktį. Kelionė išvargino, mielai nusenūčiau ant šakų glėbio, jei ne tas prakeiktas lietus. Žemė jau buvo įmirkusi, ir, kaip tyčia, abipus sankasos plytėjo nesibaigiančios pelkės. Nujaučiau, kad pelkė tęsis kilometrų kilometrų. Gal net iki paties Kandarų. Kad nors tiltas būtų. Ne kažin koks viešbutis, bet vis dėlto. Tada pamačiau apgriuvusią būdelę. Pro ją kažkur į taigą suko siauruko atšaka. Žuoliai jau buvo papuvę, bet bėgiai neišardyti. Atidariau duris. Viduje buvo platus suolas iš storų lentų ir iš tokių pat lentų stalelis. Kuprinėje susiradau žvakigalį ir pastačiau ant stalo. Pakankamai švaru, stogas nors ir skylėtas, bet vis dėlto stogas. Žvakės liepsnelė mirgėjo nuo skersvėjų. Virš stalo ant sienos cheminiu pieštuku užrašyta „Vania 1951 Ust-Ilimsk“. Pririšau duris, kad taip neklebentų vėjas, pasidėjau kuprinę po galva ir atsiguliau. Užė ir šnabždėjo taiga, prašniokšdavo lietus naktį, ir aušra brėško sunkiai. Seniai bebuvau toks vienas, kaip tą naktį.

Rytą nusiprausiau čiurlenančioje pro geležinkelio sankasos apačią upelėje. Ir iškart pažvalėjau. Nejauki buvo vieta. Perrūdijusios konservų dėžutės, vagonų ašys, kažkokie gelžgaliai, skurdūs, susisukę kiečiai tarp apsamojusių akmenų, ir apleisti bėgiai, vedantys nežinia kur.

Kandarą pamačiau po pusiaudienio. Klampojau gatve, kurioje purvo buvo iki kelių ir dairiausi į namelius. Nežinojau dėdės adreso, bet maniau, kad lietuvių sodybą aš vis dėlto pažinsiu. Pasibeldžiau į kelis didesnius, išvaizdesnius namus.

Nepataikiau. Kaimelis jau baigėsi, paskutiniai nameliai kiurksojo ant upelio kranto, kiek atokiau nuo kitų. Prašniokštė lietus. Galvon lindo mintis, kad gal aš apsirikau. Pasibeldžiau į pirmą pasitaikiusį namuką. Senė totorė apžiūrėjo mane nuo galvos iki kojų. Jau buvau prie to pripratęs.

— A, litvin, — tarė ji, — toliau, prie pat upės. Mažas namelis su dviem langais.

Namų didumą čia matuoja langų skaičiumi frontone. Keturi — labai didelis, o du — jau mažas, pats mažiausias. Ėjau ir dairiausi. Vienas namas su dviem langais, kitas, trečias, pats skurdžiausias, nerūpestingai užlopytu stogu, skardinis kaminėlis. Iš jo rūko dūmai. Ir staiga supratau, kad tai tas. Prie trobos galo, aptvertas žema pinučių tvora, augo darželis. Keli nuskurdę rūtų kelmeliai, seniai jau peržydėjusių narcizų kuokštai. Turbūt vienintelis gėlių darželis kelių tūkstančių kilometrų spinduliu.

Aukštas, labai liesas vyras stovėjo kieme. Iki blizgesio nutrintas, sulopytas vatinukas, tokios pat kelnės. Vasara buvo šalta. Tokia pat kepurytė ant galvos. Viskas pilkai juodos spalvos tarsi kalinio uniforma.

Atidariau žemus vartelius, sugirgsėjo žąsys, ir žmogus atsigrėžė. Jo akys spindėjo, kaip karščiuojančio, tarp lūpų smilko cigaretė.

— Laba diena.

— Dobryj dienj, — atsakė, ir jo veido išraiška nepasikeitė.

Nepataikiau.

— Aš iš Lietuvos, — tęsiau jau rusiškai, — aš Mykolo sūnus.

— A, tak, iš Lietuvos.

Mudu stovėjom ir žiūrėjom vienas į kitą. Jo žvilgsnis buvo toks svetimas, kad net baugu darėsi. Girdėjau, kaip kitame kaimo gale jau vėl atūžia lietus.

— Tuoj lis, — tarė jis labai iš lėto, — einam į vidų.

Pirkia buvo žema ir labai tvanki. Du langeliai niekada nevalytais stiklais kambario gale ir vienas, visai mažytis kaip tvarte, iš šono. Debesis artėjo greitai, ir kambaryje tamsėjo. Gultas, ne lova, šone, mažas stalelis, radijo taškas ant sienos, kelios taburetės, ir viskas.

— Marfa, — pašaukė jis, ir pasirodė tvirtai suręsta, būtent suręsta, moteris su tipiška rusva kasa ant galvos. — Mano giminė iš Lietuvos. Arbatos užkaišk. Degtinės neturi?

— Vakar su Zose išgėrėm.

— A, — tik nutęsė dėdė Petras.

Aš ištraukiau konjako butelį, lašinių bryzą, kuri vežiau iš pat namų. Marfa atnešė arbatą, parautų svogūnų iš daržo, pusę kepalo suklekusios forminės duonos. Jinai dėbelėjo į konjaką, paskui į lašinius. Atnešė stiklines, ir dėdė pripylė po pilną. Matyt, jau taip buvo įpratęs. Marfa atsinešė mažą stiklinaitę, ir jai dėdė įpylė lašelį.

— Tau užteks. Čia konjakas.

— Tu manai, kad aš nežinau, kas yra konjakas? — įsižeidė Marfa.

Gėrėm arbatą lėtai, dėdė rūkė beveik be perstojo. Šnekėjom apie gimines, Lietuvą, praeitį. Išgėręs jis kiek pagyvėjo, lietus vis tai ateidavo, tai nueidavo. Šiomet lietinga kaip niekada pasitaikė vasara, ir pavasaris buvo labai vėlyvas. Dar gegužės mėnesį taigoje iškrito tokia daugybė sniego, jog jaunesni medžiai lūžo per pusę. Beržai jau buvo sužaliavę ir bulvės pasodintos. Visa tai aš sužinojau iš Marfos, kai dėdė trumpam išėjo į kiemą.

— Išdidūs jūs, lietuviai, — tarė ji. — Oi išdidūs.

— O Petruj kas?

— Džiova, — tarė ji abejingai, — bet važiuoti jau niekur nebenori, gal ir manęs palikti nenori. Nors aš jam nei žmona, nei kas. Šiaip gyvenam. Gyvenam ir tiek. Buvo smarkus vyras kadaise. Vis ekspedicijose ir ekspedicijose. Aš vis laukdavau ir laukdavau. Grįžo be sveikatos. Taip ir gyvenam. Aš ukrainietė, — staiga tarė ji. — Rugiai mūsų kaime būdavo, oi būdavo, — ir staiga jinai uždainavo. Liūdną ukrainiečių liaudies dainą. Sugrįžo dėdė:

— Tai jau išgėrei, Marfa?

Ji nieko neatsakė, atnešė dar arbatos, ir tada pamačiau ant stalo porcelianinį drambliuką nulaužtu straubliu. Jis taip keistai atrodė šitame kambaryje, kad aš neiškenčiau ir paklausiau:

— Iš kur tas?

— Butkiškės dvaro panelės, — atsakė dėdė. — Dar prieš karą dovanojo. Simpatija buvo. Tu eik, prigulk. Matau, kad pavargęs iš kelio. Eik.

Iš tikrųjų jaučiau nuovargį ir švininį sunkumą kojose, visame kūne. Prekinių traukinių vagonuose nelabai teišsimiegosi.

Prabudau naktį begalinėje tamsoje ir neiškart susivokiau, kur esu. Lašėjo nuo stogo, žiūravo šiek tiek langas. Pabandžiau vėl užmigti, bet kambaryje buvo taip tvanku, kad net širdis daužėsi. Girdėjau, kaip sunkiai alsuoja dėdė kažkur tamsoje. Supratau, kad ant grindų. Atsargiai atsikėliau ir ėmiau slinkti per tamsą, grabinėdamas sieną. Niekaip negalėjau atsimiti, kur buvo durys. Pagaliau

radau. Jos negirgždédamos atsivérè, virtuvèlèje dar šilo didžiulè rusiška krosnis. Čia buvo šviesiau. Susigraibiau batus, įsispyriau basomis ir išėjau į lauką. Sustojau pašelmenèje, susiradau cigaretę striukės kišenèje. Nuo žemės kilo garas — ir taigoj, ir nuo upės apačioje, ir iš ievų krūmų. Slopas, kvapus, tirštas garas. Buvo matyti debesų kontūrai danguje. Vasaros naktys nėra labai tamsios. Susiradau trinkele, atsisèdau, atsirèmiau nugara į trobos rąstus. Prisidegiau cigaretę ir supratau, iš kur ta slopuma. Kilo perkūnija. Ji jau trunkèsi visai prie kaimo, ir įsiklausęs išgirdau, kaip rūsčiai, gūdžiai ošia taiga. Perkūnijos dundesys aidu atsilièpè kalnuose, atrodè, kad rieda uolos nuo viršūnių. Žiūrèjau į rytus, kur tamsa buvo juoda. Ten, už tų kalnų, plytèjo begaliniai Sibiro plotai.

Negirdėjau, kaip atsivėrė durys, tik balsą tamsoje:
— Nesimiega?
Dėdė pritūpė šalia ir iškart žybtelėjo degtukas, pasklido bjaurus „Pamyro“ dvokas.
— Dėde, sako, kad tu pats išvažiavai.
— Pats. Kai prasidėjo ta velniava, ir išvažiavau. Geriau pačiam.
Mudu tylėjome, rūkėme ir jautėme, kaip minkšta, glostanti tamsa artina mus.
— Ir Veronika buvo čia, netoli. Šimtas kilometrų čia netoli. Jei važiavai, matei atšaką.
— Mačiau.
— Tai į lagerį. Ji buvo ten. Po karo ir aš atvažiavau. Ji jau buvo mirusi. Tada, iš pirmojo vežimo, nedaug kas išliko.
— Reikėjo grįžti. Paskui. Koks čia gyvenimas?
— Toks. Kapai čia. Kur nuo kapų bevažiuosi? Jau ir aš daug nebetraukiu.
Cigaretės užgeso, ir perkūnija aidėjo jau rytuose.
— O tu kur trauksi?
— Noriu Čiusovaja plaukti. Plausteliu.
— Kažin ar išeis. Su taiga nejuokauk. Vienas?
— Vienas.
— Nejuokauk.
— Jei kas, grįšiu.
— Aš ryt anksti išeinu į darbą, tokia plytinėlė čia yra. Visa pramonė. Gal ir nebeapasimatysim. Eik per perėją. Ten nusileisi. Gal tau ir išeis. Šiomet vanduo labai pakilęs. Tik sakau, jei truputį kas, grįžk. Aš žinau, tiek metų vaikščiojau.
— Ačiū.
Rytą dangus jau buvo nusigiedrijęs, tik pašaliais dar nešė debesų draiskaną. Bene bus apstoję nors kartą. Dėdės Petro jau nebebuvo, Marfa parodė takelį, lieptą per patvinsią upę.
Pusiaudienį, kai pakilau į perėjos viršūnę, ėmė kaitinti saulė. Numečiau kuprinę ir prisėdau pavėsyje. Toli apačioje jau blyksėjo Čiusovajos vingiai. Tada pamačiau kapines. Pasvirę katalikiški kryžiai, įdubusi žemė ties jais. Kažin ar dar kas nors šiuose kapuose yra buvęs. Vardai, pavardės, gimimo, mirties metai išblukę, išgraužti samanų, lietaus, ilgų žiemų šalčio. Kapinių pakraščiais jau stiebėsi medžiai. Jų pavėsyje kryžiai puvo, virto. Vienas kapas buvo sutvarkytas. Buvo ir kauburėlis, ir suolelis, nuo medinio kryžiaus žvelgė į tolumoje drėgname rūke mėlynuojančią taigą negrabiai iš maumedžio išdrožtas rūpintojėlis. Ant kryžiaus buvo parašyta: „A. A. Veronika Musteikaitė 1921-1941“. Ir apačioje: „Čia Tau, Veronika, aš pastačiau. Išsėkis ramybėje“.
Saulė degino pakaušį. Nuėjau į laukymę, priskyniau miško gėlių ir padėjau ant kapo. Šnarėjo vėjas jaunuose medžiuose. Pasiėmiau kuprinę ir ėmiau leistis šlaitu rytų link.

RUGSĖJO ROŽĖS

Tais metais pajutau, kad nebeištversiu. Beprotybė ir neviltis slėgė pečius, širdis apkarto. Nebuvo matyti, kad kas nors prašviesėtų. Neperregima, dusinanti pilkuma visur, o vasara buvo tokia švelni ir tyki kaip niekad. Darbe — anekdotai ir nuobodulys, namuose tuščiam kambaryje iš kiekvieno kampo šaipėsi inteligentiškas skurdas. Vėlyvos sutemos neleido užmigti, tad basčiausi vakarais po miestą ir vis dažniau ir dažniau užsukdavau į kavinukes. Vieną rytą, kai nuo pagirių jau nebetroškino ir tik smulkiu drebuliu virpėjo rankos, supratau — aiškiai ir paprastai, kad baigiu prasigerti, kad tampu tyliu, vienišu girtuokliu, kokių dešimtis sutikdavau gatvėse. Negalėčiau pasakyti, kad išsigandau — protas jau buvo atbukęs, tiesiog pajutau, kad ir tai įkyrėjo be galo, kad ir čia viskas kartojasi. Niūriai slinkau į darbą, laukiau pietų, laukiau vakaro, o vakare vėl tas pats — stiklinė ant aplaistyto stalo, nuorūkų kalnas peleninėje, girtuoklių vėblenimas, žingsniai už lango ir gęstančios žaros, kurios niekaip negalėjo užgesti. Palengvėdavo tik užėjus nakčiai. Naktis vienodai nuramina ir kaltuosius, ir nelaiminguosius, ir širdyje nuliūdusius. Bet vasaros naktis tokia trumpa, ir taip greitai keliasi virš miesto aušra, neramindama širdį ir sielą. Laukiau žiemos, rudens — kaip išganymo, kaip atilsio.

Baigė žydėti liepos, stoji tylioji vidurvasario giedra, miestas ištuštėjo. Ir staiga sužinojau, kad pagal kažkieno kažkada sudarytą grafiką man priklauso atostogos. Iš pradžių nustebau, paskui išsigandau. Ką aš veiksiu? Visą mėnesį! Tas kasdieninis ėjimas į darbą, kiurksojimas ten iki šešių nors ir įkyrus ganėtinai, bet vis kažkoks laiko praleidimas. Kiūtoti visą dieną namie, ar visą dieną bastytis po miestą, po kavines pinigų neužteks. Gal ir pratraukčiau dvi savaites, o paskui kas? Taip

susinervinau, kad pasiguodžiau Živilei. Kažkada, kaip sakydavo tais droviaisiais laikais, jaučiau jai simpatiją, bet kas iš to? Ką galėjau jai pasiūlyti? Šimtą dvidešimt rublių algos ir kambarį be jokių patogumų. Tad, kaip kadaise sakė La Mančos riteris, mūsų meilė neperžengė padoriųjų žvilgsnių ribos. Živilė patylėjo nustebusi ir pasakė:

— Išvažiuok kur nors.

— Kur? — bukai paklausiau, — kur aš galiu išvažiuoti?

Iš tikrųjų kur? Mūsų vargana kultūros įstaiga neturėjo jokių poilsio namų, o kelialapiai išgaruodavo kažkur aukštybėse, kaip lietus Sacharos dykumoje. Ir kas duoda kelialapius vasarą tokiems kaip aš? Į kvailus klausimus nėra atsakymų. Aš numykiau ir apsisukau eiti.

— Palauk, — tarė ji, ir pajutau kažkokią gaidelę jos balse. Kadaise mes išsiskyrėme taip ir neištarę jautrių žodžių, ir moterys tokiais atvejais išsaugo savotišką užuojautą. Nemėgstu subtilių jausmų. Jie ne iš šio pasaulio, jie iš pasakų šalies, kurios vartai užsidaro dar vaikystėje. Bet tada jau buvau pakankamai atbukęs.

— Gal tu meškerioji? Manasis tai visai pamišęs. Mirksta kiekvieną šventą dieną.

— Kažkada meškeriojau, — gūžtelėjau pečiais ir savy pagalvojau — o kas iš to?

— Mano seneliai gyvena prie Ilgio, žinai? Ir valtį turi. Pameškeriotum, gamtoj pabūtum, atsigautum. Atrodo kaip iš politbiuro. Šeštadienį važiuosiu, pasakysiu jiems. Galėsi imti valtį ir permiegoti, jei panorėsi. Ir senukams nebus taip ilgu.

Nežinau, kodėl sutikau. Gal todėl, kad man buvo vis tiek, gal sujaudino nedirbtinis rūpinimasis manim, gal nenorėjau jos ižeisti. Visada buvau nuolankus. Toks jau gyvenimas.

Kelias dienas paslaminėjęs ir pajutęs, kad mirštu iš nuobodulio, pasiryžau ir nuvažiauvau.

Mane nustebino saulės nušviesti laukai, jau siūravo vasarojus, bėgo vėjas miškų viršūnėmis. Senukai, kaip du ežiai, pupsėjo sode kažką ravėdami, kažką kapstydami. Čia pat už namo, nusileidus stačia nuokalne, apaugusia pušimis, mirguliavo ežeras, ir tyliai teškėjo bangelės į valties bortus. Tėvukas parodė, kur prisikasti sliekų, kur pastatyti irklus, patarinėjo, kur meškerioti, kur nuplaukti.

Pratupėjau ežere iki pat vėlyvo vakaro. Stovėjo plūdė vandeny, nardė kirai ir nebuvo jokios minties galvoje.

Taip ir įpratau atvažiuoti beveik kasdien. Pamažu susipažinau su ežeru, ėmiau pagauti vieną kitą žuvelę, prisiminiau visokias meškeriojų gudrybes. Ežeras buvo didelis, vingiuotas, su keliomis sausomis salomis. Kartais, užėjus vidurdienio tylai, kai nurimdavo žuvis, priplaukdavau prie salos, išlipdavau į krantą ir, gulėdamas ant nugaros, žiūrėdavau, kaip plaukia debesys. Šiaurės vasarų debesys. Pietuose dangus visada giedras, visada lygiai mėlynas, ir debesys ten retas svečias. O čia galėjai valandų valandas žiūrėti ir vis matydavai kažką naujo, ir buvo kažkokia paslaptis tame amžiname debesų judėjime, jų fantastiškose formose, ir švietė jie tarsi sava šviesa — neryškia, tolima, paslaptinga. Ar ne iš čia šio krašto dainų tylus jausmingumas.

Plaukia debesys ir nėra ryškių kontrastų, švelnumas lengvai pereina į liūdesį, pyktis į melancholiją. Šešėlių karalystė, besikeičianti, netikra, viliojanti. Neprieisi, nepaliesi ranka, tik širdimi gal pajausi ar dainoj išgirsi.

Aš nedrįsau pasilikti nakvoti pas senukus, nors jie mane kvietė ne vieną kartą. Kai jau išdrįsau, buvau tiek kartų atsisakęs, kad buvo nebepatogu besiprašyti. Kodėl negalėčiau pernaktuoti saloje, šovė man mintis. Turiu dar iš studentiškų laikų miegmaišį, pasiimu dėl visa ko porą kvadratinių metrų polietilinės plėvelės, kareivišką katiliuką. Nieko daugiau ir nereikia.

Dienos buvo gražios, sausos, tai ilgai neatidėliojęs susirinkau viską ir atidūmiau. Dieną pūtęs vėjas nurimo, ir vakaras buvo tykus, lygiai per visą dangų išsiliejusi žara žadėjo giedrą naktį. Nuplaukiau į salą, nedidelę sausą kalvelę, ant kurios augo kelios pušys, beržai ir alksniai prie vandens, prisirinkau žagarų laužui, išdarinėjau žuvis, pasiklojau negudrų savo patalą. Sutemo, ir danguje plati Dievo sauja papylė tūkstančius žvaigždžių. Užkūriau ugnį, pakabinu katiliuką ir nuėjau prie ežero. Jau ryškėjo Paukščių Takas, ir krantuose smuikavo žiogai. Pliaukšėjo temstančiame ežere žuvis. Žiūrėjau į spindintį žaros gaisuose vandenį, ir žvaigždžių ramuma krito į pačią širdį. Miestas pavagia žvaigždėtą dangų iš mūsų, ir ar ne to kartais ilgisi naktį nei iš šio nei iš to prabudusi siela. Laužas priblėso, bet jo nebekursčiau. Stipriai kvėpėjo žuvis, išjuoduojančio miško tolimajame ežero gale iškilo mėnuo, ir nakties pasaulį užliejo jo šalta, liūdna šviesa. Kažkoks mažas žvėriūkštis šnarino meldus prie vandens, krykstelėjo užsimiegojusi antis, ir dingtelėjo man — juk pasibaigs šita vasara, vėl turėsiu kiurksoti kontoroje, vėl tuščias kambarys ir vakarai. Pirmą kartą per tiek dienų prisiminiau, kas aš esu, prisiminiau, kad yra dar ir kitas gyvenimas, kuris ir turėtų būti tikrasis.

Rytas, kaip ir žadėjo vakaro žara, buvo giedras, sklaidėsi ir vaikščiojo ežeru keistos miglos figūros. Sėdėjau valtyje prie meldų ir jaučiau, kad tuoj turi patekėti saulė. Pakėliau akis nuo plūdės,

žvilgtelėjau į rytus ir krūptelėjau — ten kaip pabaisa stūksojo pilkai juoda tamsuma, jau užėmusi pusę dangaus. Prieš aušrą pūsčiojęs vėjelis visiškai nurimo, ir debesis grėsmingai tylėjo. Nerimas tvyrojo ant ežero, net žuvis nustojo judėjusios, sustingo nendrių šluotelės, kaimas priešingoje ežero pusėje, vos matomas pro rūką, atrodė nerealus. Atrodė, kad saulė niekada neprasimuš pro tą debesį, pro tą grėsmingą pilkumą. Raudu dangaus juosta virš miško, iš už kurio vakar naktį iškilo mėnulis, pasirodė saulės kraštelis, paskui pusė, paskui visa, ir debesis išnyko kaip nebuves. Viso labo taip grėsmingai atrodė prieš šviesą ant lygaus ežero vandens miglos tumulai. Pūstelėjo vėjas, sušlamėjo meldai, sujudo žuvis.

Saulė buvo rami ir lėta, bet ilgainiui ėmė kaitinti, ir aš pasukau į krantą. Norėjau išsimaudyti, snūstelti. Prie salos negrižau.

Vėjas buvo nestiprus, ežeras raibuliavo, ir lingavo baigianti peržydėti nenupjauta pieva. Atsiguliau įkalnėje, patinęjau lįsti į vandenį. Šnarėjo bangelės į siaurą smėlėto kranto juosta, jau mėlynavo tolumos. Vasara persirito į antrą pusę. Už reto miškelio plentų dūzgė mašinos. Raudonas „Žigulikas“ pričiuožė taip tyliai, kad net neišgirdau. Krūptelėjau, kai trinktelėjo drelės. Taigi, atsibeldė kažkas, teks nešdintis. Atsisėdau ir tik dabar prisiminiau, kad šiandien šeštadienis. Velnias mane čia atnešė.

Pusamžis, gražiais žilais plaukais su trisdešimtųjų metų „banga“ ant šono vyriškis atrišinėjo burlentę. Mergina stovėjo už mašinos ir, ne itin kreipdama į mane dėmesį, rengėsi suknelę. Jau buvau pastebėjęs, kad į meškerojimą niekas nekreipia dėmesio, tarsi jis priklausytų kitai dvikojų žinduolių grupei. Aš atsilyginau tuo pačiu. Neskubėdamas ėmiau ausis batus. Valtėje smagu sėdėti basam. Akies krašteliu mačiau, kaip mergina išėjo iš už mašinos jau vien tik su maudymosi kostiumėliu. Prie jos įdegusio kūno labai tiko šviesūs, laisvai krintantys plaukai. Akys turėtų būti didelės ir mėlynos. Ji pasižiūrėjo į mane kaip į kelmą, ir pamačiau, kad neapsirikau. Vyras taip pat nusirengė ir liko su vienomis glaudėmis. Taip pat įdegęs, kūnas gražus, raumeningas, nepatikėtum, kad jam jau apie penkiasdešimt. Du balandėliai atvažiavo slapčia paburkuoti į nuošalų kampelį.

Numečiau batus į valtį, sutvarkiau meškeres ir atsistūmiau. Vanduo jau buvo išilęs. Juodu stovėjo greta, vyras žiūrėjo į ežerą, prisidengęs akis nuo saulės.

— Geras vėjas, — tarė jis.

Mergina neatsakė. Mane kažkodėl nustebino jų veidų išraiška.

Jau buvau prie pat salos, kai pamačiau baltą burę, slenkančią virš vandens. Ant burlentės stovėjo dviese. Pasukau už salos ir nusiuriau į ežero atšaką. Čia manęs tikrai niekas neužtik. Krantai buvo pelkėti, apaugę žemais žilvičių krūmais. Plati meldų juosta dengė nuo vėjo. Kuojos kibo retai ir nenoriai, tik prie pat meldų sugavau kelias stambesnes raudes. Saulė jau perkopė zenitą ir mane suėmė miegas. Pasikišau miegmaišį po galva, išsitiesiau ant drėgnų grotelių ir užmigau.

Miegojau ilgai, pažadino nendrių švokštimas. Pasiražiau ir apsidairiau. Dangumi slinko debesis, vėjas buvo sustiprėjęs ir pūtė retais, stipriais gūsiams. Čia visada šitaip būna po pietų. Valtį supo. Reikės plaukti į kitą atšaką, ar už salos. Yriausi prieš vėją, ir į pakilusį valtį priekį pliaukšteldamos tiško bangos. Plaukdamas pro salą, pasižiūrėjau į ežerą. Jis buvo tamsiai mėlynas, ir burės jame nebebuvo matyti.

Kai grįžau, saulė jau buvo prie laidos. Vėjas nurimo, ir debesis dingo. Sutvarkiau meškeres, prirakinau valtį, nuskutau ir pasūdžiau žuvį. Stipriai kvepėjo pušų sakais. Tolėliau prie tiltelio, ant kurio kaimo moterys skalbdavo žlugtą, vaikščiojo kažkokia pabaisa. Tik kelintą kartą pasižiūrėjęs supratau, kad tai naras. Baltavo paklodė ant sutryptos žolės. Kopdamas takeliu aukštyn mačiau, kaip du vyrai atsukinėjo narui šalną.

Padėjau irklus daržinėlėje, tėvukas sėdėjo ant suolo prie trobos ir rūkė naminio tabako suktinę.

— Patrauksi?

— Aha.

Jis susuko ir man suktinukę. Tabakas buvo velniškai stiprus ir aitrus.

— Ką čia naras veikia?

— Nuskendo, — atsakė jis. — Plaukiojo ant tos lentos, popiet, kai gūsis užėjo, apvirto ir nuskendo. Didžiojo gelmėj. Ten visada vanduo šaltas. Gal sutraukė.

Žmona iškišo galvą pro atviras priemenės duris:

— Ištraukė. Kaip du balandėliai. Taip susikabinę rankomis, kad atplėšti negalėjo. Žmona tokia jaunutė.

— Kokia žmona, — burbtelėjo vyras, — pana. Ant tokio lentgalio plaukti į ežerą ir dar dviese.

Važiuojant autobusu virš ežero ėmė kilti mėnuo. Galvoje vis sukosi ir lipo ant liežuvio Verleno eilėraščio eilutė „kada gi pražys rugsėjo rožės.“ Kartais taip būna, kai esi pavargęs. Mačiau pro medžius tebestovintį raudoną „Žiguliuką“. Sėdėjau minkštoje autobuso sėdynėje, plaukė už lango mėnesienos nušviesti laukai. Dar šniokštė ežero vėjas ausyse ir kvėpėjo rankos žuvimi. Kažkodėl iškilo atmintyje žydintis rožių krūmas. Jau buvo pati rudens pabaiga. Lepūs žiedai sviro per tvorą, o tuoj turėjo prasidėti šalnos. Ir staiga supratau, ko nebuvo jų veiduose — jų veiduose nebuvo ateities.

HAMLETAS PROVINCIJOS TEATRE

Dirbau tada provincijos teatre. Gyvenimas Paryžiuje ir Balbieriškyje iš esmės skiriasi ne taip jau labai. Taigi. Kiekvienais metais mūsų trupė gyveno paskutinius metus. Bet apie tai vėliau.

Gyvenime būna tokių vingių ir vingelių, tokių netikėtų posūkių, kad paskui net pats stebiesi. Jie panašesni į sapną, vis dar atkakliai besilaikantį atmintyje, nors ir praėjo tiek metų.

Į darbą ėjau kasdien, bet negalėčiau pasakyti, kuo dirbau. Mano nelaimė, buvau nuolankaus charakterio ir mokėjau rašyti mašinėle. Tad pyškindavau režisieriaus, žinoma, vienintelio, bet vis tiek vyr. režisieriaus, isteriskus įsakymus, o per spektaklius dažnai padėdavau dviem scenos darbininkams statyti dekoracijas. Geriausia vis dėlto būdavo vasarą, kai mažytė mūsų trupė, riedamasi ir bardamasi, iškeliaudavo gastrolių po aplinkinius rajonus.

Primadonos, aktoriai ir režisierius susėsdavo į išklerusį PAZ-iką zyzdami ir purkštaudami. Vienam buvo tvanku, kitą purtė šaltis, trečią traukė skersvėjis. Režisierius įsirangydavo į pačią nepatogiausią vietą šalia vairuotojo (tai buvo vienintelė neginčijama jo teisė) ir išskleisdavo niekam nereikalingą turistinį žemėlapi ant kelių. Nė kiek nebūčiau nustebejęs, jei į autobusą jis būtų atsitempęs ir sekstantą. Režisierius uoliai vaidino šturmaną. Bet grimztantį teatro laivą vedė ne jis.

Mūsų primadonos — tai jau aišku vien iš jų vardų: Odeta, Violeta ir Ifigenija — iš pradžių aistringai ginčydavosi dėl vietos. Be abejo, kaip ir įprasta teatre, visos trys pretendavo į vieną — Nr. 4. Užrašas buvo išlikęs ant kėdės atlošo dar iš tų laikų, kai autobusiukas, ramiai ir taikiai burgzdamas, išvežiodavo į aplinkinius kaimus apsipirkusius mieste kolūkiečius. Vienai šitas skaičius buvo laimingas, kitai iš čia buvo geriausiai matyti slenkantis pro šalį peizažas, iš kurio, jūs, be abejo, suprantate, ji sėmėsi įkvėpimo, o trečioji į ją pretendavo vien todėl, kad jos norėjo kitos dvi. Joms vis dar tebesiginčijant, režisierius mosteldavo ranka — pirmyn, ir vairuotojas Aleksas, stiprus, sveikas bernas, iš tų, kurie mėgsta šokiuose paglamžyti merginas, atsiskudavo ir, blykstelėjęs baltais, stambiais kaip arklio dantimis, sušukdavo:

— Atsargiai, mergaitės, važiuojam!

Autobusiukas burzgė, primadonos teatrališkai mostagavo rankomis ir darė visus kitus judesius, gerai kiekvienam pažįstamus, jei teko laimė matyti „Hamletą“, pastatytą provincijos teatre.

Beje, Hamletas. Mūsų teatras gyvavo beveik nuo Pirmojo pasaulinio karo laikų. Glaudėsi jis vis toje pačioje buvusioje miesto salėje, kuri po eilinės krizės, uždarius eilinį kartą teatrą, stovėdavo tuščia. Salė buvo pakankamai didelė, visiškai niekam nereikalinga, tvirtai pastatyta ir griūti pati nė neketino, o žalias scenos uždangos pliušas buvo taip prisigėręs dulkių, kad ir Afrikos džunglių kandis būtų išsilaužusi dantį.

Uždarius teatrą, nurimus aistroms, greitai visi mieste pajusdavo, kad kažko trūksta. Net valdžia pajusdavo. Ir pasipildavo raštai į Kultūros ministeriją, į CK ir dar kur nors. Ir visuose juose buvo vienas nepaneigiamas argumentas: miestas turi puikią salę, kurioje nors šiandien pat gali pradėti dirbti teatras. Sunaudojus maždaug 2 kg rašomojo popieriaus visokiems skundams, paraiškoms, nuorašams, suderinimams etc., teatras atgimdavo kaip feniksas iš pelenų, tiksliau būtų pasakius, iš miesto salės dulkių. Ir gyvuodavo naujasis teatras tol, kol naujasis režisierius imdavo svarstyti „Hamletą“ statymo klausimą. Beje, kad ir koks būtumei sveiko ir praktiško proto žmogus, dirbdamas teatre ir susidurdamas su juo kasdien, imi iš pradžių tik jausti, o paskui ir nejučia pasiduoti tai savotiškai atmosferai, kuri visada gaubia teatrą.

Kartais po užsitęsusių repeticijų aš šiaip pasilikdavau teatre ir miegodavau scenoje, nikeliuotoje su didžiuliais žalvario bumbulais pirklio lovoje. Patikėkit manim, ta atmosfera tikrai yra. Išsitraukdavau iš teatro seifo tam tikslui ten nuo gaisrininkų (priekabausių žmonių pasaulyje!) slepiamą patalynę ir atsargiai, stengdamasis per daug netrinkseti, įeidavau į blausiai apšviestą sceną. Žiūrint nuo jos, žiūrovų salė atrodė didžiulė. Kėdžių eilės skendo prieblandoje, ir nors žinojau, kad niekur nėra nė gyvos dvasios, be teatro pelių, tokių pat vargšių kaip ir bažnyčios, vis tiek man atrodydavo, kad į mane žiūri tūkstančiai akių.

Žinojau, kad kvailioju, bet nieko negalėjau padaryti. Klojau lova, kabinau ant krėslo, kuriame sėdėjo karaliai, žmogžudžiai ir juokdariai, savo švarką, tvarkingai ištiesdavau ant pasostės kaklaraištį, šiūravau specialiai tam atvejui tame pačiame seife laikomomis šlepetėmis ir jaučiau, kad vaidinu. Aktoriai mane supras. Man atrodė, kad aš gyvenu scenoje. Tai labai keistas jausmas, toks pat pavojingas, kaip ir visi kiti neįprasti pojūčiai — žmogui norisi patirti juos vėl ir vėl.

Teatro salių langai, kaip jūs puikiai žinote, aklinau uždangstyti. Iš kito pasaulio neprisiskverbta nei pilnatis švytėjimas, nei vasaros aušra, nei pavasario kvapai. Dėl to teatre, kad ir kaip jį šveistum (o mes turėjome tik pusę valytojos etato), visada pilna dulkių. Tai scenos jausmų ir aistrų dulkės. Gerai geram teatrui, dalį jų išsineša žiūrovas. Bet kodėl aš peikiu nereiklų mūsų žiūrovą? Mažai esu girdėjęs jo priekaištų. Tiesiog čia tų jausmų ir tų kančių tiek daug, kad dalis jų neišvengiamai turi virsti dulkėmis. Ar esat pastebėję, kaip greitai apdulka netikros gėlės iš vaškuoto popieriaus?

Ir tik būdamas čia naktį, vienas, kai į tave žiūri šimtai tuščių kėdžių, kuriose žavėjosi, plojo, juokėsi ir verkė kartų kartos žiūrovų, staiga suvoki, kad teatro pasaulis visai kitas. Jau toks kitas, kad rytą skaudžiai pajauti, kaip veržiasi tas jau tapęs svetimas ir nemielas tikrasis pasaulis, kuriame kiekvienas vieną kartą gimsta ir vieną kartą miršta. O čia galima gimti ir mirti tūkstančius kartų. Čia gali būti ir šventuoju, ir niekšu, nelaimingu įsimylėliu ir apgautu vyru, čia žūsti nuo klastingo išdaviko rankos tik tam, kad kitą vakarą, sužibus teatro žibintams, vėl prisikeltum iš naujo, vėl mylėtum, kentėtum, neapkęstum. Tik niekada (esu pervertęs visus biurokratinis teatro popierius, numestus palėpėje) niekada šioje scenoje nestovėjo grakštus ir išblyškęs Danijos princas ir negirdėjo šitos sienos: „Būt ar nebūt, štai klausimas koksai!”

Aš jau iš savo patyrimo žinojau, kad vos tik eilinis vyr. režisierius „pradėdavo svarstyti „Hamletą“ pastatymo galimybę“, teatre prasidėdavo negeri dalykai. Nesuvokiamas visų režisierių noras nors kartą pasirodyti scenoje pačiam. Hamletas visada būdavo vienas, o Ofelijų — keletas. O klastingoji moters prigimtie! Kiek daug valstybių, talentų ir meno kibirkščių užgeso per tave! Karštos Ofelijų ašaros lašėjo į scenos grindų dulkes, palikdamos tamsias duobutes, kaip liepos liūtis kaimo vieškeliu smėlyje. Ofelijos persekiodavo režisierių, kalbėdavo apie savo gyvenimo svajonę, grasindavo nusižudysiančios, išeisiančios iš teatro, bandydavo suvilioti meno vadą ir galiausiai visos sėsdavo rašyti skundų.

Pradėdavo lankytis komisijos, seniau su odiniais rudais portfeliais, su kiniškais parkeriais viršutinėse švarkų kišenėse, vėliau su juodais japoniškais diplomatais rankose ir šratinukais. Komisijos vakarais sėdėdavo viešbučio restoranėly, ir nepamainoma jų komandiruotiškos viengungystės puošmena visada būdavo kuri nors iš būsimųjų Ofelijų. Režisierius vaikščiodavo pajuodęs, kartais teatrališkai raudavo plaukus (jei jų turėdavo), apeliuodavo į sąžinę, meno fakelą, kuriam negalima leisti užgesti ir t.t. Bet jo pastangos būdavo bergždžios, o pabaiga dvejopa: patyliukais savaime pastatymo idėja numirdavo arba režisierius paslėptos kančios iškamuotu veidu įteikdavo atsistatydinimo raštą kultūros valdybai ar ministerijai —kam tuo momentu teatras priklausydavo.

Kai aš prisimenu, kas buvo tikroji visų šių Ofelijų rietenų priežastis, mane apima gėda. Priežastis buvo tikrai nepaprasto grožio atlasinio šilko Ofelijos suknią, kurią dar anais sunkiais buržuazinės diktatūros metais vietinis fabrikantas, teatro maniakas, buvo padovanojęs su sąlyga, kad ją dėvės tik Ofelija.

Neabejoju, kad ne vienas režisierius suprato tikrąją šitų kančių priežastį ir ne vienam buvo kilusi mintis nevilties valandą sukapti tą prakeiktą suknią, sudeginti viešai miesto aikštėje. Bet... nelaimingoji suknią buvo juodu ant balto įrašyta į teatro inventoriaus knygas. Didysis anglų dramaturgas neklydo, sakydamas:

Jei plieną ir granitą Laikas griaua,
Jei žemė ir vanduo neamžini...

Tai šitos knygos amžinos kaip Šventasis Raštas. Ir nors nelemtoji suknią nebuvo rakinama į skrynias kaip kiti drabužiai, o nerūpestingai kabojo sukuižusioje spintoje, jos nelietė net amžinai alkanos teatro pelės, nesuėdė laiko dulksės, ir net aklasis, pačiupinėjęs šiugždančią, slystančią per pirštus medžiagą, nebūtų drįšęs parašyti atitinkamoje grafoje: „Nurašyta, remiantis komisijos NN protokolu Nr. XX”.

Dievo kelias tiesus, kompromiso vingius išgalvojo velnias ir, pabarstęs taikos ir ramybės cukrumi, pakišo lengvatikiui žmogui. Kai rytą pamačiau nušvitusį režisieriaus veidą, aš, vienintelis

teatre, neapsidžiaugiau. Po repeticijos į režisieriaus kabinetą, kuriame glaudžiausi ir aš, įėjo paeiliui Violeta, Odeta ir Ifigenija, o išėjo trys Ofelijos. Nelaukęs pabaigos ir naujųjų Ofelijų krykštavimo, nuėjau į „Šanchajų“, kur nesilankydavo nė vienas padoresnis žmogus, tuo labiau inteligentas, ir paprasčiau Zosės didelę stuopą degtinės.

— Odekolonas, — pasakė nustebusi Zosė, — tik odekolonas, gal geriau paimtumėt konjako?

Aš liūdnai linktelėjau galva, pasiėmiau stiklinę rudo, dvokiančio šviežiomis blakėmis skysčio ir atsistojau prie žuvų galvomis nukrauto stalo. Už stiklinių smuklės sienų ošė rudens naktįje ežeras ir švysčiojo pro sudraskytus debesis mėnulio pilnatis virš piliakalnio. Užsimerkiau, pakėliau stiklinę prie lūpų ir nurijau du didelius gurkšnius. Burna iškart prisirinko seilių, o blakių vanduo sustojo kažkur pusiaukelėje. Beveik nekramtęs sugrūdau ten pat sumuštinį ir atsargiai atsimerkiau.

Nieko neatsitiko. Smuklė tebeskendėjo dūmų kamuoliuose, du kolūkiečiai išrasojusiomis kaktomis, atsisagstę paltų skvernus, užsigulę ant stalo ir nekreipdami dėmesio nei į mane, nei į menkių galvas, šnekėjosi apie veršius. Vienam iš vidinės kišenės žvelgė ištiesęs kaklą degtinės butelis. Dvi pusplinės stiklinės raudonose vėjo nugairintose rankose. Per visą smuklės dvoką dar mušė nuo jų drėgnų paltų rudens laukų ir lietaus kvapas. Maloniai ėmė kaisti skrandis, išryškėjo spalvos ir dar labiau pajudo naktis už lango.

Mėnulis lėkė pro debesis, ir aš spoksojau į jį. Ten, juodoje naktįje, ant šėlstančios jūros kranto, ant uolos, į kurią dužo bangos, dunksojo senieji Elsinoro mūrai. Princas stovėjo, atsirėmęs į parapetą, ir žiūrėjo į lekiantį pro debesis mėnulį... Ir staiga aš viską supratau. Ta mintis švystelėjo kaip žaibas — akinamai ryškiai ir trumpai. Hamletas! Kažkodėl visada dramatos personažas — kai perskaitai, pamatai, vaidini — atrodo lyg būtų užbaigtas dramaturgo, režisieriaus ar dar ko nors. Hamletas tuo ir didis, atsiprašau, Šekspyras, kad jo personažai, net liežuvis neapsiverčia taip sakyti, — žmonės. Žmonės. Jūs mane suprantate? Todėl jų veiksmai, jei kada nors skaitėte didįjį romantiką, tokie, rodos, nelogiški, išlaužti — ko bijoti, juk ir taip pagalvoji — iš piršto. O tas jų nelogiškumas — žmogaus nelogiškumas. Tik jis sugeba kiekvieną dieną būti kitoks ir vis tiek likti pačiu savimi. Jo poelgiai, veiksmai, žodžiai, gestai keisti ir ne visai suprantami. Nes nėra ir negali būti žmogaus, kuris visiškai suprastų kitą. Taip ir būti negali. Žmogus turi turėti savo paslaptį, kažką savo. Tik žvėris metų cikle viską kartoja, žmogaus metai niekada nepanašūs vienas į kitą: ką metai —dienos, valandos, net minutės.

Nuo to blakių antpilo mintys man pradėjo lėkti greitai, viena paskui kitą, norėjosi išsišnekėti su kuo nors. Nužvelgiau smuklę: su kuo? Su dviem kaimiečiais, su Zose, su buvusiu kolūkio pirmininku, kuris štai sėdi prie ano stalo? Ir sėdi jis čia kiekvieną mielą vakarą, ir visada prieš jį stiklinė. Nueiti pas režisierių, pas kultūros skyriaus vedėją? Net pasipurčiau nuo tokios minties.

Mano euforija išgaravo. Nuėjau prie aplaistyto ir druska nubarstyto bufeto, ir Zosė neklaususi įpylė dar. Išgėriau jau iškart, bet nei šiluma visame kūne, nei euforija nebesugrįžo. Pajutau, kad jau vėlu, kad šaltas vakaras, kad ruduo, kad aš vienas ir kad išgėręs šį blakių antpilą į teatrą grįžti negaliu. Tad nuėjau namo. Per tuščias gatves, kur suposi ant stulpų žibintai ir šoko keistą šokį nakties drėgni šešėliai. Amžinai tamsūs teatro langai. Nė mažiausio šviesos krislelio, tik ošėjau nuogos liepos palei duris. Man kažkodėl suspaudė širdį, ir aš visai be nuotaikos, jausdamas tvaiką ir kartumą burnoje, pasukau namo.

Turėjau butą mediniame ilgame name su trimis stiklinėmis gonkelėmis. Turėjau vieną nedidelį, savaime aišku, kambariuką, o virtuvę man atstojo tos gonkelės. Žiemą būdavo šalta, kūrenau anglimis. Man tos anglys kliūdavo smulkios, nedegdavo, ir įkurti ugnį būdavo tikras vargas. Bet man užteko tada visko. Aš turėjau teatrą. Dar galiu pasakyti, kad namas buvo atokiau gatvės. Gatvė buvo menkai važinėjama, o tarp jos ir namo buvo sodas. Jau senas, su peraugusiais, džiūstančiomis šakomis medžiais sodas. Niekas jo neprižiūrėjo, vaikai nudaužydavo dar tik užsimezergusius obuoliukus, bet vis dėlto tai buvo sodas. Ir žydėjo jis pavasariais, ir nuo gatvės triukšmo, dulkių saugojo jo žaluma, ir rudenį gražiai krisdavo lapai, ir kartais atsigaudavo man širdis, žiūrint į tuos pavargusius iškankintus medžius, kurie, nepaisydami jokių negandų, žydėjo kiekvieną pavasarį ir mezgė vaisius, nors ir nelemta buvo juos subrandinti.

Ta stoiška sodo rimitis persiduodavo ir man, kai užeidavo sunkios valandos, kai viskas, kas buvo, ir viskas, kas dar bus, atrodė pilka pilka. Ir dabar ėjau plytelėmis išklotu taku per jį. Stovi juodi medžių siluetai naktįje, pūškuoja manevrinis garvežiukas, stumdydamas vagonus stotyje už kalno. Atsirakinau duris, pakabinau paltą ant vinies ir, nedegdamas šviesos, ėmiau kurti ugnį. Negailėdamas sulaužiau visą medinę obuolį ar dar kažin ko dėžę, išrinkau stambiausius anglių gabalus, jie greitai įkaito, ir pro ketinių durelių stačiakampes išpjovas sužėravo linksma ugnis. Prisitraukiau mažą kėdutę prie ugnies ir pasigailėjau, kad primečiau anglių: dabar negaliu atidaryti durelių. Bet vis tiek (ne veltui

ties metų dirbau teatre) puikiausiai galėjau įsivaizduoti užiantį židinį senoje pilyje ir jaučiau, kad tuoj, apsirengęs tamsaus aksomo drabužiais, praskleidęs portjeras, įeis princas ir tylėdamas atsistos man už nugaros. Mes tylėsime ir žiūrėsime į liepsną.

Aš taip ir užsnūdau kėdėje, o rytą atsibudau lengva, šviesia galva, nusiprausiau, nusiskutau ir patraukiau į teatrą. Jame dėjosi keisti dalykai. Aš neabejojau, kad kaip visada Ofelijos susiries, verks, aimanuos, bet velniška režisieriaus užmačia padarė savo. Visos trys Ofelijos, linksmi čiauškėdamos, matavosi garsiąją suknią. Visos trys buvo laimingos, ir aš staiga supratau. Nė viena neabejojo, kad būtent ji pritrenks ir pavergs žiūrovų širdis. Būtent ji, o ne ta kūtvėla varžovė.

Bėgo repetitijų dienos, aš nebeišeidavau iš teatro ir prirėkusi pavaduodavau nesantį aktorių. Buvau ir Polonijumi, ir duobkasiu, ir karaliene, net Hamleto tėvo šmėkla, bet niekada nebuvo Ofelija. Jos pagirtinai, kaip niekada, lankė repeticijas. Be galo smagiai bėgo laikas, ir aš, vienintelis iš visos trupės, nelaukiau premjeros. Tiksliau — aš vienintelis su baime laukiau jos. Ir nuojauta manęs neapgavo. Tiesa, to, kas atsitiko, aš net nenutuokiau. Net neįsivaizdavau, kad taip gali būti. Net drąsiausiose svajonėse, net sapne.

Ir štai mieste ant stulpų pasirodė ranka rašyti skelbimai. Generalinė repeticija! Nejaugi? Nejaugi Hamletas išeis į mūsų teatro sceną! Premjeros išvakarėse, kaip ir buvo susitarta, Ofelijos traukė burtus. Neatsimenu, kuriai pasisėkė. Bet mano širdis buvo nerami, ir aš vėl, antrą kartą gyvenime, nuėjau į Zosės įstaigą. Gal taip ir tampama girtuokliu? Pakartojau visą procedūrą kaip ir aną kartą. Konjakas taip pat dvokė blakėmis, taip pat ant stalų mėtėsi žuvų galvos, o buvęs kolūkio pirmininkas sėdėjo įprastinėje vietoje.

Premjeros vakarą publika rinkosi kaip niekada gausiai. Apie Šekspyrą ir Hamletą buvo girdėjęs net mūsų miestelis. Režisierius vėlavo, Ofelija nervinosi, aš paslapčia dairiausi pro uždangos plyšį į pilnėjančią salę.

Pagaliau atpūškavo ir režisierius. Jo veidas buvo juodas, kaklas aprištas skarele.

— Mes žuvę, — sušnabždėjo jis, pažvelgęs į salę.

— Renkitės, grimuokitės, — sušnabždėjau aš. — Iki pradžios liko kelios minutės.

Jis savižudžio žvilgsniu pažiūrėjo į mane.

— Ką rengtis?

— Kostiumą, špagą.

— Mulki, — sušnypštė jis, — Dievo mulki, ar tu negirdi, — ir jis ėmė žiopčioti, — ar tu negirdi, kad aš praradau balsą? Prakeikta pirtis. Viešpatie, ką dabar daryti?

Žinia žaibu pasklido užkulisiuose. Karalienė šlakstė vandeniui nualpusią Ofeliją, kuri griūdama grakščiai pasitaisė garsiąją suknią. Režisierius raudėjo, direktorius balo, tik aš vienas stovėjau ramus, abejingas ir (jei būtų kas iš jų žinojęs!) net patenkintas.

Pirmasis susitvardė direktorius. Keistai nužvelgė mane. Pašaukė grimuotoją.

— Anele, grimuok, — ir mostelėjo į mane.

Aš net nespėjau prasižioti. Vienas vilko man švarką, kitas kelnes, Anelė su savo dėžutėmis ir vata sukosi aplink, pats direktorius prisegė špagą, režisierius uždėjo peruką, Ofelija klįjavo barzdele ir ūsus. Salė jau plojo. Stovėjau prieš veidrodį ir, nieko nematydamas, žiūrėjau į save. Staiga mano sąmonę pasiekė neramus salės ošimas, ir aš supratau, kad po minutės turėsiu įžengti į ryškiai apšviestą sceną. Uždanga jau judėjo, prabėgo, kliūdami kartoninėmis alebardomis už kėdžių, Bernardas ir Franciskas. Mano keliai sulinko patys, ir, jei direktorius nebūtų pakišęs kėdės, būčiau griuvęs kaip ilgas.

Visi puolė mane raminti ir drąsinti, bet aš nieko negirdėjau. Ofelija vėl ruošėsi nualpti, bet, supratusi, kad dabar ne metas, nutarė raudoti. Bet ir raudoti negalėjo bijojo sugadinti grimą. Iš scenos jau sklido karaliaus žodžiai: „*Pašlijo pamatai valstybės mūsų...*“, kai aš, truputį atsigavęs, ryžtingai tariau:

„Ne“, — ir nusisegiau špagą. Bet režisierius sugriebė mane už rankos, direktorius suriko:

— Konjako!

Kažkas kažkur nubėgo ir atnešė to paties blakėmis dvokiančio skysčio. Išgėriau jį kaip vandenį. Dar šiandien prisimenu, kaip ištiesiau ranką ir tariu taip, kaip kadaise sakydavo Amžinasis Princas:

— *Špagą.*

Direktorius ir režisierius baimingai susižvalgė. Aš žengiau į sceną. Tai viskas, ką prisimenu.

Lanksčiais jaunuolio žingsniais, kada jis jaučia kiekvieną kūno raumenį, kažkas įžengė į sceną ir tarė pavėluotą repliką:

— *O, anaipol, man saulės net per daug.*

Jutau, kad scenoje visi keičiasi. Karalienės balsas virpėjo:

*Numesk, brangusis Hamletai, į šalį
Varsas nakties ir draugišku žvilgsniu...*

Stovėjau scenos viduryje ir jaučiau, kaip klausosi nuščiuvusi salė:

*O Dieve! Dieve! Koks nereikalingas,
Beprasmiškas, blankus ir nuobodus
Man visas šis gyvenimas atrodo!
Kas per šlykštyne! Tai užžėlęs sodas,
Kur usnys vien ir piktžolės nuodingos
Laisvai keroja.*

Ten, kur naktimis matydavau tuščių kėdžių eiles, plakė karštos, taurios, sujaudintos širdys, sekdamas kiekvieną mano judesį. Žinojau, kad tuoj jiems mirs mano mylimiausioji Ofelija, kurią aš mylėjau visa širdimi, labiau negu trisdešimt tūkstančių švelniausių brolių, kad tuoj krisiu aš pats, sužeistas užnuodytos rapyros, žinojau, kad jie kels nosines ir nosinaites prie akių, nes negalės sulaikyti staiga ištryškusių ašarų, kaip kad ir aš negalėsiu sulaikyti jų, tardamas paskutinius žodžius:

*Horacijau, aš mirsiu tuoj... Krūtine
Užtvindė jau galingieji nuodai...*

Žinoma, tą aš suvokiau gerokai vėliau. Gerokai vėliau... Net ne tą vakarą, kai liepsnojančiu veidu, prisikėlęs iš numirusių, lenkiausi audringai plojančiai salei. Gerokai vėliau, vėliau...

Atsimenu, kaip glėbesčiavo mane režisierius ir spaudė ranką direktorius. Aš tik murmėjau:

*Direktoriau, atneškite man vyno tučtuojau,
Režisieriau, nuimkit tą prakeiktą špagą.
Aš pavargau...*

Jaučiau dar likusia savo sąmonės dalele, kad šneku niekus, skubiai numečiau drabužius ir pro besistaipančią prieš veidrodį Ofeliją išbėgau į gatvę. Kraujas vis dar virė manyje, aidėjo trimitai Elsinoro pilyje, ir Fortinbraso kariai pagarbiai nešė pro pilies kuorus jaunojo princo kūną. Skubiai žingsniavau pritemusiomis miesto gatvėmis, mostagavau rankomis ir kažką murmėjau. Atsipeikėjau tik atsitrenkęs į svirduliuojančią, pigiu vynu dvokiančią žmogystą Našlaitėlį, vargingiausią miesto girtuoklį. Miegojo pridvisiusiuose kambariuose provincijos miestas, vartėsi sunkiame sapne, nes gulė kaip visada per daug prikimšęs pilvą. Man lyg peiliu pervėrė širdį. Drėgnas, šlapias ruduo, naktis, banalybė.

*O Dieve! Dieve! Koks nereikalingas,
Beprasmiškas, blankus ir nuobodus
Man visas šis gyvenimas atrodo!*

Aš rėkiau garsiai, bet tylėjo gatvė, tik kažkur šliureno ir vis tebesikeikė Našlaitėlis. Mane purtė drebulys. Atsirėmiau į stulpą ir pravirkau, pravirkau tokiomis nevilties ašaromis, kokiomis dar niekada nebuvau verkęs. Man plyšo širdis, nes žinojau, kad niekada daugiau neišeisiu į sceną, kad niekada daugiau nebūsiu Princas, kad turėsiu mirti čia, ir palaidos mane profsajungos lėšomis miesto kapinaitėse, kurias lietingais rudenimis užlieja vanduo. Niekas neraudos prie mano kapo, tik šlamės už tuos pačius profsajungos pinigus nupirktas vienišas vainikas šlykščiais skardiniais lapais.

Kas buvo toliau? Aš išvažiavau rytiniu traukiniu ir niekada daugiau ten negrįžau. Niekada. Aš noriu nuvažiuoti? Ne, nenoriu. Aš laimingas, kvėpuoju teatro oru, o pasaulis anapus manęs nedomina. Visai. Budėtojai mato daugiau, negu tamstai atrodo. Paduokite stiklinę man, prašau, tuojau išgert galėsime arbatos. Ką jūs sakot? Teatras. A, anas? Sudegė. Kvailas sutapimas. Sudegė tą pačią naktį, kai išvažiavau. Provincijos teatrai dega dažnai, jūs nepastebėjot? Po spektaklio kažkas neišjungė

vieno prožektoriaus. Viskas sudegė. Ir ta prakeikta suknia. Viskas. Ar nesakiau jums, kad pastatas buvo medinis?

KALĖDŲ ŽVAIGŽDĖ

Iš būrio jie bebuvo likę trise. Dvaro biržtvoje išlindo iš miško ir išėjo į vieškelį. Kelias staigiai leidosi pakalnėn, apačioje sukosi į dešinę ir šakojosi. Šaltis krito, dangus susiliejo su eglė viršūnėmis, ir Studentas pamanė, kad naktį gali pradėti snigti. Po kojomis sutraškėjo sausledis, jis persimetė automata ant krūtinės ir padėjo ant jo rankas. Miškas baigėsi, viena atsiskyrusi eglė stovėjo kryžkelėje. Išėjus į lauką neprašviesėjo, tolumoje kaip auksinė vinis juodame aksome dulksvai sužibo sodybos žiburys. Tą pačią akimirką Studentas išgirdo raketos šnypštimą ir, griūdamas ant šono, paspaudė automato nuleistuką. Kažkodėl jam pasirodė, kad pirma išgirdo rusišką keiksmą, tik paskui savo automato seriją. Priešais sutvyksėjo piktos šūvių liepsnelės, kilo raketos, negyva svetima šviesa nutvieksdamos skurdžius, ištuštėjusius laukus, pajuodusius, susitraukusius nuo žvarbos pakelės karklus. Išilgai pamiškės ėmė kalenti kulkosvaidis. Įsiutusį švininių bičių spiečius atkirto juos nuo miško. Sutrątėjo Vanago automatas, ir pakilusios raketos šviesoje Studentas pamatė jį klūpantį, užsiglaudusį už eglės kamieno.

— Bėk, aš pridengsiu, — išgirdo Vanago šnibždesį. Kulkosvaidis tratėjo nesustodamas. Raketa blėsdama leidosi žemyn, ir Studentas, permetęs automata ant dešinėsios rankos, šoko į priekį. Niekas nesitikėjo, kad jis bėgs į atvirą lauką, į gruodo sutrauktą ražieną. Kai vėl pakilo raketa, jis jau gulėjo tarpežio griovyje už karklų. Šliauždamas tolyn, girdėjo trumpas Vanago serijas.

NKVD leitenantas susišaukė savo būrį.

— Iškrėsi kelią, — įsakė sribukų vadui. — Negalėjo toli nubėgti sužeistas.

Kareiviai sukėlė į sunkvežimį sužeistuosius ir sulipo patys, leitenantas irgi įsirioglino į kėbulą, nes kabinoje važiuoti buvo nesaugu. Šeši sribai liko ant smėlėto kelio.

— Šunsukis, — tarė vienas. — Juodas darbas visada mums, — ir nusišpjoję.

Jie tingiai kratė aplinkines sodybas, daužė šautuvų buožėmis į duris. Šunys lojo dusdami iš pasiutimo. Visų kaimų šunys pašėlusiai nekentė jų. Tikriausiai erzino ginklų kvapas, o gal jautė šeimininkų baimę. Stalai pagal seną Kūčių paprotį buvo nenukraustyti. Baugiai ir smalsiai žiūrėjo į juos nuprausti vaikai. Sribai varė persigandusius gaspadorius ant aukšto, badė šieną daržinėse, vertė patalus iš lovų, knisosi po indaujas, klėtis. Ir visur tas pat — nežinau, nemačiau, negirdėjau. Jie vilkosi nuo trobos prie trobos. Jau stojo naktis, visai nutilo vėjas, ir kažkokia keista tyluma leidosi iš nematomo dangaus į išsigandusią žemę.

Paskutinėje trobikėje, jau toli nuo miško, palei šlapią takelį, už kurio sruvo šaltiniuota Vėžė, Jonkus, NKVD leitenanto paliktas vyresniuoju, užsipuolė mažą, susitraukusį žmogelį:

— Ir tu nieko nežinai?

— Nežinau, — sutiko persigandęs, ne visai suprasdamas, ko jį klausia.

— Ar tu kvailas, ar durnas — irgi nežinai?

— Nežinau, — nuolankiai atsakė žmogelis.

Sribai, suvirtę ant suolo prie stalo, numetę prakaituotas kepures ant baltos drobinės staltiesės, bet vis dar nepaleisdami ginklo iš rankų, nusijuokė.

— Tu gal ir kaip šaudė negirdėjai? — varė Jonkus.

Žmogelis tylėjo, bet paskui pasiteisino.

— Dar rudenį ausis užkrito, ponali. Ir dabar dar neprigirdžiu.

— Nešk šūdinės ir kinkyk arklį, — įsakė Jonkus. — Pranai, palydėk.

Dirda išėjo į tamsiąją priemenę, pagrabaliojo pintinėje tarp senų skudurų, stengdamasis prisiminti, kur prastesnė, ir kiek padvejojęs ištraukė du butelius. Sribas stovėjo tarpdury, blankios šviesos ruožas iš virtuvės krito ant nelygios plūktinės aslos. Veronika jau buvo padėjusi žalio stiklo taurelę ant stalo.

Studentas bėgo laukais, kol ėmė žaliuoti akyse. Perėjo į žingsnį, nusiėmė automata nuo peties. Skaudėjo gerklę, plaukai buvo šlapi, prakaitas graužė akis. Nusišluostė rankove kaktą, aitrus milo kvapas atgaivino. Tik dabar suvokė bėgęs kur papuola. Paėjo dar kelis žingsnius, stengdamasis atgauti kvėpavimo ritmą, kaip buvo mokęs Ažuolas, sustojo ir įsiklausė. Šūvių nebebuvo girdėti, toli lojo šunys. Jis stovėjo bulvienos pakrašty, toliau tamsavo krūmų juosta. Žvilgtelėjo į dangų, bet jis ištiesai buvo apsitraukęs debesimis. Kad tik nepradėtų snigti, — pamanė ir ėmė eiti bulvienos pakraščiu, džiaugdamsis, kad gruodas sutraukė žemę — žingsnių beveik nebuvo girdėti. Kojos buvo tarsi

medinės, kairė ranka tirpo. Kažkur viduje, jam atrodė, kad pilve, ėmė kilti ir plėstis kaip rūgstanti tešla paniška baimė: paklydau. Ji veržėsi aukštyn, į galvą, ir Studentas, sukaukęs visą valią, stengėsi sugrūsti ją atgal. Tamsa supo iš visų pusių, ir plūstelėjus baimės bangai jam pasirodė, kad nebesuvokia net, kur dangus. Akimirksniū iš po kojų dingo žemė, nebesusigaudė, nei kur kairė, nei kur dešinė, atrodė, kad jis svyra nuo kažkokios briaunos, dar akimirksnis, ir nulėks milžinišku greičiu į juodą chaoso tuštumą. Siaubas jau kilo gerkle. Jis vėl sustojo, pasitikrino automato saugiklį. Pirštai pajuto šaltą metalo realybę, vėl perbraukė rankove per kaktą ir sulaikęs kvapą įsiklausė. Stengėsi taip susiliesti su tamsa ir tylą, kad galėtų išgirsti ir pajusti menkiausią išorinio pasaulio garsą ar ženklą. Šunys nebelojo, žiburių nesimatė, dangus jau buvo šviesesnis už žemę, priekyje juodavo krūmų juosta, burnoje liežuvis sunkiai judėjo, ir jis staiga suvokė, kad baisiai nori gerti. Ten upė! — švystelėjo staiga mintis, ir jis pajuto, kad tuoj tuoj pasaulis sugrįš į savo vietą. Tik dabar pastebėjo, kad bulviena palengva leidžiasi žemyn. Dirva baigsis, ir bus lanka, tvirtai tarė pats sau ir atsargiai, jausdamas gruodo aštrumą, nuėjo. Bet ten buvo ne lanka. Upė prasidėjo iškart už bulvių lauko. Jis sustojo ant skardžio ir akimirką klausėsi. Apačioje tyliai, raminaimai burbuliavo tamsi šalta srovė. Tekėjo dieną ir naktį, vasarą ir žiemą. Tekėjo nepaliaujamai, tyliai, pati sau viena, stumdama įvirtusį medžio kamieną, grauždama molėtą skardį, išsiliedama pailsėti smėlėtose brastose, rinkdama pakeliui kiekvieno šaltinio versmę, upeliuko srovę, kiekvieną lietaus lašą; viską globė savin ir tekėjo tekėjo tekėjo.

Studentas atsargiai nusileido šlaitu, jausdamas, kaip vis labiau maudžia kairę ranką, apėjo išgraužą po medžio šaknimis, kuri tamsavo kaip paslaptingas įėjimas į pasakų olą, atsiklaupė prie vandens, pasidėjo automata šalia ir panėrė delnus į srovę. Upė glamonėjo pirštus, kažką sušneko, jis neskubėdamas gėrė iš rieškučių ir juto, kaip skaidrėja ir lengvėja širdis. Prisipylė gertuvę, atsargiai nusivilko milo sermėgą, pirštais užčiuopdamas kulkos perplėštą rankovę. Kulka brūkstelėjo žemiau alkūnės, nepaliesdama kaulo. Nuoga ranka ir bintas švietė tamsoje, ir juodas upės vanduo atspindėjo menką dangaus šviesą. Studentas juto, kaip ramina jį liūliuojantis upės šnekėjimas, laukų tylą, nukritusių, sušalusių lapų kvapas. Aptverta žaizda beveik nebemaudė. Panūdo nusitraukti batus ir įbristi į šaltą, gydančią srovę. Nuvargusios pėdos iškart atsigautų. Negalima. Visas dabartinis jo gyvenimas buvo apibrėžtas „negalima“ riba. Ir jam palikęs „galima“ plotelis siaurėjo kasdien, kol vieną kartą — pirmą kartą taip aiškiai pajuto šitoje raminančioje tyloje, šalia raminančio upės teškenimo — tas ratas susiaurės iki taško, idealaus Euklido geometrijos taško, neturinio jokio matmens, neregimo gyvybės plokštumoje. Pasiėmė automata, tyliai palypėjo aukštyn ir atsisėdo išgraužtoje įduboje po medžio šaknimis. Patogiai atrėmė pavargusią nugarą į storą šaknį ir dar kartą persirišo ranką. Tamsoje, tarsi šviestų pats, kartais blyksteldavo upės vanduo. Niekaip negalėjo suvokti, kur esąs. Upė tekėjo į kairę, bulvių laukas, Dvaro biržtva. Turėtų tekėti į dešinę, tada kairėje — didžiosios girios. Enkavėdistai šunų neturėjo. Gerai. Pasaulio diskas sukosi, plūduriavo ir niekaip negalėjo sustoti. Vienintelis turintis kryptį daiktas buvo srovė. Bet to buvo per maža, ir diskas sukosi. Sutrinkšėjo kažkur už nugaros per sušalusį kelio purvą ratai. Kelias, upės srovė. Pasaulio diskas tebesisuko. Instinktyviai ištiesė ranką, sugrabaliojo automata ir pasidėjo jį ant kelių. Vežimas artėjo. Kelias, matyt, sukosi jo link. Jau girdėjo kelių vyrų balsus. Kažkokio žodžio nuotrūpa smėstelėjo smegenyse, ir savisaugos instinktas iškart perspėjo: sribai! Po arklio kanopomis sudundėjo tilto lentos, ir vežimas sustojo. Tiltas, pasirodo, buvo visiškai arti. Plykstelėjo degtukas, apšviesdamas veidą, ir užgeso. Ko jie sustojo? Raudona cigaretės akis piktai žybsėjo, pakibus tarp upės vandens ir dangaus. Tabako dūmas, atplaukęs pasroviui, maloniai kuteno šnerves. Ir tą pačią akimirką plykstelėjo kišeninio prožektoriaus spindulys, skaudžiai nušviesdamas priešingą krantą, pakeres, vandens raibuliavimą. Tamsos, tylos, upės jaukumo harmonija dingo. Kraupiai juodai mirguliuavo vanduo negyvoje, įstrižai krintančioje šviesoje — krūmų šakos, sausi lapai, įstrigę tarp jų, palinkęs juodas medžio liemu virš vandens. Šviesa šliaužė pačia pakrante, paskui perbėgo nesušlapdama srovę, peršoko į jo pusę ir ėmė klaidžioti po lazdynų krūmus, augančius skardžio atšlaimė. Studentas atsargiai pritraukė kojas, patogiau pasiėmė automata, prisispaudė nugarą prie išgraužos sienos. Šviesos pluoštas artėjo, ir jeigu jį valdanti ranka nusileis žemiau... Tėve mūsų, kurs esi Danguje... revolveris... trys šoviniai. Tėve mūsų... į smilkinį, tik į smilkinį... atleisk mums mūsų kaltes. Spindulys šliaužė virš jo galvos didžiuliu skroblo kamieniu. Stribas matė kamieną, žemę, šaknų pirštus, įsikabinusius į krantą. Ryški šviesa tirštino tamsą aplinkui, išplėsdama detales iškreipdavo vaizdo visumą. Virpantis ratas nusileido atgal prie vandens, pradėjo slysti srovės paviršiumi į upės vidurį ir staiga užgeso. Tarsi jį palydėdama, švystelėjo raudonu lanku nuorūka.

— Dirda, važiuojam.

Skambtelėjo arklio pasagos, ir vėl ėmė trinksėti vežimo ratai per aštrų gruodą.

Pasaulio ratas suvirpėjo ir sustojo. Kelias, tiltelis, upės srovė, sribai, važiuojantys į būstinę Šakėnuose, Dirda. Bėgdamas jis nusuko į kairę. Šitoje vietoje upė darė beveik uždara kilpą ir jį suklaidino. Didžiosios girios buvo beveik už nugaros. Staiga prisiminė tą tiltą vidurvasario aušroje. Raibuliavo vanduo, atspindėdamas šviesos blyksnius ant medinių polių, ledlaužio trikampis upės viduryje švelniai skyrė srovę, blykčiojo gružliai smėlio seklumoje. Rodos, tai buvo prieš šimtą metų. Žydrų šapalų būrys staiga pasirodė vandenyje. Žuvys sustojo ir vos judindamos uodegas laikėsi prieš srovę. Vandens lelijų žiedai įlankėlėje prie meldų palengva niro iš vandens, laukdami saulės patekėjimo. Tai buvo prieš šimtą metų pasaulyje, kurio nebebuvo.

Reikėjo eiti. Reikės eiti visą naktį. Dėkui Dievui, Kūčių naktis ilga, dėkui Dievui, kad nepasnigo, duok, Viešpatie, kad šią naktį dar nesnigtų.

Smakelis girdėjo, kaip ratai pasuko, trinksėdami per aikštės akmenis, prie būstinės langų. Girdėjo, kaip išmetė kažką ant žemės, bet nesikėlė. Nesikėlė nė tada, kai pasigirdo trunkūs žingsniai koridoriuje, ėmė poškėti varstomos durys, dunksėti statomų šautuvų buožės. Žinojo, kad jį išvers iš lovos, ir prisiglaudė, džiaugdamašis paskutinėmis jau drumsčiamos ramybės minutėmis, veidu prie nuskalbtos kareiviškos antklodės.

— Ei, myžaltaški, — išgirdo Jonkaus balsą, kuriame virpėjo viršininkiškos gaidos, — virsk iš kinio, užteks kiaušius sirpinti.

Smakelis atsisėdo ant lovos ir pirštais bandė sulyginti susivėlusius, sulipusius plaukus. Burnoje tarsi prišikta, kokį velnią Žalienė į samagoną deda. Gal tikrai, kaip sako Markvaldys, pastipusią katę į brogą kiša?

— Eisi stovėt, — sukomandavo Jonkus, įkišęs galvą pro duris. Ant jo nurūkytų ūsų blizgėjo vandens lašai, tvokstelėjo lauko vėsoma. Šonu spraudėsi Markvaldys, laikydamas rankose batus.

— Krapštykis, — komandavo ir tas, — tuoj bobos iš bažnyčios pradės eiti. Nu. Stierva.

Smakelis norėjo atsikirsti, bet staiga prisiminė, kad milinės kišenėje yra dar visas samagono butelis. Gerai užkimštas, pilnas. Tad nebesiginčijo. Nusitraukė nuo krosnies pastirusius autus, susirado batus už lovos galo. Jau tas velnias spėjo batus nugriebti. Ir staiga suprato, kodėl visi tokie pilni didybės, iš kur Markvaldžio rankose odinės karininko pušnys, į kokią sargybą jį varys.

Lėtai suko skrebančius autus, trankė padą į grindis. Batai buvo drėgni, ir koja nelindo. Guodė jį ir kirbėjo galvoje tik butelis milinės kišenėje. Norėjo greičiau sprukti pro duris, toliau nuo to riksmo, pagyrų, kvapo — į gryną orą, į lauką, į naktį. Truktels iš buteliuko, sušils viduriuose, prašviesės galva. Taupiai patraukdamas išbus, kol pakeis, vėl išsities ant antklodės.

— Strielbos nepamiršk, — kažkas šaukė iš ilgo koridoriaus galo.

Stovėdamas nugara į duris, apsilviko milinė, užsimaukšlino kepurę, pirštinės buvo kišenėje, jautė butelį kairėje pusėje švelniai pūpsant po stora, šiurkščia medžiaga.

Lauke nebuvo vėjo, šalo. Trobelėse palei gatvę retai kur spingsėjo menka šviesa už kartūninių užuolaidų. Anapus aikštės blausiai švytėjo aukšti, siauri bažnyčios langai. Bokštai tamsėdami nyko žemame juodame danguje. Du miškiniai buvo pamesti palei pamatą. Bolavo ant juodo gruodo veidai ir basos kojos. Vienas, pusiaugulom atremtas į sieną, atrodė tarsi snaustų girtas, nuleidęs galvą ant peties. Plaukai krito jam ant akių.

Smakelis dirstelėjo — nieko čia nebepeši, paskutiniam paršeliui papas po uodega. Paėjo į šalį, nusiėmė šautuvą nuo peties ir atsisėdo, pasibrukdamas milinės skvernus, kad užpakalis nešaltų ant akmens. Girėnų gatvelės gale trinksėjo, jau toldami, ratai. Smakelis žiūrėjo į virpančią žvakių šviesą bažnyčios languose — tolimuose ir šventiškuose. Šviesa kilo į dangų ir nyko. Dvaro parkas, baltas gimnazijos pastatas, gatvelės, subėgančios į trikampę aikštę, sausledis ant balos palei Judickio restoraną. Danguje nė žvaigždėlės ir niekur nė gyvo žmogaus, net šunys nelojo, ir ratų Girėnų gatvės gale jau nebebuvo girdėti. Važnyčiotojas jau važiavo per apkritusius tamsa laukus.

Truktelėjo gerą gurkšnį iš butelio, lėtai išpūtė duonos raugu atsiduodantį kvapą ir pajuto, kad nori valgyti. Gerai, kad buvo spėjęs pačiupti lašinių bryzelį ir storą duonos riekę nuo stalo. Kramsnojo lėtai mėgaudamašis lašinio riebumu ir kvapu. Je, lašinys prie samagono pats tas. Enkavėdistas sako, kad raugintas agurkas. Bet ką ruskis išmano apie lašinius?

Smakeliui nuo išgertos naminės pasidarė gera, šilta ir liūdna. Sėdėjo ant akmens ir žiūrėjo į šviečiančius bažnyčios langus. Gyvenimas geras, kai turi butelį milinės kišenėje, lašinių bryzą, duonos kriaukšlę, vos pradėtą pakelį papirosų, kai aplink tamsa, kai šviečia tolimi bažnyčios langai, kai esi vienas tamsoje ir šalia guli šautuvas. Neateis Jonkus naktį, neateis enkavėdistų leitenantas. Kas eis per naktį, per aikštę, prie gulinčių dviejų lavonų?

Ėmė gausti stipriau vargonai. Smakelis suprato, kad Mišios baigėsi, pasiėmė šautuvą nuo

žemės ir suspaudė tarp kelių. Niekas neis, — gali laukti leitenantas kiek nori, gali laukti Jonkus. Niekas neis prie dviejų numestų lavonų. Neis nei dieną, nei naktį, bet Smakelį staiga suėmė baimė, ir gyvenimas pasidarė nebegeras.

Bernelių Mišios baigėsi, ir žmonės ėmė plūsti pro duris. Altoriaus žvakių šviesoje tamsavo jų kūnai. Kaip dvasios tirpo naktyje, gatvelių juodume, nukaukšėjo lėti arklių žingsniai. Smakelis vis patraukdamas žiūrėjo įtempęs akis į tamsą. Rodėsi, kad kažkas stovi po aikštės liepomis, prie restorano, be garso slenka per aikštę. Vis labiau kaito galva, šešėliai nyko, prigeso bažnyčios langai, tik švietė virpėdama, vos pramušdama begalinį juodumą, amžinoji ugnis prie didžiojo altoriaus. Merkėsi langų žiburiai. Tamsa tirštėjo, ir Smakeliui darėsi vis drąsiau. Padėjo šautuvą į šalį, nepaisydamas liepsnelės, apšviečiančios veidą, užsidegė popirosą. Ar nuo naminės šviesėjo akyse, ar skydo dangus, ar švietė popirosos ugnelė, bet vis aiškiau Smakelis skyrė dviejų veidus tamsoje. Pasilenkė prie atremtojo į sieną, užbrėžė degtuką. Akys sustengusios, šaltos, tik auksinė plaukų sruoga atrodė gyva ir švelni.

— Juzukas, — sumurmėjo nustebęs Smakelis. — Juzukas. Tai radai savo kulką? Radai. O toks mandras vaikas buvai.

Smakelis šnekėjo pusbalsiu, ir jam patiko šnekėti. Su kuo jis pašnekės, jei ne su savim?

— Smakelis latras, Smakelis nugrubnagis. Smakelis sėdi, o tu guli. Guli basas ant šaltos žemelės. Kas iš to mandrumo? Kas iš to gražumo? Mergos vaikas buvai, o didžiu dėjaisi. Ir Uršulės nebėr. Ar žinai? Žinai žinai.

Smakelis pateliūskavo butelį, išgėrė didelį gurkšnį. Pasidarė visai šilta, ir jis atsisegė milinės kabliuką.

Dangus skydo ir aukštėjo.

— Aš latras... Man ir taip gerai... O tu prieš vėją norėjai pūsti. Nepapūsi prieš vėją... Mandras buvai... Ko tu vis tyli? — supyko Smakelis. — Aš tau per prastas. Nosį rieti. Smakelis stribas. Tu ne stribas, o guli. Užteks tau gulėti. Išgerk, nesididžiuok.

Negyvėlis net nepajudino galvos. Plaukų sruoga šviesavo naktyje.

— Išgerk, — Smakelis prikišo kakliuką prie negyvėlio lūpų. —Gerk! — sukomandavo, nutaisydamas rūstų ir įsakmų balsą, pamėgdžiodamas Jonkų. — Kam sakau? — ir netikėtai apsiverkė. — Juzuk, Juzuk. Į mokyklą bėgdavom. Piemenavom. Lašinius valgiau per Kūčias, lašinius valgiau. Gėriau per Kūčias. Gėriau.

Dirda iškinkė arklių, nuvedė į tvartelį, pametė šieno, sugraibęs tamsoje, paglostė avį ir pro tuščią šuns būdą pasuko į trobą. Žiburys nedegė, ir langai buvo neužtraukti. Įėjęs vidun susigraibė tamsoje vagį prie staktos, pasikabino kailinius ir atsisėdo ant suolo gale stalo kaip svečias.

Atplaukė Veronikos balsas per tamsą nuo krosnies:

— Jonai, ko tyli? Jonai.

Dirda pasirasė kišenėje, išsitraukė avino maišiuką, kitoje kišenėje susigraibė laikraščio skiautele, subėrė ant jos tabako žiupsnį, palygino smiliumi, palaižęs susuko suktinę ir pasakė tamsai:

— Nebuvo.

Priėjęs prie krosnies sugrabaliojo degtukus ir užsidegė suktinę. Degtuko šviesoje pamatė Veroniką, sėdinčią ant aslos, atsirėmusią galva į krosnį. Per paišiną jos skruostą be garso tekėjo ašaros. Ji jų nešluostė, nešniurkščiojo nosimi, ir stojus trumpai tylai Dirda išgirdo, kaip dvi, viena paskui kitą, paptelėjo jai į skreitą.

— Nebuvo, — pakartėjo Dirda. — Du buvo.

Giliai įtraukė dūmą, sužibėjo raudona šviesa ant jo įdubusių skruostų, ir jis vėl atsisėdo ant suolo galo. Surūkė suktinę, ir burnoje kilo toks kartumas: kažin ar taboka bus supelijus, ar laikraštis negeras?

— Ar kisieliaus dar turi? Burnoj kartu.

— Turiu, turiu, — sujudo moteris.

Dirda atsigėrė kisieliaus, nusišluostė atpakaliu delnu lūpas, lipnias ir vis dar dvokiančias taboka. Kabindamas kepurę ir kailinius nuo vagio girdėjo, kaip Veronika atsikėlė nuo grindų ir brazdina aplink puodus. Girdėjo, kaip ji priėjo prie stalo, kur stovėjo trys baltos, taip ir nepaliestos lėkštės, nukabino lempą, nuėmė stiklą ir brūkštelėjo degtuką. Blyški septinto numerio lempos šviesa pasklido po virtuvę, taip ir nepajėgdama iki galo išstumti tamsumos iš kerčių ir pastalės.

— Kur tu eisi vidurnaktį? Kur tu eisi naktį?

— Ne vidurnaktis. Bernelių Mišios ką tik baigėsi. — Patylėjo ir eidamas pro duris pasakė: — Juzis ten buvo. Agotos Juzis.

Dirda jau buvo išėjęs į kelią, kai dangus pradėjo retėti. Juto, kaip ant blakstienų nusileido viena snaigė, kita, bet neįsisnigo. Pro debesų properšą, virš juoduojančio miško, virš vieškelio, sužibo dar neryški žvaigždė. Dirda nusiėmė kepurę ir ilgai žiūrėjo į ją. Žvaigždė vis ryškėjo ir ryškėjo, ir pajuto Dirda, kad su jos spindesiu grįžta į jo sielą ramybė. Plaukia ta maža žvaigždėlė naktyje virš laukų, virš miškų, virš visos Lietuvos. Viešpatie, viskas Tavo rankoje, — pagalvojo Dirda ir taip norėjo persižegnoti, bet neišdrįso. Kažin ar gerai žegnotis į žvaigždę? Atsiduso ir nuėjo keliu.

Studentas jau buvo priėjęs didžiašias girias, kai dangus ėmė šviesėti. Jis sustojo ir atsigrėžė. Tylėjo laukai naktyje, ir nė viena miško šakelė nejudėjo. Žvaigždė spindėjo pro debesų properšą. Jis nežiūrėjo į laikrodį, bet žinojo, kad jau buvo apie dvyliktą. Kalėdų žvaigždė, — pagalvojo studentas. Kalėdų žvaigždė virš žemės. „Žvelgiau į orą — oras gi iš nuostabos apmiręs; žvelgiau aš į padangių skliautą — stovėjo jis sustojęs, ir sparnuočiai padangėje sustingę neplasnojo; žvelgiau į žemę — stovėjo ten dubuo, prie jo išsitiesę darbininkai ir rankos jų dubenyje: kramtyt pradėję jie nekramtė, ištiesę imti — neėmė, į bumą dėjo — neįdėjo: žvilgsniai visų į dangų buvo įsmeigti.“ Studentas nusiėmė kepurę ir ilgai žiūrėjo į žvaigždę. Nakties vėsa švelniai glostė ir gaivino pavargusią galvą. Paskui jis apsigrėžė, dar žvilgtelėjo per petį į laukus ir dingo miške.

Smakelis atrėmė galvą į sieną ir žiūrėjo į retėjančius debesis virš bažnyčios bokštų. Žvaigždė suspindo virš juoduojančio parko. Smakelis žiūrėjo į ją, ašaros plūdo iš akių ir vėlėsi neskustoje barzdoje, nepasiekdamos smakro. Dar buvo degtinės butelyje, bet Smakelis nebegėrė. Dar norėjo pakelti šautuvą nuo žemės ir pasidėti tarp kelių, bet neištiesė rankos. Sėdėjo ir žiūrėjo į žvaigždę.

Negyvasis nepakėlė galvos. Plaukai tebebuvo užkritę ant akių, pavėlavusi vieniša snaigė nusileido ant jų ir netirpo. Sniegulė žybsėjo žvaigždės šviesoje, bet niekas to nematė.

MIKELIS

Visą laiką ieškojo to aštraus gyvenimo pojūčio. Rinko galvon detales, vis dejuodamas: Viešpatie, kaip šiandien sunku formuluoti mintis! Lietaus lašas krinta žemyn ir tykšta į grindinio akmenį; norėjo pagauti tą momentą, kai lašas, vis ilgėdamas, traukiamas sunkios, tankios akmens masės, ištikš, pamatyti tą mirksnį, kai jis nukrinta ir pažyra į šalis, išsklisdamas į dar mažesnius lašelius, norėjo matyti, kaip tie savo ruožtu sklaidosi ir kyla, bandydami atsiplėšti nuo žudančios, traukiančios į nebūtį jėgos, bet vis dėlto nugalėti leidžiasi, nubrėžę mažytį lanką gal jiemis ir didžiulėj erdvėj, ir krinta į dulkes, ant nugeibusio žolės stiebelio; kaip sugeria juos ištroškusi augalo šaknis, kaip dingsta jie dulkėse, nepalikdami bent žmogaus akiai matomo pėdsako. Norėjo matyti tą pėdsaką, norėjo jausti tai, ką jaučia lašas, ką jaučia tie mažytiniai lašeliai trumpučio savo gyvenimo akimirkomis. Ir kartais jam atrodė, kartais manydavo, kad ir pats yra lašas, krentantis į juodą bedugnę ir tuoj ištikšiantis į mirties akmenį. Žiūrėjo į žmonių veidus, jų išraišką, gražuolės ištobulintą judesį, kai ji pabrėžtinai grakščiai deda ranką ant nuogo kelio, žiūrėjo į valkatos purvinais skudurais apvyniotą bigę, į kretančią jo galvą, susivėlusius, pabalusius nuo žilumos ir purvo plaukus, jo bejausmes akis, pagiriotas, traiškanotas, išplautas nevilties, degtinės, laiko. Juto, kaip tampa tuo valkata, juto jo lindynės drėgmę, šaltį, vienatvę, nesibaigiančių pagirių troškulį ir amžiną alkį. Matė pasaulį jo akimis: tuos praeinančius žmones, tokius svetimus, priešiškus, kuriuos reikia tik apgauti, sugraudinti, išlupti pinigą; ir paskui tas palaimintas momentas vakarop, kai krautuvėlėje ant kampo Sara, jau nebusiviepdama paniekinamai, tēkstels butelį ant stalo ir šuns džiaugsmo gabalą — be galo sūrų, vien sumaltos sausgyslės ir kremzlės, ir tie mėsos trupiniai, likę ant nenugremžtų kremzlių, vis tiek kvėpės ir erzins neišpaikintą gomurį. Ir pirmas degtinės gurkšnis — stiklinaitė paslėpta po čerpe, pridulkėjusi per dieną, tik pasuks pirštu ir bus gerai, didžiulis butelis nuo vyno, pilnas vandens iš čiaupo kieme, juo kiemsargė kartais laisto kažkieno skurstančias gėles palei aklina namo sieną. Ir miegas, miegas, prisiglaudus prie šildymo vamzdžio, gilus ir trumpas valkatos miegas, nes jį kankina ne tik amžinas troškulys ir alkis, bet ir amžina nemiga. Cigaretės nuorūkos, sukrautos tuščioje skardinėje, ir. žiburėlis palėpės tamsoje — barbena į stogą vėjas, kartais lietus, pūga, krinta rūkas ant miesto, nuogi, šlapi medžių kamienai spindi gatvės lempų šviesoje, retai prašniokščia, tarsi sakydamos, kad dar yra gyvas žmogus šiame pasaulyje, mašinos mieste. Ir vienatvė, vienatvė, vienatvė. Kai jau nieko nebereikia, kai nebereikia net savo paties balso naktyje, drąsinančio save patį, guodžiančio save patį. Užtenka jau tik to žiburėlio tamsoje, šiurkštaus vamzdžio šilumos, lietaus, vėjo šniokštimo, jutimo, kad yra dangus virš stogų, ir tos retkarčiais pračiuožiančios mašinos garso. Žiūrėjo į susisukusį nuo sausros klevo lapą, tikėdamasis išgirsti, kaip jis meldžia lietaus, kaip

prisimena jo lastelės drėgmę, pavasario saulę, vėją, dangų, skleidimosi ir tvirtėjimo džiaugsmą; girdėjo tylus, guodžiančius medžio žodžius, kurie tuojau pat išsprūsdavo iš sąmonės, nesidavė pagaunami, fiksuojami, nesidavė įspraudžiami į formą, parašomi: vieną kartą išgirdęs negalėjai jokia įmanoma kalba perteikti jų kitam, iškalti akmenyje, įrėžti varyje, marmure; sekmadienio saulės atspindys sename paveiksle: dulkių sluoksnis, raudona pliumažo plunksna, kažkokios svetimos, tolimos, fantastiškos šalies saulėlydis, kalnai, jūra, pasvirusi kažin kodėl barkentina prie kranto, kur stovi visai prie pat spinduliuojančios saulėlydžio žaroje įlankos didžiuliai rūmai aptrupėjusiomis marmuro kolonomis; vapsva, piktai dūzgianti aplink ledų porciją, kurią laiko išsigandusi maža mergaitė: rausva, kvepianti tyrė varva per pirštelius, akys išplėstos, pilnos baimės, bet bėgti negalima — ledai; pasilenkusi motina ją ramina, sklinda šiluma ar kažin kokia banga iš jos, plaukų sruoga užkritusi ant šviesių pavargusių akių, kakta, krepšelis, permestas per petį, Katedros kupolas virš jos galvos, debesis, liepos palei aikštę, nykstantis juodai geltonas vapsvos taškas virš apskrito gėlyno, kur leipsta žydinčios pelargonijos? ne, ne pelargonijos, —niekada negalėjo atsiminti gėlių vardų, Balzakas berods sakė, kad toks jau yra vyrų bruožas; katės sutraiškytas lavonėlis auštančio ryto šviesoje, jos geltonos, primerktos, sustingusios amžinai su paskutiniu šviesos krisleliu vyzdžiuose akys, — viskas jau kažkada buvo matyta, regėta; ir tikėjo, karštligiškai tikėjo, ir nedrįso suabejoti niekada tuo tikėjimu, kad sudės viską į knygą, tuos žodžius, jausmus, virpesius, į tą vienintelę, tikrąją, kurioje ir bus viskas, ne gyvenimas, ne ne, ne tai, — skundas, grožis, skausmas, išdavystė, gyvuliškasis Pano džiaugsmas, šviesa, šešėliai, spalvos, lietaus kvapas, paslaptingas rugių lauko švytėjimas rugpjūčio pilnatis šviesoje, kai žiba jie tarsi auksas iš vandenių gelmės. Jis vaikščiojo, sėdėjo, gulėjo, gerdamas viską į save, ir vis jautė, kaip jaučia amžinai ištroškęs dykumos smėlis, kad dar daug daug daug turi įsiurbti į save, ir bėgant metams, atrodo, ryškėjo kontūrai, klojosi sluoksniais mintys — gal vien vaizdai? — bet trūko to paskutinio, kažkokios pabaigos perėjimo kitur, kiton būtin. Ir dabar, gulėdamas ant sofutės didžiulėje skliautuotoje virtuvėje ne virtuvėje, kai kitame gale, zakristijoje, kur dar buvo išlikęs senovinis židinyš, aidėjo girtėjantys, raminantys tarsi jūros šniokštimas balsai, užmerkė akis, jausdamas silpnumą, kylantį kojomis, pėdos jau šalo, šyptelėjo mintyse: kaip Sokratas; jautė šaltį, kylantį aukštyn, ir žinojo, kai silpnumas pasieks širdį, galvą, kai nustos švytėti ten pasaulio jutimas, viskas išnyks, ir ta paskutinė sekundės dalis, tas mirksnis, kurį kadaise bandė pagauti prieš ištykstant greitėjančiam lietaus lašui į akmenį, ir yra pabaiga, tas viską užbaigiantis paskutinis akordas, po kurio amžinoji tamsa arba... arba perėjimas į kitą būtį, nepažįstamą, tokią kitą, kad negali net suvokti; joje viskas, ką patyrė iki šiol, nereikalinga, svetima, nesvarbu. Tikėjo tada, tikėjo net dabar, kad nuo kiekvieno daikto, nuo kiekvieno tvirto daiktų ryšio nukrinta į sielą aukso dulkė ir kaupiasi joje — vieną kartą jis prisirinks jų, kaip bitė kad prirenka korio akele. Matė, kaip artėja lašas prie akmens, jau stiprėja akmens trauka, ir lašas atsidūsta prieš ištiksdamas, išgirdo kadais matyto klevo lapo skundą, zylės sparno mėlynos plunksnos šneką; kalbėjo upė sukdama per pievą, kalbėjo ramunės toje pievoje, debesis danguje, puspadis su varine vinute, kadaise matytas rūsyje, raudona alksnio pliauska pavasario vakaro žaroje, ajerų kvapas iš kūdros, kalbėjo vaikystė, bėgdama per gelstantį rugių lauką, kalbėjo jo švarko saga, pritvirtinta varine vielute, — kalbėjo viskas aplinkui, kalbėjo, šnabždėjo, skundėsi, dainavo, krykštė, gyrėsi, verkė, pyko, bambėjo, juokėsi; girdėjo pasaulio chorą, kur visi balsai susiliejo į vieningą harmoniją, ir išskyrė tuo pat metu kiekvieną atskirą balsą. Matė save gulintį ant sofutės — išblyškusį, sumenkusį, pusiau primerktos akys (kaip tos katės), balta ranka ant nutrintos kareiviškos antklodės; bičiuliai jau buvo smarkiai įkaušę: jų balsai aidėjo po skliautais, garavo pamiršta kava ant stalo; jis pakilo nepaprastai lengvas ir giedras, išėjo į šventorių, miegojo šuo būdoje, ėmė leistis gatve žemyn, ėjo virš grindinio, jautė akmens tvirtumą ir jėgą, traukė jį Katedros aikštė, traukė girdėti Vilnios čiurlenimą; ir jis buvo Katedros aikštėje, girdėjo Vilnios čiurlenimą, siautė pūga gatvėse ir virš miesto, pūga sūkuriais ėjo per jį, dainuodama, švilpdama, šaipydama. Ėjo per tėviškės laukus, per vaikystės žemę, pro sodybas, kurių seniai turėjo nebebūti, per rugių lauką, per naktį, — ėjo visur, buvo vienu metu ir nyko, tirpo naktyje, negailėdamas nieko ir neliūdėdamas...

Žiūrėjo į vinį sienoje. Ryto saulė nepastebimai, nenumaldomai slinko aukštyn, karštėjo spinduliai, ir ta negausi rasa, nukritusi ant grindinio akmens, džiūvo, sklaidėsi, garavo, virsdama į nieką, į klajojančias molekules įkaistančiame mieste. Vinies šešėlis trumpėjo, sukosi — šliaužė sienos šešėlis artyn; dar po pusvalandžio ir ta įduba, kadaise išmušta plaktuko, aptrupėjusi plyta, pilko tinko pralaužtas sluoksnis pasiners visai dienai į šešėlį. Sausas vėjas šiurens gatve, vakaro šviesa slys Neris vandeniui ir, atspindėta srovės sulaužyto vandens, mirguliuos ant akmeninių tilto polių, ant valcuotų, pilkai nudažytų tilto fermų. Saulės kelias trumpėja kas dieną. Kaip vinis atrodo naktį, kai pilnatis kabo

virš bokštų, žiemą, pūgoje, rudenį, pliaupiant lapkričio liūtims ar kylant veriančiam iki kaulo spalio rūkui nuo vėstančio upės vandens? Rūdžių dėmelės tada paraudonuoja, sluoksnis pasidaro purus, praleidžiantis drėgmę, ir rūdys su padvigubėjusia jėga puola geležį, deguonis jungiasi su geležim, atomas po atomo žudydamas geležies tvirtumą, paversdamas jį raudonu, trapiu oksidu. Šlavėjas sėdėjo ant poliruoto granito parapeto ties ta vieta, kur gatvė skyrėsi į dvi dalis, aplenkdamą ovalią pievutę. Alkoholiko veidas, iš po sulamdytos beretės kyšo žili, retai plaunami, sustangrėję nuo purvo plaukai, juodai įdegusios, kaip įdega tik valkatų, kai saulė prikepina nešvarumus prie odos, rankos ir veidas. Šalia atremta šluota, fanerinė semtuvė, karutis dviem vaikiško vežimėlio ratais ir raukšlės ant riešų, skruostų, aplink akis, lūpas — pragyventų metų pėdsakai.

Užrašinėjo tiesiog gatvėje, atsisėdęs ant palangės, atsitūpęs, nugarą atrėmęs į sieną, parkuose ant suklypusių suoliukų: porėlės, vaikai, senukai, lapų šlamesys ir šešėliai; kavinėse, jei turėdavo pinigų skystai kavai ar taurelei, — kalbos ir erzelynė nepasiekdavo ausies, šratinuko šerdelė liejo savo aristokratišką mėlyną kraują. Prirašyti lapai šiugždėdavo portfelyje, visą dieną šalia aplaužyto batono, puskepalio duonos; vakarais kišo juos į pilnėjančius nuo apačios rašomojo stalo stalčius. Kilo kaip vanduo, didėjo kaip naktis, ir labai retai topteldavo mintis, kurią nekantriai vydavo šalin: kas, kada, kaip viską sutvarkys, išlygins popieriaus raukšles, išskaitys raides, nudrėkstas aštraus duonos kepalų kampo, išskydusias nuo užkritusio lietaus lašo, snaigės, kas išskaitys ištisus sakinius iki aksominio švelnumo išsitrynusiose vietose. Ir ar būtų prasmė surikiuoti tas nervingai rašytas eilutes į tvarkingą tipografinį šriftą, sudėlioti visus kablelius, praleistas raides, žodžius, sudėti puslapis po puslapio (o kokia tvarka?), sunumeruoti, įrišti, susegti, pastatyti knygyno lange, lentynoje, paslėpti bibliotekos fondų tamsoje? Tie lapai buvo gyvi, kol buvo prirašyti jo ranka, nutrinti, bandant išlyginti užsilenkusį kampa, jo delnu; niekada nebus tokio skaitytojo, kuris skaitytų su tokiu pat širdies virpėjimu, nervų įtempimu, užsimiršimu, kaip kad jis rašė, nepaisydamas nei alkio, nei darganos, nei šalčio, nei kvailai smalsių praeivių žvilgsnių. Ta tyli, švelni beprotybė kaip vėstančio vakaro atgaiva užplūdo jį, ir jis su džiaugsmingu sielos virpuliu pasinėrė į ją. Atrodė, kad kasdien darosi vis aiškiau ir aiškiau: nušvietė ta sielos beprotybės šviesa kiekvieną daiktą, ir vis labiau viskas ryškėjo aplink; kartais naktį, kai keldavosi užsirašyti kokio nors staiga per miegus atėjusio vaizdo, sapno, prisiminimo, spalvos, garso, kvapo, aidinčio žodžio naktyje ir sukančio aplink smegenis, kaip kad ta juodai geltona vapsva suko tada apie ledus, kuriuos mergytė laikė rankoje, jam švysteldavo baugi mintis, kad jis nuo tos šviesos gali apakti, kad nuo jos gali apakti siela, ir kas tada? Kas būna tada, kai apanka siela? Pajusdavo trumpam baisią baimę, atslenkančią iš tamsos ir grasinančią nublokšti jį į tamsą, baisiausią tamsą, kurią kada nors kas nors yra regėjęs. Bet jis vijo tą mintį šalin, kaip kad vijo šalin bet kokią mintį, trukdančią eiti keliu, kurį pasirinko.

Ir kartą, teškanant fontanui tuščiam Universiteto kieme, jis pajuto, kaip su kiekvienu žodžiu, sakiniu atskyla smiltelė nuo gyvasties akmens: juo labiau jos biro, tuo labiau jam norėjosi skubėti, skubėti, skubėti; ir tik tada pirmą kartą — kas yra pirmą kartą? — jam atėjo į galvą mintis, kad netesės, nespės, papuls po šiukšlių mašina, užsprings dešrele girtas smuklėje, sukietės, susiries, pavirsdamos į nenaudingą skardą, alkoholio sugrauztos kepenys jų gyvybingosios, drėgnos, žvalios ir godžios ląstelės žūva kiekvieną dieną, gelsta, sausėja oda, yra kaulai, vėsta, kaip sakydavo seniau, kraujas, bet mintys galvoje vis kaito pučiamos, kaip žaizdras kalvėje, kažin kokių dvasios dumplių, degino jį visą, siurbė jo syvus; smegenys karštligiškai dirbo, kaip paklaikę lakstė impulsai suezintais neuronais — jos vienos niekaip nenorėjo pavargti; net sapnai susipynė su realybe, ir kartais nebežinojo, ar jis gyvena, ar vaikšto šio miesto ar sapno miesto gatvėmis; jis nebevijo tos dviprasmiškos būsenos šalin, nebebijojo, kad išprotės, kad ta akinanti šviesa, kurią kada regėjo sapne pervargęs, nutvioks ir sudegins viską aplinkui, kad jis pats pavirs į baltą šviesą, blykstels akinamai viskas aplinkui, — gal tada, gal tada ta šviesa peršvies viską, ką jis dabar regi, mato, jaučia savąja persmelkiančia jėga, ir atsivers paslapčių dangčiai, nušvis nežinios tamsa, viskas taps aišku, ir grožis, išlaisvintas iš bjaurasties, niekšybės, sugedimo, sugadinimo, tuo grynuoju akinančiu pavidalu pasirodys prieš akis, ne kūno akis, bet dvasios akis, dvasios, kuri tą mirksnį praregės; tai truks tik mažitę akimirką, bet palaimos ir džiaugsmo joje bus tiek, kiek žmogus neturėtų, jei ir šimtus metų gyventų. Žinojo, jei taip bus, jis dings tą pačią akimirką, tos šviesos ir grožio sudegintas, bet jam buvo visiškai nesvarbu. Ir vėl staiga pajuto, kad klysta mintis į šalį, kad lenda galvon jau pamirštas sapnas, kurį juto, išgyveno šią naktį — veržėsi atkakliai, nustumdamas viską: nyko dangus, beržas prie fontano, kontraforsų rintis traukėsi į miglą, ir kažkas kita niro iš rūko, iš sapno, veržėsi čia į kiemą, į miestą, keisdamas viską pagal savo dėsnius, pagal savo matavimus; viskas buvo kitaip: ir laikas kitas,

ir erdvė kita, ir erdvės matas kitas, ir jausmas. Tas jausmas pirmasis ir ėmė smelktis pro kažkokį paliktą plyšį, tempdamas viską, ką matė, kuo gyveno sapne, paskui save. Jis stūmė šalin ryškėjančius apgliaumijusius laidojimo rūšio skliautus, maniakišką archeologo žvilgsnį, stengėsi užklijuoti, uždengti pirštu tą plyšį, pro kurį, tarsi pro kiaurymę užtvankoje, trykšta, spaudžiama viršuje glūdinčio vandens masės, čiurkšlė, ir ta čiurkšlė platina, ardo tą tarpą, — plūstels didesnė srovė, didesne jėga, ir nulėks visa užtvanka, subyrės viskas į šipulius, srovė ridens akmenis, nugriaus mūrinį malūną ir, piktai šniokšdama, nuplėšusi vandens ratą nuo žmogaus liemens storumo ažuolinės ašies, nuneš, sukdamas verpetus, talžydama purvinomis įnirtusiomis bangomis; jis matė, kaip plaukia stogas, kaip byra čerpės, plėšiamos srovės, į vandenį ir nyksta įnirtingai tekančioje gelmėje, matė... Reikėjo bėgti iš čia, nes vėl kilo sapnas, ir jis vijo jį šalin ne todėl, kad bijotų, bet kad nesijautė galįs dabar jį užrašyti, — reikia pareiti namo, čia nespės, sutems. Reikėjo atitrūkti nuo visko, atitolti, pailsėti, ir buvo vienintelė vieta — Aušros Vartai. Jis bėgo gatve, nekreipdamas į nieką dėmesio, nieko nematydamas, irdamasis per žmonių spūstį; saulė jau kabėjo virš stogų, ilgėjo šešėliai, ir gatvės toluma atrodė prižerta pakibusių ore aukso dulkių, — kad tik nebūtų pamaldų, kad būtų tuščia. Užkopė laiptais, jausdamas vėšą, kadaise rūkusių smilkalų, degusių žvakių kvapą, priklausė, persižegnojo, ir vis tiek žvilgsnis klydo į šalį, bėgo sienomis, nukabinėtomis votais: kojos, širdys, akys, lenkų poručiko antpetis, 1914 metų automobilis (avarija?), ligonis, apsuptas liūdinčių artimųjų: ponios ilgomis iki žemės sukniomis, keistomis skrybėlaitėmis perdėtai pamaldžiai žiūrėjo į sergantįjį. Jis kreipė šalin akis nuo blaškančių dėmesį votų, nuo šviesos blyksnių, stengėsi negirdėti tylaus šnarėjimo — gal vėjo, suminkštėjusio, kaip visada būna, leidžiantis vakarui, kuris dvelkė pro atvirus langus, — kreipė akis į Madonos veidą, rankas, vėl į veidą, nedrįsdamas žvelgti į akis, kaip visada iš pradžių nedrįsdavo, bet jautė ir žinojo, taip irgi būdavo visada, kad pažvelgęs nurims, nuskęs tų liūdnų akių žvilgsnyje: pakreipta į šoną galva, delnai sudėti tarsi ne maldai ant krūtinės. Pagaliau išdrįso. Žvelgė į tas, anot poetų, aksominio juodumo akis, jautė jų liūdesį, ateinantį ir jaudinantį jį iš amžių glūdumos, ir viskas nyko aplinkui: kvailai pretenzingas poručiko antpetis, automobilis su atsarginėmis padangomis, apsimestinai liūdintys mirštančiojo artimieji. Tos akys žvelgė kiaurai pro jį į miestą, dunksantį už nugaros, — jau auksino vakaro saulė baltus bokštus ir ilgesingai skaidrėjo, mėlynavo dangus; ne mėlyna spalva simbolizuoja liūdesį, šmėstelėjo paskutinė mintis galvoje, tai liūdesys pats yra mėlynas; dar krykstelėjo čiurlys, švystelėjo jo šešėlis ir dingo variniuose lapuose. Madona žvelgė į rimstantį miestą, į besileidžiančią žemyn gatvę su keliomis klūpančiomis moterėlėmis ir bekoju elgeta. Jis kilo aukštyn ir regėjo iš to didelio aukščio, tarsi turėtų sakalo akis, kaip įsigaubia Lietuva: buvo viduržiemis, gal ir vasaris, dangus apsiniaukęs, bet sniegas mėlynavo toli toli aplinkui, ir iš visos Lietuvos bėgo vingiuoti keliai į Vilnių, nusvidinti rogių pavažų, kilo garas iš arklių šnervių, tilindžiavo karietų varpeliai, lėtai traukė per mėlynus miškus krovinių vežimus stambūs, dideli vokiški sunkiasvoriai arkliai; keliai susibėgo prie Aušros Vartų, sargybiniai trypčiojo tarpuvartėj, šildydami grumbančias rankas prie laužo, karksėjo varnos, kildamos į medžių viršūnes palei išsilenkiančią miesto sieną, matyt, pranašaudamos šaltį, kilo dūmai iš kaminų, švelnūs ir balti kaip šukuoto lino sruogos, Madona žvelgė į miestą, ir niekas neatsispindėjo jos juodų akių liūdnume. Jis jau nebejuto savęs...

Kemsuotoje miško laukymėje, kur žolė amžinai pageltusi ir sausa, stovėjo apleista, visų pamiršta bažnyčia: raudoni jos bokštai kilo aukščiau juodų, tokių pat aštrių eglų viršūnių, sunkios, didžiulėmis geležinėmis kniedėmis durys buvo užvertos; juodu su archeologu ėjo per sausą žolę, kurioje jau seniai takelio nė žymės nebebuvo, ėjo iš netoliese stovėjusių dvaro rūmų, kuriuose buvo biblioteka ir mokykla; juodu gyveno tuščioje, didžiulėje salėje, sustūmę mokyklinius suolus palei vieną sieną, pasistatę nepatogias geležines loveles vienas prie vieno, kitas prie kito lango; už pusapvalių, nežinia kada valytų langų siūravo nykstančio parko medžiai, toliau — šlaitas, seni tvenkiniai, apaugę ištaisai žaliais tarsi kilimas maurais, nudaužyti akmeniniai laiptai leidosi prie jų, ir vakarais, pavargęs nuo alinančio darbo senkapiuose už miesto, jis dažnai sėdėdavo ant tų laiptų ir žiūrėdavo, kaip už neplataus slėnio leidžiasi pro parko medžius saulė ir žalsvėja vis, ir tamsėja maurai ant vandens. Archeologas rūkė vieną po kitos pigias cigaretes, kosėjo naktimis sausu džiovininko kosuliu, kartais keldavosi, tyliai dejuodamas, ieškodavo basomis kojomis šlepečių ant nežinia kada vaškuoto parketo grindų, paskui taip pat patyliukais krenkšdamas eidavo į lauką, į pusapvalią terasą, ir ten ilgai stovėdavo tarp baltų, didžiulių vazų gėlėms, rūkė, dūmas klaidžiodavo vėsiam vasaros nakties ore ir lėtai pro atviras duris siaura sruogele plūsdavo atgal į menę ir kutendavo jam šnerves; norėdavosi ir jam atsikelti ir parūkyti, pajusti oda drėgną, kvapnų vasaros nakties prisilietimą, bet jis nesikeldavo: bijodavo trukdyti archeologui. Jam atrodė, kad jis nori pabūti vienas, kad jaučia, kaip liga iš lėto graužia plaučius: buvo pritvinkęs neviltingas, kaip audros debesis krušos, bet stengėsi to

neparodyti ir, numojęs ranka į žmonos dūsavimus ir šiurkščius gydytojo žodžius, rūkė, rūkė net naktimis, rūkė rytą, jau nesislėpdamas, lovoje, o jis, stengdamasis negirgždinti surūdijusių lovų spyruoklių, tyliai apsiversdavo ant nugaros ir žiūrėdavo į vos matomas žvainoje birželio prieblandoje lubas, į plafoną, kuriame krykštavo rubuiliai garbanotais, šviesiais plaukais amūriukai, putti, kaip juos vadina italai, žiūrėdavo kartais net neatmerkdamas akių, nes ir taip žinojo, kas ten nupiešta, žinojo, kad dangus saldžiai žydras, kad amūriukų skruosteliai parausvinti ir apvalūs tarsi persikai, žinojo, kad plafono barokinio rėmo paausavimas vietomis nusilupinėjęs, bet auksas vis tiek švietė ir tamsoje dulksva, viliojančia šviesa, žinojo, kad pradės greitai švisti už pusapvalių, ažuolinių rėmais, prancūziškų, tik, gaila, jau nemokėsiškai užkaltų vinimis, langų. Ryškės medžiai, dangus, paminklas ant grafienės mylimiausios kalaitės kapo po tamsia veimutine pušimi ims boluoti. Užmigs jis ir archeologas tik prieš pat patekiant saulei, kai nuo ežero, kitapus miestelio, ims slinkti gatvėmis aušros rūkas. Juodu valgydavo pusryčius miestelio valgykloje, tuščioje ankstyvą metą, net musės dar nebūdavo pabudusios, spindėdavo už langų jaunoje, gaivioje saulėje ežero vanduo; ir dienos buvo ramios, vienodos, kaip ramios ir vienodos buvo naktys, kaip rami, vienoda, niekada neošdama stovėjo penkialiemenė veimutinė pušis po rūmų langais; miestelio gatvės, išgrįstos akmenimis, surinktais iš aplinkinių laukų, —vienas raudonas, kitas pilkas, trečias mėlynas, — buvo tarsi kokia nevykusi, vaiko sudėliota mozaika; juodu eidavo per slėnį, už kurio leisdavosi saulė, per medinį lieptą, per jau pjaunamą iš tolimojo galo lanką palei upelį; džiūstančio šieno kvapas kartais atvilnydavo net iki rūmų — jonažolės, vingiorykštės, mėta, ajero totoriškas, viską permušantis kvapas. Atsigręžus nuo slėnio skardžio — tuoj už jo žaliavo parkas — baltavo dvaro rūmai, bokštelis, kuriame iškeldavo grafo štandartą su senoviniu herbu — trys mėlynos skersinės juostos auksiniame dugne, nulinkusi nuo sunkios birželio rasos pieva, kur viskas žydėjo: katilėliai, rasakilės, vėdrynai, skurdesnėse vietose laukinės didžiosios ramunės, žirneliai, jonažolės, raudonieji dobilai, baltas tabokinis dobilas palei upelį ir sausoje kalvelėje, kur augo žaibo nuskeltas ažuolas, retos šiuose kraštuose sidabrinės kačpėdėlės ir kuokštai čiborelių, dar ajerai palei upelį ir vilkdalgiai, secesijos gėlė, jau pražydusi ryškiai geltonais žiedais. Senkapiai buvo smėlio kalnelė, paėjus porą kilometrų aukštyje upe: surūdijusios geležinės balnakilpės, tokie pat ietigaliai, Damasko plieno kalavijai, taip pat sugrauzti amžių rūdies, pažaliavę tuo keistu gražiu žalumu bronziniai papuošalai, smiltainio verpstelės, gintaro karoliai, patamsėję ir parudavę nuo laiko, mėlyno stiklo bizantiški karoliukai. Jie triūsė saulės kaitroje tarp kapų, atsargiai skrebendami stekais kaulus, irgi jau parudavusius, aptrauktus patinos. Jauna moteris, vyras, moteris su kūdikiu ant rankų, vaiko kapelis. Jie taip priprato prie kapų, smėlio, prie kepinančios saulės, prie amžinai mėlyno dangaus virš kapo duobės, prie prakaito, lašančio į pajudintą kapo žemę nuo nosies, jog žiogų čirpimas sausuose pelynuose ir smilgose atrodė ateinąs iš tolimo ir svetimo pasaulio. Grįždavo tiktai gerokai po pusiaudienio, valgydavo toje pačioje valgykloje; jau zirzdavo pabudusios ir amžinai alkanos musės, erzeliuodavo mechanizatoriai, gerdami alų, švytėdavo ežeras, toks pat mėlynas kaip dangus. Jie tylėjo kapuose, tylėjo valgykloje, tylėjo eidami per miestelį, tylėjo eidami pro klasicistinius didžiulius vartus į parką, tylėjo eidami didžiąja paradine alėja; vos įėjus į parką, pasaulis likdavo už nugarų — tik retos garsų ir kvapų nuolaužos, tarsi jūros bangų mūšos purslai, pasiekdavo juos čia; buvo tokie pat vieniši ir tame parke, ir tuose tuščiuose rūmuose, ir tūkstančio metų senumo kapuose. Kartais juodu vaikščiodavo po apylinkes, kopdavo į kalvas, eidavo lauko keliukais, apaugusiais sidabražole ir gysločiais, žavėdavosi senomis kapinėmis, kieta, balta samana apaugusiais kryžiais, koplytėlėmis su nugriuvusiais, išgraužtais darganų dievukais — veidai išraižyti plyšių tarsi raukšlių; ganyklos, tvoros, alksnynai, spindi lapai popiečio saulėje, pilki vienkiemių stogai pro vasaros žalumą. Ir vėl toks pat vakaras, vėl tokia pat naktis. Taip juodu užėjo tą apleistą bažnyčią, tokią keistą, vienišą, nežinia kam pastatytą miške. Klausinėjo miestelyje, bet niekas nesileido į kalbas, numodavo ranka: yra, taip, nežinau, seniai nebuvo, kai ganydavom karves, ten kapai, grafų, ne, ne grafų, grafai koplyčioje, kapinėse prie ežero. Tai kieno, kieno? Nežinau, nežinau, paklausk klebono. Ir juodu nuėjo vieną vakarą į tą bažnyčią. Dangus buvo lygiai pilkas, kaip niekada anksčiau, jokio vėjelio, rymojo eglės, nešnarėjo sausa žolė po kojomis, kilo bokštai į pilką dangų; pasaulis staiga susiaurėjo iki šitos laukymės, atrodė, kad nieko, visiškai nieko už jos nebėra, vien drėgni, pelkėti, neperžengiami miškai visame pasaulyje, ir tik čia, vienintelėj vietoj, sausa, šilta žolė, sausas, šiltas, nejudantis oras; juodavo gotikinė rozetė virš didžiojo portalo, didžiulių langų stiklai, sudurstyti švino juostelėmis iš mažų gabaliukų, tarsi iš lopų; bet nešvietė vitražai spalvomis, mėlyna, raudona, geltona, kaip įprasta gotikinėse bažnyčiose, — šmestelėjo jam vėliau, jau viduje, mintis, — gal todėl, kad diena buvo tokia neįprastai, keistai pilka: tas pilkumas buvo sunkus ir taurus, tarsi rūdijančio gyvsidabrio, jei gyvsidabris galėtų rūdyti. Juodu atvėrė sunkias, kaustytas duris su ornamentuotais vyrių sparnais, kaltais iš geležies — o gal durys jau buvo paviros? — atrodo, buvo

praviros, nes nei girgždėjimo, nei sunkumo jas veriant nejuto, ir bažnyčios viduje nebuvo nei vėsiau, nei tamsiau, kaip kad turėtų būti paprastai bažnyčioje: tokia pat, beveik apčiuopiama, tauriai pilka šviesa, nemetančia šešėlio, buvo nušviesta viskas aplinkui — kolonos, pereinančios į skliautų nerviūras, altorius iš juodo, pelkėje šimtmečius laikyto ažuolo; bažnyčioje buvo nepaprastai švaru, niekas neišdaužyta, skulptūros, žvakidės, šventųjų paveikslai, tik jokie užtiesalo ant altoriaus, ir nedegė amžinoji ugnis: nors kabojo ant bronzinės patamsėjusios grandinės lempelė, ugnelė, atrodo, jau kadaį kadės užgesusi. Juodu pasuko į kairę ir dar nepriėję zakristijos pamatė atvirą laidojimo rūsio angą, nusileido laipteliais; kriptoje buvo tamsiau, bet nereikėjo nei žvakės, nei žiburio: čia tvyrojo pagarbi prieblanda, kaip ir priderėjo tokiai vietai, — šiek tiek tamsesnė ir niūresnė negu bažnyčioje, lauke; nedvelkė ir kapų šaltis. Ko jie ėjo, kodėl — ar vedami to paties smalsumo, kaip kad klaidžiodavo laukais aplink miestelį? — ne, juodu žinojo, kodėl eina, kažkas grėsė tiems kapams, atrodo, reikėjo tuos palaikus perlaidoti, nes miestelio valdžia nei girdėti, nei žinoti norėjo, kad kažkokius bajorų kapus... Karstai buvo padėti palei sienas ant spedalių gultų — sunkūs, švininiai, su gėlėmis ant šonų, laurų lapais; kai kurie buvo atviri ne todėl, kad kas būtų plėšęs, numetęs karsto dangtį, ne, tiesiog taip buvo palaidota. Juto, kad niekas niekas jau seniai čia nėra buvęs. Vienas numirėlis gulėjo ant šono, palenkęs galvą į priekį, — atrodė visai kaip miegantis. Baimės nejuto jokios, tik rimtį ir neįtikimą, kaip artėjant iš toli vakaro audrai, gal dar nerimastingą kažko laukimą. Už šitos kriptos buvo kita, mažesnė; ir čia, taip pat atvirame karste, gulėjo mergina, apsirengusi gal devyniolikto amžiaus vidurio rūbais, — šviesi, gal balta suknelė, sujuosta per liemenį plačiu mėlynu atlaso kaspinu, plaukai smulkiomis garbanėlėmis užkrite ant kaktos, pailgas, gražiai ovalus veidas, didoka nosis, ne itin ryškūs antakiai ir skruostai — visai nenubalę kaip lavono, bet šiek tiek pablyškę, tarsi per ilgai miegojusio žmogaus; ji nebuvo graži, bet kažkodėl itin miela ir sava. Jis pajuto, kad mergina tuoj atsikels, bet nejautė nei prietaringos baimės, nei šurpo, nei siaubo, kaip kad turėtų tokiais atvejais būti; juto, kad tuoj jinai atsimerks, ir pirma mintis buvo — kad tik ji neišsigąstų. Ji atmerkė akis, kaip jis ir tikėjosi, jos buvo didelės, mėlynos, prie jų tikriausiai ir buvo priderintas suknelės diržas, jis ištiesė ranką, nes ji gulėjo tarsi vagone, aukštai ant gulto, ir prancūziškai, bijodamas, kad lietuviškai ji gali nesuprasti ir išsigąsti, išgirdusi nepažįstamą kalbą, labai švelniai, kaip mažam, ramiamam vaikui, tarė: „Atsargiai, atsargiai, neišsigąskit.“ Ir čia pat, kriptoje, taip pat atsargiai bandė užuominomis jai viską paaiškinti: praėjo tiek metų, kiti laikai; kalbėjo tai lenkiškai, tai prancūziškai, ir ji klausėsi nei per daug nusigandusi, nei susijaudinusi, tik nustebusi. Paskui pasakė: jei galit, kalbėkit prancūziškai. Jis kalbėjo ir stebėjosi, kad tiek metų nekalbėjęs prancūziškai dar visai neblogoi sugeba išaiškinti viską paprastais žodžiais, neklūdamas už gramatinių konstrukcijų, jungdamas, kaip jį kadaise ir mokė, žodžius į grupes, tik kartais maišydavo laikus. Archeologas kažkur pradingo, ir jis iš karto sumojo, kad ją reikia kaip nors parvežti į Vilnių. Jis galės miegoti savo mažyčio butelio virtuvėje ant sulankstomos lovelės arba tiesiog miegmaišyje — tiek metų šitaip pragyveno savo darbe, kabinete, glausdamasis prie rašomojo stalo ir klausydamasis per naktis, kaip šneka radijo taškas ir skrebena stogo čerpes liepos šaka. Tik jos rūbai, — ar neatrodys ji keistai, ar neužklius kam. Jis nužvelgė ją: suknelė, gal ir keistoka, bet kas šiais laikais sugaudys tas madas, mažyčiai minkštais padais bateliai su sagtimis vos matyti iš po ilgos suknius; jei išvažiuotų iš miestelio vakare, kas tau pastebės labai prieblandoje.

Juodu iš lėto ėjo Katedros aikšte, ir tokia pat pilkuma kaip tenai miškuose, bažnyčioje, kapų rūsyje, sidabrinė, rami pilkuma tvyrojo aplinkui. Ji beveik be garso lietė vēstančias aikštės plokštes, iš po apsiausto, kuris irgi buvo beveik iki žemės, bolavo tik kraštelis šviesios suknius; romios šypsenos šiaip metęs akį net nepastebėtum, bet tas gerumas, ramybė, švelnumas, susitaikymas, žinojimas kažko, ko nežino niekas, spinduliuote spinduliavo iš jos. Jis paklausė, gal ji suprantanti lietuviškai. Taip, atsakė jinai, žinoma, namuose mes kalbėjome lietuviškai. Jinai buvo mirusi truputį daugiau kaip prieš šimtą metų. Pasakė paprastai, kaip savaiame suprantamą dalyką, tarsi sakytų pasų skyriuje savo gimimo metus. Jis vėl pažvelgė į ją, tikrai nebuvo graži — veidas pailgas, blyškus, nosis kumpa, kaulėta, smulkiai garbanoti pelenų spalvos plaukai, — bet jos veido išraiška traukė, ir buvo gera eiti šalia per Katedros aikštę šį keistą, keistai ramų vakarą. Ji su kažkokiu ypatingu džiaugsmu (veido išraiška beveik nepasikeitė, tik jautei, kad tą džiaugsmą spinduliuoja visa jos esybė) paglostė pritapensiam vaikui galvelę, šyptelėjo, kažką pasakė, ir jam pasirodė, kad tas plykstelėjęs kaip šilta banga džiaugsmas dėl to, jog ji prisikėlė, džiaugiasi glostydama gyvą, tikrą žmogų, vaiką...

Juodu sėdėdavo vakarais kambaryje, ilgai nedegdami šviesos, ir žiūrėdavo į kiemą, į amžinai pilką dangų, medžius; tik vėlai vakare, kai imdavo lėtai nykti ta amžinai juos lydėjusi sidabrinė, veidrodinė šviesa, jis uždegdavo žvakes senoje žvakidėje (elektros šviesos ji negalėjo pakęsti, sakė, kad ji negyva, dirbtinė). Liepsnelės jaukiai mirgėdavo ant sienų, judėdavo šešėliai, daiktų kontūrai

būdavo švelnūs, jos veidas boluodavo lango fone, kai ji palinkdavo prie knygos. Vakarais ji dažnai garsiai skaitydavo senas, geras, pamirštas knygas, jis klausydavosi jos ramaus, tylaus, švelnaus, niekada nepavargstančio balso, žiūrėdavo į veido ovalą, nuleistas akis, kartais į nakties tamsą už lango, kartais į jaukiai mirguliuojančius šešėlius, daiktus, staiga atgavusius savo dvasią ir prasmę. Juodu niekur neišeidavo, niekada; vakarai būdavo vis tokie pat, ir apskritai atrodė, kad buvo tik amžinas vakaras, amžina prieblanda, amžinas švelnus balsas. Jos rankos — jis pastebėjo tai tik daug vėliau — vien rankos buvo nuostabiai gražios: tokios pat blyškios kaip veidas, bet tas blyškumas buvo šiltas, malonus, ilgi ploni pirštai, liauni riešai, sidabrinis ažūrinis žiedelis ant kairės rankos bevardžio piršto. Ji labai pasiilgdavo muzikos, mėgusi groti mažu čekišku rojaliu, kuris stovėdavo jos tėvo namuose, ypač vasaros vakarais, kai dvelkia pro atvims langus parko vėsa, kai saulė jau nusileidusi, kai tvyro ilga ir švelni vasaros vakarų prieblanda. Skambindavo žiūrėdama į parko medžius, į jų lapus, kurie lėtai, vienas po kito, traukiasi, nyksta, tirpsta tamsoje; ilgiausiai švytėdavo sena, jau nebekarpoma didžiulės tujos viršūnė dangaus fone — ji jausdavo jos kvapą, ir tas kvapas, aštrus ir egzotiškas, jai visada patikdavo ir kažkodėl primindavo vaikystę, anksti išėjusią, ji taip ir pasakė — išėjusią, tarsi jinai būtų tikrai tik išėjusi, motiną. Kartais, kai neskaitydavo, ji pasakodavo apie dvarą, arklius, medžiokles rudenį, kaimynus, pobūvius, šiaudinius kaimo stogus, matomus tolumoje, upę, spindinčius jos vandenį. Tas pasakojimas būdavo toks aiškus, vaizdus, jog jis pats matė viską — kelius, bėgančius per Žemaitijos laukus nuo kalvos ant kalvos, mėlynas tolumas, Rudaminą, žiemą vasarą keliaujantį maža bričkėle iš vieno dvarelio į kitą, nešiojantį naujienas, paskalas, sekantį vaikams pasakas, deklamuojantį eilėraštkus, jau seniai nebeturintį savo kampo, tik tą arkliauką, bričkėlę pakeliamu gaubtu, visada tokio pat amžiaus, visada raudono, riebaus veido, visada žilais, duriančiais, kai pasilenkdavo bučiuoti į skruostą, ūsais. Jis pavydėdavo tam Rudaminai tokio gyvenimo, to amžino kelio, kad ir besisukančio vis tuo pačiu ratu, pavydėdavo ir darganų, ir lietaus, ir to nerimo, varinėjančio jį iš vienos pastogės į kitą. Kad ir kokia būtų dargana, lietus, vėjas, pūga, vis tiek žinai, kad už vieno kalniuko, kito, už tų kaimo kapinaičių pasisuks kelias į dvarelį: bus parko alėja, kolonos, sutiks šeimynykštis, nešinas žibintu, priglauš bėriuką arklidėje, nustums bričkėlę į vazaunę, o dvare traškės židiny, sutiks išsiilgę, trokšdami naujienų, sodins prie stalo garbingoj vietoj po senais aprūkusiais nuo žvakių ir apdulkėjusiais protėvių portretais, vaišins karštimu, įpils taurelę vyšninės, sustos vaikai aplink, išžioję iš smalsumo burnytes, suksis virėja apie įkaitusią krosnį, čirškins skleidžiantį kvapą po visus namus kepsnį. Spragsės tyliai žvakės, pliauskos šaudys židinyje, siaus dargana už langų, bus šilta, jauku — ir nuo židinio liepsnos, ir nuo vyšninės gurkšnelio; vėlai vakare nuves į kambarėlį, kiekviename dvarelyje vis kitoki ir vis tokį pat panašų; suvyniota į drobę karšta plyta pašildytas patalas, komoda kampe ar spinta, stalelis, žvakidė ant stalelio, užuolaidos iki žemės, patalų kalnas, išpurentos pagalvės; prasmegsi iškart į saldų sapną, ir bus dar saldžiau, kai girdėsi, kaip klebena vėjas langines, kerta lietus į langų stiklus ar kaukia ir dainuoja, negalėdama iškaukti ir išdainuoti savo ilgesio ir liūdesio, pūga kamine. Tie vaizdai, jai pasakojant, kildavo mintyse, būdavo tokie aiškūs, apčiuopiami, kad jusdavo jazmino kvapą, bangomis vilnijantį pro atvirą langą birželio naktimis, jusdavo aitrų, atsiduodantį kauliukais ir tuo pat metu lipniai saldų rubino spalvos vyšninės, ką tik Rudaminos išgertos, skonį, matydavo svyrančius, liepos karnų virvele parištus jurginus, skubančius žydėti, suktis paskui saulę, kol neprasidėjo pirmosios šalnos; parko alėja, šešėliai, tvenkinys apačioje, miestelis, kariatos prie bažnyčios, bričkėlės, valstiečių vežimai, aidi vargonai ir giesmė, kyła salsvas smilkalų kvapas, kunigas, jau nuplikęs, nenukirpti žili gaurai styro ant raudono, trumpo sprando, lėtai, ramiai ir labai oriai, visiems žiūrint, kopia į amboną sakyti pamokslo. Ir jis vis labiau norėjo būti tuo Rudamina, taip keliauti, taip gyventi, taip gerti vyšninę, taip glostyti bėriuką. Ir kaip, kaip... jis klausė ir negalėjo rasti žodžių, norėdamas paklausti, ar Rudamina taip ir mirė, klajodamas iš vienos vietos į kitą, kas jį priglaudė tą valandą, kas globojo, kas uždegė žvakę, kas giedojo, ar apskritai kas nors giedojo Visų Šventųjų litaniją, kai jo dvasia paliko šį pasaulį. Aš nežinau, atsakė ji, manęs jau nebebuvo. Ir tame pasakyme, jos balse, kaip visada, kai suvirpėdavo kažkas jos sieloje, buvo jausti toks begalinis liūdesys, toks begalinis, kad paprastas žmogus negalėtų nei jo pakelti, nei suprasti. Nors žodžius ji tarė taip pat švelniai, taip pat tyliai, ir intonacija buvo ta pati, nepakitusi, lygi, vienodoka, šiek tiek kylanti sakinio gale, tartum dainuojant. Aš nežinau, ji taip dažnai sakydavo, ir tas „nežinau“ nebuvo nerūpestingas, lyg numojant ranka, kai norima atsikratyti įkyruoliu, arba tas „nežinau“, kad vis dėlto galima sužinoti, paklausti kieno nors, atsiversti vakarykštį laikraštį. Jos „nežinau“, senų romanų kalba tariant, ir tas žodis, atrodo, labiausiai čia tiko — buvo fatališkas; „nežinau“ brėžė neperžengiamą, nors ir nematomą ribą, — ji galėjo stovėti prie tos ribos, galėjo gal ir matyti, kas yra už jos, bet peržengti jos negalėjo; ir tas jos „nežinau“ visada buvo liūdnas. Kažkokios antgamtinės jėgos užbrėžta ir užkeikta riba. Tai netrukė jam klausinėti. Bet jis niekada

neišdrįso paklausti apie bažnyčią miške. Tai buvo jo riba, ir jis ją jautė nepaprastai aiškiai. Tas draudimas jo nekankino, kaip kad būna pasakose, jis buvo toks natūralus ir savaimė suprantamas, kad net pagunda nekilo, net pats klausimas nekilo. Tik daug vėliau jam toptelėjo galvon, daug vėliau, kai jau nebebuvo ir ko paklausti. Bet kam klausiti? Visada galėjo įeiti į tą laukymę, į tą bažnyčią, nulipti laipteliais, įeiti į kapo rūšį, matyti jos veidą — balta, pailga, tarsi šviečiantį anoje sidabrinėje prietemoje.

Ji pasiilgdavo muzikos. Kartais vakare netikėtai padėdavo knygą ant kelių ir ilgai žiūrėdavo į žvakių liepsneles, į nakties juodumą už lango arba tiesiai prieš save į sieną, ant kurios nyko, tirpo, skydo žvakės šviesos metamų šešėlių kontūrai. Uždėjo plokštelę, bet jai nepatiko, kaip niekas nepatiko iš naujų, jo laikų, dalykų. Ji neaiškino, bet tikriausiai plokštelės grojimas jai atrodė negyvas, dirbtinis; jis būtų pasakęs, bet ji nebūtų supratusi, kad tai konservuota, sintetinė muzika. Jai reikėjo jausti klavišus, stygas. Jausti, kaip šilti pirštai liečia juos, kaip perteikia nuotaiką, jausmą, dvasią, kuri kiekvieną kartą vis kitokia: tie mažyčiai, net nepastebimi niuansai, jos supratimu, ir sudarė visą muzikos atlikimo grožį, kuri, tarsi visada likdama tokia pat, kartu išreiškia kiekvieno, prie jos prisilietusio, dvasią. Ir knyga taip pat, laiškas. Žodžiai brėžia tik kontūrus, sujaukina dvasią, kuri savo ruožtu pripildo juos, vaizduotės padedama, gyvybės, jausmo, širdies, kaip sakydavo seniau. Žodis neperša įkyraus, buhalteriška tikslaus vaizdo. Žodis — dvasios, gaubiančios viską šiame pasaulyje, ženklas, lengvas pėdsakas, baikščios stirnos pėdsakas, vinguriuojantis per pusnynus žiemos ryto brėkšmoje.

Tada dar buvo tik nuojauta grėsmės, nelemties; žinojo nesitarę, nė karto apie tai nekalbėję, kad nevalia ir nesaugu išeiti iš jiems gyventi užbrėžto rato. Jie net nebandė, gyveno laisva valia jame: niekada niekur neišeidavo, net į gatvę, net vakare, net naktį, ir niekada nei jam, nei jai net tokio noro nebuvo kilę. Jiems visiškai pakako tos mažos erdvės, tos pilkos prieblandos, tos svyruojančios žvakių šviesos vakarais, nakties juodumo už lango, medžio šakos, dangaus plotelio.

Jis prisiminė profesoriaus našlę, gyvenusią dideliame, tuščiam bute ant šiukšlėmis apversto Vilnios skardžio. Profesorius jau kada buvo miręs, ir vieniša našlė sidabriniais plaukais smilko didžiuliuose kambariuose tarp senų baldų, muzikos instrumentų, sunkių pliušo portjerų, prisigėrusių dešimtmečių dulkių, sustingusia banga krintančių nuo pat aukštų, papilkėjusių nuo laiko lubų. Pro matinius, taip pat tikriausiai nuo laiko, langų stiklus matėsi tik šiukšlinas skardis, upelės vingis tolumoje ir vos dūlavo, tarsi senoje, išblukusioje sidabro plokštelėje išgraviruoti, Misionierių bažnyčios bokštai. Profesorius kadaise kolekcionavo slavų tautų muzikos instrumentus. Jais buvo nukabinėtos visos sienos: didžiulės ukrainietiškos bandūros, gyslės, įvairiausios balalaikos, dar daugybė instrumentų, kurių pavadinimo jis nei žinojo, nei kada kur kitur jų buvo matęs. Viename kambaryje stovėjo didžiulis juodas koncertinis rojalis, kitame — mažesnis. Tai, be abejo, buvo puikūs, brangūs instrumentai, — našlė skurdo, bet nesutiko

Ir jų parduoti, ir kažin ar kas juos šiame mieste būtų tinkamai įvertinęs. Jis nežinojo, ar ji kada skambindavo pati, ar išvis mokėjo skambinti. Tikriausiai ne. Atrodo, ji buvo tik profesoriaus tarnaitė, paprasta, nemokyta kaimo mergina, kurią profesorius vedė jau senatvėje, likęs vienišas, nes su pirmąja žmona vaikų neturėjo, o giminės, draugai išsiblaškę, dingę, žuvo per karus, pokario sumaištis. Senas laikrodis kabojo ant sienos, jo rodyklės rodė kelias minutes po penkių, švytuoklė nejudėjo, ir tik daug vėliau, kai jau gerdavo kartais arbatą su našle didžiulėje virtuvėje, kurioje stovėjo raižyto medžio bufetas, pilnas senų indų, sužinojo, kad laikrodis buvo sustabdytas profesoriaus mirties valandą, kelios minutės po penkių ryto. Jį tada domino profesoriaus knygų spinta — didžiuliai tomai už rakinamų durų stiklų: Šopenhaueris, Renanas, Montenis, didžiųjų muzikų gyvenimų aprašymai, senos gaidos, veikalai apie tautų muziką, solidūs klasikų rinkiniai, įrišti oda su įspaustu profesoriaus superekslibrisu. Knygų nebuvo daug, bet jos buvo taip kruopščiai parinktos, jog kėlė pagarbą. Profesorius būta, matyt, tikrai įdomaus, ne šių laikų žmogaus. Daug vakarų jam teko gerti arbatą su našle virtuvėje, kol ji išdrįso atrakinti knygų spintą. Baugiai žiūrėjo, kai jis traukė ir vartė knygas, bijodama, tiesiog drebėdama iš baimės, kad joms kas neatsitiktų, kad nesudužtų kaip plonyčio Bohemijos stiklo taurės. Jis taip ir nesiryžo paprašyti jų paskolinti: ji nebūtų sutikusi, atsakyti jai būtų buvę nepatogu; iš tos keblios padėties jie rado išeitį: jis ateidavo pas ją ir, atsisėdęs į didžiulį volterišką krėslą prie lango, skaitydavo; kartais išgerdavo su našle arbatos, pasišnekėdavo, ir tai buvo jai atlygis. Judu priprato vienas prie kito, tokie tolimi ir nepanašūs, net susidraugavo, nors siejo juos tik ta knygų spinta ir puodelis arbatos virtuvėje. Jiems to pakako ir neatrodė, kad maža. Kiti kambariai visą laiką stovėjo tušti; našlė gyveno mažyčiame, buvusiam tarnaitės, kambarėlyje ir įeidavo į didžiuosius, profesoriaus, jausdama tokią pat baimę ir pagarbą kaip ir prieš keliasdešimt metų. Laikui bėgant našlė ėmė pagarbiai bijoti ir jo — jai nebuvo atėję į galvą, kad gali būti, be profesoriaus, šiame

pasaulyje dar vienas žmogus, kuris skaitytų tuos didžiulius, nesuprantamomis kalbomis parašytus tomus.

Jau seniai bebuvo lankęsis pas ją, bet neabejojo, kad ji dar gyva, kad taip pat pagarbiai drebėdama įeina kartais į didžiuosius profesoriaus kambarius. Taip pat jis neabejojo, kad jinai įsileis kartu su juo ir nepažįstamą žmogų, neabejojo, kad leis skambinti rojaliu. Ir iš tikrųjų našlė nė kiek nenustebo pamačiusi juos dviese, ir tarsi žinodama, ko jie atėjo, iškart nuvedė prie didžiojo rojalio, pasakiusi, kad mažojo skambėjimas prastesnis. Tai tikriausiai ji kadaise buvo girdėjusi iš profesoriaus. Ji dažnai į kasdienės paprastos šnekos srautą netikėtai įterpdavo ištikus visai su kalbamu dalyku nesusijusius sakinius, ir jis iš pirmo karto suvokė, jog ji kartoja seniai pasakytus žodžius, kurie jos ausyse tebeskamba taip pat aiškiai ir ryškiai, tarsi būtų buvę ištarti ką tik. Pamažu jis ėmė suprasti, kad protu ji tarsi suvokia, jog profesorius jau seniai miręs, bet iš tikrųjų nesąmoningai visą laiką jai atrodo, kad jis tuoj peržengs slenkstį, paduos jai paltą, skrybėlę, praeidamas žvilgtels į savo kolekciją, įsispirs į minkštas, šiltas, jos paslaugiai paduotas šlepetes ir pasuks tuo įprastu savotišku žingsniu žmogaus, pripratusio visą savo gyvenimą sėdėti darbo kabinete, prie rašomojo stalo. Daug vėliau, kai skaitydavo knygas volteriškame krėsle, jis pastebėjo, kaip ji baugiai klausosi žingsnių laiptinėje. Niekada, net pačiais pakiliausiais jų draugystės momentais, ji neparodė jam profesoriaus kabineto. Bent duris pravėrusi. Matyt, profesorius buvo griežčiausiai uždraudęs — irgi žmonių, dirbančių prie rašomojo stalo ir dažnai turinčių tokį prietarą, mada — ką nors įleisti jam nesant į jo valdas. Ir to draudimo ji šventai laikėsi. Kažkodėl jam atrodė, kad ji pati po vyro mirties kažin ar buvo išengusi į tą paslaptinę kambarį. Ji buvo klusnumo ir pareigingumo įsikūnijimas — tokių žmonių jau seniai nebėra; būti tarnaitė buvo jos gyvenimo esmė, jos švenčiausias pašaukimas. Beje, kambariuose nebuvo jokio šiuolaikinio daikto: patefono, radijo, televizoriaus. Viskas buvo taip, kaip paliko išeidamas kažkur nepaprastai ilgam profesorius.

Jis atsisėdo, kaip kadaise, tame pačiame volteriškame krėsle prie lango, našlė — ant mažos kėdutės prie durų; matyt, čia sėdėdavo ir tada, anais tolimais laikais. Didžiulis juodas rojalis kaip snaudžiantis žvėris gulėjo ant kilimo, užimdamas beveik visą kambarį. Amžinai matinėje šio kambario šviesoje švytėjo jos plaukai, ir veidas, palinkęs virš rojalio dangčio, atrodė dar blyškesnis. Ji palietė kelis klavišus, bandydama instrumentą, paptelėjo krištolo lašai, — šitokio švarumo garsą buvo girdėjęs tik jaunystėje, kalnų urvuose, absoliučioje, amžinoje tamsoje ir tyloje: taip skamba besiveržiančio pro uolas nepaprasto tyrumo šaltinio lašai. Našlė klausėsi pagarbiai palenkusi galvą į priekį, tarsi norėdama geriau girdėti, jis žiūrėjo į išgraviruotus matiniame stikle Misionierių bažnyčios bokštus. Garsai klajėjo po kambarį, liedsdami senų muzikos instrumentų, kabančių ant sienų, stygas, ir tie pavydžiai negirdimai gaudė, tarsi skųsdamiesi, kad liauna, blyški moters ranka, švelnūs jos pirštai prakalbino ne juos. Visas kambarys buvo pilnas to neregimo, paslaptingo judėjimo, matomo tik dvasios akimis — ji su džiaugsmingu, skaidrinančiu virpesiu sekė kiekvieną judesį. Jis nežiūrėjo į ją, nežiūrėjo, kaip jos pirštai lengvai bėga klavišais, kaip atsispindi jos veidas juodame rojalio paviršiuje, jis žiūrėjo į Misionierių bažnyčios bokštus, į pilką dangų, bet matė visą kambarį: našlės pagarbą išraišką, mergaitės rankas, jos veidą, jos veido atspindį, dulksvai auksu žibančias knygų nugarėles už spintos durų stiklo, kilimo ornamentą, tingiai besiraitantį aplink rojalio kojas, veidrodžio traukiantį švytėjimą pro atvertas kambario duris; lėtai svyravo vien joms suprantamu ritmu žvakių liepsnelės rojalio kandeliabruose. Ji skambino ilgai, darė ilgas pauzes tarp kurinių, skambino viską, kas jai kadaise patiko, kas ją jaudino: ir daineles, ir senoviškus saloninius valsus, etiudėlius, kurių mokėsi vaikystėje — skambino viską, kas kadaise buvo miela; nutildavo, nuleisdavo rankas, žiūrėdavo į sidabrinį veidrodžio spindesnį kitame kambaryje ir vėl liedsdavo klavišus. Skambino, skambino, skambino... Ir jis suprato, pajuto, taip nė karto ir nepažvelgęs į ją, jog ji nori suspėti išgroti viską, ką kadaise mokėjo; ir tik daug vėliau suvokė, jog ji tada jau žinojo, kad skambina paskutinį kartą. Jautė neaiškų nerimą ir jis, sėdėdamas prie lango, ir dar stipriau, kai juodu ėjo naktį besileidžiančia žemyn gatve, per tuščią Senamiestį — tikriausiai buvo jau labai vėlu: nematė nė vieno žmogaus, nė vieno šešėlio, nei katė, nei šuo neprabėgo, kaip dažnai būna kad ir vėliausią valandą. Ant tiltelio per Vilnią abu nesitarę atsigręžė: tamsavo namai, tamsavo stogai, tamsavo dangus, tamsavo langai visuose namuose, tik aukštai ant kalno tebemirgėjo, jau visiškai slegiamas nakties juodumo, žiburėlis našlės bute, didžiajame kambaryje. Jis žinojo ir matė, kad baigia degti dvi žvakės rojalio kandeliabruose, kad našlė tebesėdi kaip sėdėjusi prie durų ant mažos kėdutės: vis ta pati pagarbni veido išraiška, tebeklajėjo garsai po kambarį, jau nutilę žmogaus ausiai, bet klausosi jų senieji instrumentai, klausosi kilimo ornamentas, tingiai besiraitantis apie rojalio kojas; pakilo ir klajoja, lėtai sukdamiesi keistame šokyje, tarsi nežemiškai lengvos dulkės, tarsi nežemiškas, nematomas rūkas, visi garsai, kadaise skambėję kambaryje, — rojalis prisiminė visus pirštus, kadaise bėgiojusius jo klavišais, ir kartoja dabar visas

juo grotas melodijas, ir sukasi tas garsų kūkūrys, įgaudamas jau beveik regimą išvaizdą, klajoja iš kambario į kambarį, liesdamas šaltą veidrodžio stiklą, senų baldų odą, pliušines portjeras, sukasi aplink sėdinčią našlę, aplink sidabrinę jos galvą, bet vis lėčiau ir lėčiau, vis tyliau ir tyliau, kol pagaliau nutyla dūzgusios instrumentų stygos, nutyla rojalis, virpteli ir užgęsta viena paskui kitą žvakės rojaliao kandelabriuose. Juodu jau buvo perėję tiltelį, po kuriuo vos girdimai šnabždėjo juodi Vilnios vandenys, kai našlė atsikėlė, nuleido klaviatūros dangtį, nedrįsdama, kaip visada, net būdama viena nedrįso, paliesti klavišų ir tyliais, negirdimais žingsniais nuėjo į savo mažąjį tarnaitės kambarėlį, kur kaboję virš jos mergautinės lovos vienintelis daiktas, kadaise atsineštas iš namų — Aušros Vartų Marijos paveikslėlis bronziniuose rėmeliuose.

Juodu ėjo per panirusį į naktį miestą, kuriame nebuvo nė gyvos dvasios, ir bloga lemianti tyla tvyrojo aplinkui. Neatsiliepė aidu jų žingsniai, — jie slinko grindiniu tarsi šešėliai, ir tik jos veido ovalas vos vos baltavo tamsioje. Ėjo greta vienas kito, ėjo neliesdami, kaip niekada nebuvo palietę, vienas kito, ir sunki nuojauta, sunki kaip nakties tamsa nuojauta gaubė juos, sekė juos, lydėjo juos, tykojo jų.

Vakarais juodu vis taip pat sėdėdavo vienas priešais kitą žvakių šviesoje, ji tylėdavo, nuleidusi rankas su neatversta knyga ant kelių. Juodu taip dabar sėdėdavo ištus vakarus, nepratardami vienas kitam nė žodžio, ir vis tiek jam buvo gera šitaip su ja sėdėti. Jos veidas pasidarė tarsi permatomas, rankos dar blyškesnės, ir švietė stalo metamame šešėlyje neryškiai, tarsi perlamutras mėnesienoje. Blyško ir nyko akyse. Grėsmė tykojo kaimynų žvilgsniuose, šnabždesyje, milicininko kepurės valdiškame mėlynume, tamsioje, nejudančioje figūroje po medžiu priešais jo langą. Girdėjo žingsnius kieme, šnopavimą, grėsmė vaikščiojo naktimis aplink namą, vis dar nedrįsdama kopti laiptais, girgždančiais nuo menkiausio svorio, bet jis jautė, kad vieną kartą išdrįs. Ir tikrai kartą juodu išgirdo, kaip jinai vos girdimai alsuoja už durų, ir jis apsidžiaugė, kad jau seniai išsuko elektros kamščius. Jos ranka su knyga ant kelių nesujudėjo, nepasikeitė veido išraiška, — žiūrėjo kaip žiūrėjusi priešais save tuo pačiu romiu, tyliu žvilgsniu, nuo kurio jam būdavo taip gera; tik gal po valandos jis pastebėjo, kad jos veidas pasidarė dar blyškesnis ir perlamutrinis rankų švytėjimas priblėso. Kitą rytą jis išėjo.

Begaliniai įstaigos koridoriai, lentelės, ruda bjauria fanera išmuštos sienos, suklypusios kėdės, pikti, nuvargę žmonės eilėse — visai kitokie negu gatvėje, namuose, visų išvaizda suvienodėjusi, murzina — susiliejo į vieną neramią, irzlią dėmę, neturinčią nei lyties, nei amžiaus, nei individualybės. Jie laukė popierių, ir laimingieji, gavę juos, išeidavo pro dirbtinę odą apmuštas duris staiga pasikeitę, — ryškiai išsiskirdavo iš beveidės laukiančiųjų ir dar neturinčiųjų minios, žvelgė drąsiai, pasitikėdami, iš aukšto, kartais šypsodamiesi, ir matei, kad tai moteris, kurios laukia vaikai, namai, darbai, nerūpestinga gražuolė, inteligentiškas, orus vyriškis, lengvabūdis, dar visai vaikiško veido studentas, besistengiantis iš visų jėgų atrodyti rimtesnis ir vyresnis. Nelaimingieji, negavusieji, praplaukdavo kaip šešėliai, — tik į juos krypo laukiančiųjų žvilgsniai, suspurdėdavo nerimas ir baimė kiekvieno laukiančiojo širdyje, kai jie pasirodydavo. Negavusieji buvo liūdni, pažeminti, nelaimingi, retai suirzę, dažniau išsigandę, laukiantieji nebuvo jiems pilka masė, — buvo nelaimės, nevilties, kuri galėjo ištikti kiekvieną, draugai. Negavusieji mielai dalijosi savo patyrimu, aiškino, kas negerai, kokie popieriai ne taip užpildyti, ką reikia daryti. Savotiškai jie buvo pranašesni už laukusiuosius: nors ir negavo dokumentų, vis dėlto jau buvo užėję ten, kur laukiantieji dar negreitai virpančiomis širdimis pateks po ilgo ir varginančio stovėjimo eilėje, sekinančio laukimo, kai viltis staiga keičia nevilgtį, kai ima nežinia dėl ko drąsiausiam žmogui drebėti rankos, kai net šventasis suabejoja savo dorumu ir teisingumu, savo visu gyvenimu — prisimena kadų kadės pamirštą kokią nors menkutę šunybę, kurią valdžia, visada viską žinanti valdžia, gali netikėtai priminti, perverti smerkiamu žvilgsniu, išvaryti pro tas bjauria dirbtinę odą apmuštas duris kokios nors pažymos, kuri patvirtintų laukusiojo lojalumą, tikrumą, teisingumą, gimimo metus ar senelio mirties aplinkybes. Valdžia staiga gali prisiminti kokią nors gėdingą faktą iš tolimiausios praeities, net iš vaikystės, ir išdrožti tiesiai nelaimėliui į akis, — garsiai, su šlykščia pašaipa, kad tarškinanti mašinėlė sekretorė pakeltų galvą ir su panieka, pasišlykštėjimu nužvelgtų prasikaltėlių; taip garsiai, kad išgirstų, nors ir neaiškiai, laukiantieji už durų, kaip valdžia sutrina į dulkes, į purvą nelaimingąjį išsišokėlių, ir taptų dar bailesni, dar nuolankesni.

Jam visai neprailgo laukimas, jis neįsidėmėjo nė vieno veido, nė vieno balso, nė vienos išraiškos, nebūtų galėjęs pasakyti, juodai ar rudai apmuštos durys, kokios spalvos lentelė su viršininko titulu — žalia, juoda ar raudona; jis visą laiką galvojo apie ją, prisiminė bažnyčią, skaitymą, važiavimą į miestą, kaip ėjo per Katedros aikštę, kaip ėjo pas profesoriaus našlę, kaip ji skambino rojaliu, kai švytėjo prieblandoje kitame kambaryje pro atviras duris sidabrine šviesa veidrodį. Jis nekrūptelėjo kaip kiti, kai jo pavardę ištarė išeinantis, buvęs prieš jį prašytojas. Tokia čia buvo tvarka,

savaip primenantį ir laimingą, gavusį visus reikalingus popierius, kad ir tokiu atveju jis lieka paprastas, nereikšmingas valdžios tarnas, kuriam ji gali įsakyti bet ką; o anie būdavo taip apakę, kad net nepastebėdavo savo pažeminimo, išdidžiai, tarsi būtų pasisėmę kažkokios paslaptingos jėgos, pakvėpavę su valdžia tuo pačiu kabineto oru, skelbdavo turinčiojo užėiti pavardę.

Jis įėjo toks pat ramus, susimąstęs, dar vis paskendęs savo mintyse, prisiminimuose, ir valdininkas, vos tik žvilgtelėjęs į jį patyrusia akimi, iškart suprato, kad šis lankytojas kitoks; jis nepastebėjo nei to žvilgsnio, nei nuostabos ir nepasitenkinimo valdininko veide, nepastebėjo nė paties veido, jis išvis nematė veido, tik rankas, atsainiai vartančias jo prirašytus lapelius, bordinį kaklaraištį dideliais baltais taškais, pasisukusį į šoną, ir atsegtą po juo ne visai švarių marškinių apykaklę, — tikriausiai kabinate buvo karšta. Valdininkas, neleidęs jam ištarti nė žodžio, pasakė, kad suinteresuotasis asmuo dokumentų tvarkyti turi atvykti pats, ir, lyg darydamas jam malonę, pridūrė, jog visus lapelius, blankus ir t.t. — jis taip ir pasakė „t.t.“ — suinteresuotasis asmuo turi užpildyti pats; tik tuo atveju, jis pradėjo vardyti tuos baisiai retus atvejus, daroma išimtis, bet ir tada turi būti pažyma iš apylinkės įgaliotinio, būtų valdybos, civilinės metrikacijos skyriaus. Jo kalba buvo tokia keista, žodžiai visiškai neišreiškė to, ką jis sako, buvo negyvesni už lavoną; jo žodžiai buvo mirusių žodžių šešėliai, ir iš tų šešėlių jis turėjo suvokti, ką anas sako. Valdininkas ištiesė ranką su popieriais ir jau visai kitu balsu, visai kitaip nežinia kodėl paklausė:

— O kiek jai metų?

Ir jis sutriko — iš tikrųjų, kiek jai metų? Kaip rašyti, gimusi... kada? Valdininkas nelaukė jo atsakymo, nelaukė, kol jis ką nors išlemens, tik valdingu mostu parodė, kad viskas, paliepė pakviesti pilietį N.N. ir įbedė nosį į piliečio N.N. pažymą, lapelius, pareiškimą, kelintąjį kartą tikrindamas, ar tikrai pilietis N.N. yra pilietis N.N., ar tikrai pilietis N.N. yra gimęs tokiais ir tokiais metais tokio ir tokio mėnesio tokią ir tokią dieną ten ir ten, ar tikrai pilietis N.N. gyvena... Jis suvokė, kad negali išėiti, suvokė, kad žūt būt turi gauti dokumentą dabar, šiandien, šitą valandą; jam iškilo prieš akis vis labiau nykstantis jos veidas, vis labiau blykstančios ir skaidrėjančios, jau veik permatomos rankos ir jis ryžtingai, matyt, per daug ryžtingai žengė prie stalo; valdininkas, išsigandęs ir stengdamasis neparodyti savo išgąščio, pakėlė galvą, iškart nutaisydamas be galo griežtą ir rūsčią miną. Jis neleido valdininkui nė prasižioti. Ėmė padrikai, garsiai aiškinti, vis labiau painiodamasis ir vis garsiau rėkdamas, nes kažkodėl jam atrodė, kad kuo garsiau jis rėks, tuo geriau valdininkas jį supras, jo rėkimas jau tikriausiai buvo girdėti koridoriuje; jau visi laukiantieji, pamiršę savo slaptus rūpesčius ir baimę, pakėlė galvas ir jų veiduose pasirodė pirma per visas ilgas laukimo valandas išraiška — nuostaba. Buvo net tokių, kurių veiduose, tikriausiai jiems patiems nejaučiant, pasirodė ir susižavėjimas, kad atsirado vienas toks drąsus, nepabūgęs pakelti balso prieš patį valdžios atstovą, prieš patį pažymų išdavimo skyriaus viršininką. Jis žengė dar arčiau stalo, jau atsirėmė į jį ir persilenkęs per jį kalbėjo vis garsiau ir garsiau valdininkui tiesiai į veidą, baisiai skubėdamas, norėdamas kuo greičiau, kuo daugiau per trumpesnę laiką pasakyti, bijodamas, visai pagrįstai bijodamas, kad jį nutrauks, kad neleis jam pabaigti, neleis ištarti tų pačių svarbiausių, labiausiai viską paaiškinančių žodžių; jau tiesė ranką, nesąmoningai siekdamas valdininko taškuoto kaklaraiščio — valdininkas pašoko nuo kėdės, o mašininkė, iki šiol į juos žiūrėjusi iš nuostabos truputį net prasižiojusi, pakėlė telefono ragelį ir ėmė rinkti numerį. Daug vėliau jis prisiminė tą ranką, jis ją vieną ir teprisiminė nepaprastai ryškiai — baltą, putlią, su ilgais, raudonai dažytais nagais, laikančią tarsi plėšraus paukščio koja aukos kaklą — žalią telefono ragelį. Sekretorė rinko numerį greitai, iš atminties: tokie įvykiai, nors pasitaikydavo retai, irgi buvo numatyti pažymų išdavimo įstaigoje. Jis jau ėjo aplink stalą, stengdamasis pasiekti įsispraudusį į patį kampą valdininką, kai pasirodė sanitarai. Jis nekrepė į juos dėmesio net tada, kai jie šiurkščiai užlaužė jam rankas — rėkė jau visai neberinkdamas žodžių; supratęs, kad jį išveda, kad žlunga visos viltys, jis tarytum atsitokėjo, nuo galvos iki kojų pervėrė aštrus skausmas, ėmė tvinkčioti smilkinuose, plazdėjo širdis, pajuto, kad tuoj praras sąmonę. Jinai prazus viena! Kaip jie nesupranta — jinai visiškai viena ir bejėgė šiame svetimame, jai visai nesuprantamame ir nepažįstamame pasaulyje! Jis truktelėjo iš visų jėgų, apversdamas kėdę, ir nuo skausmo pečiuose ir galvoje prarado sąmonę.

Juoda medžio šaka plakėsi į grotuotą palatos langą. Apačioje du lignoniai iš ramesniųjų bloko lėtai šlepseno pažliugusiu taku, įsirežę vilko didžiulį sriubos puodą. Smulkus lietus be garso krito ant langų stiklų, už medžio šakos, už tako, kuriuo lėtai ropojo dvi murzinos kaip ruduo lignonų figūros nublukusiais vatinukais ir ausinėmis kepurėmis, už tokios pat murzinos kalvos, virš kurios kabojo murzinas dangus, kilo pušimis apaugusi kalva: kažkuria naktį, kai ėmė grįžti jų pasaulio garsai, matė ant tos kalvos klaidžiojančias mažytes, auksines liepsneles. Tada pamanė, kad kliedi, ir užmerkė akis, norėdamas visiškai nugrimzti į nežinią kaip į mirtį — nieko negirdėti ir nematyti. Dabar suprato, kad

tai buvo Vėlinių nakties žvakės. Ir vis tiek pilkas ir nykus pasaulis, nepaisant jo valios pastangų, sugrižo: apsilupinėjusios sienos, tualetų durys be rankenų, iš sugedusių perrūdijusių bakelių monotoniškai kliurkė vanduo, cigarečių nuorūkos naktimis, prarūgusių tabako sulčių aitrus skonis burnoje, negyva šviesa tuščiuose koridoriuose, pagiriotos angelų akys, sustingusi pasaulio šukė palatos kaimynų akyse. Jis dažnai tupėdavo tualete, čiupldamas rastą nuorūką, žiūrėdamas į nakties juodumą už žemo, veik su grindimis lango, pro kurį vos prasismelkdavo, matyt, apačioje bėgančios gatvės žibintų šviesa. Jo neslėgė pasaulis šiapus grotų ir neviliojo, kaip daugelio, anas pasaulis už sienų. Jo pasaulis buvo jame pačiame, ir jis buvo laimingas, kad niekas negali jo atimti. Bepراسمیškos vaistų dozės nugramzdindavo jį į Nežinią, Tuštumą, Juodumą. Nesigailėjo nieko į ten nugrimzdamas, nekentėjo iš ten sugriždamas. Žinojo savo kelią, savo lemtį, žinojo, kas bus, kas laukia jo, žinojo, kad nėra vienas — nei dryžuotu, nei baltu chalatu — to nežino, to nejaučia, to nesuvokia, ir begalinė ramybė, taip ilgai laukta ramybė gyveno jame ir jis gyveno joje kaip permatomame kupole. Žinojo: jo akys regi, bet nemato jų pasaulio, ausys girdi, bet neklauso jų žodžių. Amžių glūduma nesusitraukia į vieną dieną, į vieną valandą, nes jis žino, kad nėra laiko, kad beviltiškai skėsčiojantis nukirstomis rankomis elektroninis laikrodis koridoriaus gale tėra tik jų išmonė, kad niekas nieko nežino apie Laiko bėgsimą — nei tekanti upė, nei krintantis lapas nekalba apie pabaigą, nei krintanti nakties skliautu žvaigždė, nei žemės grumstų dundesys į karsto lentą.

Todėl jis ir yra čia, nes supranta daugiau negu jie, mato tai, ko jie nemato ir matyti bijo. Jie mano, kad keršija ir baudžia, leisdami į kalkėjančias venas savo šlykščius vaistus, mano, kad galima uždaryti ir atitverti grotomis — nuo ko? Žinojo, kad jie su palengvėjimu atsidus užkasę paslapčia jį naktį, kad kiti nematytų, bet kapo duobė tokia pat bejėgė kaip ir jie. Jų neniekino, jų nesigailėjo, jų nesmerkė. Žinojo, jei kada nors sugrįš į savo namus, neberas jos, žinojo, kad niekada jos nebebepatys, žinojo, kad ją prisimins visada.

Rašė nesustodamas, nesidairydamas, nebejausdamas rankos, pusiau apakęs, tik kartais, persigandęs, vejamas minties ir vaizdo, sušnibždėdavo: Viešpatie! Leisk man tai padaryti! Stūmė prirašytus lapus šalin nuo savęs, godžiai griebdamas kitą, — visa baimė, kuri paprastai kaustydavo žengiant prie stalo, buvo dingusi. Prirašyti lapai nuklojo stalą, jis vis stūmė ir stūmė juos šalin, jie krito ant seniai neplautų ir nešluotų grindų sklėsdami ore be garso — taip ramia, šalnotą rudens naktį be mažiausio vėjelio, nešiugždėdami, mirtinoje tyloje ima kristi uosio lapai. Bijojo atitiesti nugarą — gali nebesulenkti, bijojo paleisti iš jau ne pabalusių, mėlynuojančių pirštų šratinuką — bijojo, kad nebegalės nulaikyti. Skubėjo beprotiškai, žinodamas, kad bet kurį mirksnį šitas užiantis, kunkuliuojantis minčių, vaizdų verpetas gali išsekti, dingti be pėdsako, tarsi vandeningiausia upė įkaitusiame Sacharos smėlyje. Kartais sekundę nustodavo rašęs, apsidairydavo nematančiomis šito pasaulio akimis, o pasąmonė vis tiek fiksuodavo sklendžiančius popieriaus lapus, platėjantį šviesos ruožą, krintantį pro praviras duris į tamsų koridorių, atsispaudusį jo bato pėdsaką (kažkada parėjo lietui pliaupiant šlapias ir purvinas). Ir vėl nušvisdavo svetimos atminties sidabrinėje šviesoje veidai, daiktai, keliai, miestai. Rašė žiūrėdamas į tą švytėjimą, kuriame atsiskleidė dieviškasis pasaulio, visatos grožis, toje šviesoje regėjo Didžiąją Pasaulio Vienybę, jautė, kaip artėja prie jos, kaip tuoj susilies su ja, trūko vieno vienintelio, mažyčio žingsnelio: apie Pasaulio Vienybę kalbėjo savo kalba kiekvienas daiktas, kiekvienas žolės lapelis, akmuo ant kelio, upės bangos blykstelėjimas, vakaro vėjas balačiuose rugiuose, šaukštas, padėtas ant stalo, vaiko akys, pirmą kartą sąmoningai žvelgdamos į pasaulį, laukiantį jo, besiilgintį jo, kenčiantį be jo. Žinojo, kad yra šviesa, kurią mato tik jis, kad toje šviesoje jis mato tai, kas paslėpta nuo kitų; jis norėjo, kad ta šviesa bet kokia kaina, net mirties, kančios kaina, nušvistų kiekvienam, kuris skaitys jo paskubomis prirašytus lapus, nes ta šviesa, kaip ir kiekviena šviesa, atskleidžia dalelę, kad ir mažytę dalelę didžiulio, paslaptingo, dieviško pasaulio. Žinojo, kad ta šviesa, vienąkart įžiebta, jau neužges niekad; ir nereikia nei garbės, nei turtų, nei amžinojo gyvenimo — reikia, kad tas mažytis šviesos žiburėlis degtų tamsioje juodoje Vėlinių naktyje.

Jis baigė rašyti ir lėtai, stebėdamas savo ranką, padėjo šratinuką ant stalo. Palengvėjimo jausmo, kurio jis taip tikėjosi, nebuvo, buvo tik begalinis nuovargis, kelianti siaubą tuštuma, kurią turbūt jaučia bepročiai prieš priepuolį. Nuėjo į mažytę virtuvę be langų, susirado kamparo spirito buteliuką ir ilgai trynė sustingusias, nejautrias rankas, kol pradėjo kaisti ir paraudo išsausėjusi, pageltusi oda. Kraujas nenoriai ėmė tvinkčioti ankančiose gyslose; nebesulenkdamas maudžiančios nugaros, atsiklaupė ant kelių ir surinko išmėtytus po visą kambarį lapus. Abejingai dėjo juos į krūvelę, tarsi grėbtų nukritusius rudens lapus, net nesistengė sulygtinti kraštų, sudėti iš eilės. Stengėsi nepastebėti įkyriai lendančios, keliančios nevilgtį, baimę minties, kad viskas, ką prikraigaliojo alpdamas iš skausmo, graudulio, nervų įtampos, visas tas kalnas sugadinto popieriaus — tik paistalai,

apsvaigusio vapaliojimas, kad šviesa, kurią tarėsi matęs, — sapnas. Gal ir buvo plykstelėjusi sekundė, bet užgeso, užgeso amžinai ir niekad niekad nebesušvis vėl. Nepagavęs jos tą lemtingąjį mirksnį, nebeturėsi tokios progos visą gyvenimą, nors lenktum kasdien nugarą prie stalo ir tuščiomis akimis spoksotum į tuštumą — nykią ir pilką. Pasirodė vieną kartą, suskambėjo tie vieninteliai žodžiai ir dingo, mirė amžiams, ir prisikėlimo, amžinojo gyvenimo nebus jiems.

Sėdėjo žiūrėdamas į tamsą už langų, — viskas tilo, lėtėjo, grįžo tarsi pavasario upė į krantus. Rimo ir neviltis, traukėsi, nyko, bet tuštuma liko, ir palengva į ją ėmė plūsti liūdesys. Žiūrėjo į stalinės lempos atspindį lango stikle ir matė: gruodžio pradžia, švilpia pūga drėbdama šlapia sniegą, dvi pavėlavusios gervės, matyt, jauniklės, skrenda visiškai žemai, nepaisydamos miesto, prieš sniegą, vėją į pietus, į tolimus pietus, kur žioruoja vos matoma per šlapdrią raudona besileidžiančios saulės šviesa. Skrenda tyliai girgsėdamos, mojuodamos jau pačioj kelionės pradžioj pavargusiais sparnais; jos žino, kad nenuskris, bet vis tiek atkakliai iriasi per darganą. Rytą puolė prie lango: naktį šalo, ir žemė, vandenys buvo aptraukti kietu, šiurkščiu nuo sušalusio šlapio sniego ledu. Gervės pavėlavo. Lėtai atsikėlė nuo stalo pasiremdamas rankomis, stengdamasis nelenkti skaudančio stuburo. Dieną gruodo neatleido, švilpčiojo vėjas laiptinės langų plyšiuose, nešdamas retą, sausą sniegą. Po vidurnakčio tikriausiai įsisiautės pūga ir lėks per miestą klodama viską pakeliui balta laidotuvių marška.

Sėdėjo buvusioje zakristijoje (pačioje bažnyčioje buvo įrengtos skulptorių dirbtuvės) prie židinio ir niekaip negalėjo sušilti. Pūga jau šėlo, bet bažnyčios sienos buvo storos ir nieko nebuvo girdėti, tik žvakių liepsnelės bailiai linko ant didelio buteliais ir ašočiais nukrauto stalo. Malkos degė beveik nespragsėdamos, nemėtydamos kibirkščių, ir atsukęs liepsnai nugarą jis matė juos visus, jau įraudusius nuo alaus ir vyno: Tėvukas, tvarkingai pakirpta žila barzdele ir ūsais, panašus į prezidentą Smetoną; Sigurdurornas — plačiapetis, šviesaus šiaurietiško gymio islandas; Klelija, aukšta, ilga, iki pat žemės, šviesia suknele su prisegta ryškiai raudona rože, kuri šviesiame fone atrodė tarsi kraujo dėmė; Odervegas, nežinia kokios tautybės, tamsus kaip ispanas, sėdi viena ranka prilaikydamas gitarą, juodi plaukai žiba žvakių šviesoje; didžiulio ūgio, plačiais stipriais delnais skulptorius, jo vardo nežinojo, nors buvo pažįstami jau daug metų, sėdi ant tuščios dėžės nuo obuolių ir vis tiek aukštesnis už visus; gražus tarsi Ganimedas jaunuolis, kaip ir anas Jupiterio taurininkas, stovi su ašočiu rankoje. Odervegas pakėlė ranką ir visi nutilo, Klelija atlošė galvą, atremdama pakaušį į aukštą senoviškos kėdės atkalnę, Tėvukas pastatė ašotį ant stalo ir pagarbiai prisėdo ant nušiurusios sofos kraštelio. Odervegas paėmė gitarą, uždėjo koją ant žemos kėdutės ir tyliai, ne todėl, kad reikėtų, bet kad susikauptų, paderino stygas.

— Pagrosiu Šuberto „Ave Marija“. Niekada negroju koncertuose, tik draugams, — pasakė ir kiek išdidžiai nužvelgė visus.

Stori, lepūs, trumpai kirptais nagais pirštai palietė stygas, ir jo veidas iškart pasikeitė. Žvakių liepsnelės pasidarė neryškios, veidai ištirpo; jam buvo silpna, krėtė šaltis, virš jų veidų dėmių ėmė ryškėti Aušros Vartų Madonos veidas — palenkta į šoną galva, romios, liūdnos akys žvelgė į jį švelniai guosdamos. Odervegas baigė groti, minutę pasėdėjo, paskui atsistojo ir nusilenkė, tarsi būtų scenoje, į visas puses. Visi ėmė ploti, Klelija pašoko ir pabučiavo muzikantą į skruostą. Jis jautė, kad tuoj nugrius, priėjo prie Tėvuko ir sušnibždėjo į ausį:

— Blogai jaučiuosi, prigulsiu. Tegu nekreipia dėmesio.

Tėvukas tyliai subruzd, palydėjo jį į virtuvę, panašų į zakristiją kambarį kitoje navos pusėje, surado spintoje pagalvę, kelias kareiviškas antklodes, sugirdė per prievartą stiklinę karštos arbatos su spiritu.

— Nuims kaip ranka. Pagulėk iki ryto, nesivaržyk, — tarė įdėmiai nužvelgdamas jį.

Žinojo, kad jo veidas išblyškęs, pageltęs, kad išsišovė skruostikauliai, įdubo skruostai, pasmailėjo nosis. Prisivertė nusišypsoti, pasitraukdamas į šešėlį, kad ta pakaruoklio šypsena neišgąsdintų Tėvuko.

— Peršalau. Pasnausiu, ir bus gerai.

— Taip taip, — vėl paslaugiai ir tyliai subruzd Tėvukas. — Išprakaituosi, kai snustelėsi, — ir iššlepsėjo, nešdamas pripiltą ašotį, geltona kvapni puta virto per indo kraštus. Tarpdury atsisuko, jis papurtė galvą, ir Tėvukas išėjo neuždaręs durų. Bičiulių ūžesys kaip jūros šniokštimas ramino jį. Pėdos šalo, ir jis suprato: kai šaltis pasieks galvą, mirs. Ūžesys nutilo, ir vėl išgirdo, kaip tyliai skambčioja derinamos stygos — Odervegas ruošėsi groti. Fandango melodija, kupina slopinamos aistros, aidėjo atsimušdama į skliautus: jis užsimerkė, ir prieš akis vis dar šmėkščiojo liepsna židinyje, draugų veidai, anos mergaitės veidas išplaukė iš tamsos. Senieji pagonių dievai, išvyti naujojo dievo iš savo buveinių, priversti amžinai klajoti po šią žemę, — nesenstantys, jauni, sklidini

nebesuprantamo šiems laikams gamtos gyvastingumo; tai jų švilpynės rauda Europos didmiesčių gatvių sankryžose, jų raumeningos kojos mina Šampanės vynuoges, jie klajoja ūkanotais Skandinavijos keliais. Jie sėdėjo ten: Dionisas, Odinas, Apolonas, Ganimedas, greitakojis Hermis įkypomis kaip egiptiečio Ignoto akimis, Bakcho mokytojas Silėnas, Alkionė, Eolo duktė, balta iki žemės suknia, ryškinančia jos liauną, linkstantį šokyje tarsi vėjo lenkiamas karklas liemenį. Jie klajos tol, kol pasijus vieną kartą mirtinai pavargę; jiems visada leista pasirinkti — klajoti ar tyliai, nepastebimai numirti, kad amžina, negalinti išnykti dievo siela persikeltų į dar nepavargusį. Pažinsi juos iš blizgančių akių, iš žvilgsnio, iš grakštaus judesio. Suodinas kaimo kalvis su neklusnia garbana ant kaktos šyptels, parodydamas akinančiai baltus tvirtus dantis, šlubčiodamas žengs prie žaidro, stvers nuogom raumeningom rankom raudonai įkaitusią geležį, ir tik po daugelio metų suvoksi, ką matęs.

Jis pavargo, šaltis kilo kūnu aukštyn, pajuto, kad krinta į juodą, be galo juodą siaurėjantį tunelį, lekia išskėtęs rankas, ir švilpia didžiuliui greičiu pro šalį sukdamasis pasaulis: debesys, medžiai, veidai; lekia milžinišku greičiu, bet jo nejaučia, nebijo, tik lekia, lekia... Tas kritimas truko be galo ilgai ir tuo pat metu tik mirksni. Suvokė, kad nei laikas, nei erdvė čia neturi jokios prasmės. Jokios. Dar paprasčiau — jų nėra.

Pūgos sūkoriai ėjo kiaurai per jį, jo neliesdami, nejautė vėjo į veidą, ėjo gatve žemyn, ėjo į Katedros aikštę, švytėjo Aušros Vartuose liūdno Madonos akys, bėgo vingiavo keliai per Lietuvą, kirsdami baltančias girias.

Odinas, laikydamas rankoje alaus bokalą, įėjo į virtuvę, pasilenkė prie jo veido ir nustebęs tarė:

— Mikelis is dead, — ir tarsi mirusysis galėtų dar ką nors išgirsti, pakartojo: — He's dead.

PAMAŠTYMAI APIE KŪRYBĄ

BŪTINI SAITAI

Prisiminkime seną tiesą: žmogus, prarasdamas atmintį, praranda pats save. Netekęs atminties, mankurtas paleido strėlę į motiną. Tautos atmintis — jos istorija. Atsiradome ne ant plyno lauko. Dažnai net patys nesuvokiame, kokia daugybė saitų jungia mus su praeitimi, kaip ji, mums patiems net neįjaučiant, nulemia mūsų poelgius, veiksmus, charakterį, net gyvenimo kelio pasirinkimą.

Dar vaikystėje, pavartęs senelio popierius, nustebau — kaip viskas netoli. Senelis buvo gimęs 1863 m. Tik dviem mėnesiais buvo jaunesnis už Maironį. Į Peterburgo universitetą įstojo 1886 m., t. y. prieš šimtą metų. Rašinėjo į „Varpą“, „Ūkininką“, daraktoriavo, už lietuviškų knygų laikymą buvo išstremtas iš Kauno gubernijos. Tarp jo studentiškų popierių paties ranka perrašytas ir sukirčiuotas Antano Baranausko „Anykščių šilelis“. Mirė pačiose Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Mus skiria tik keleri karo metai. Tėvo motina buvo iš Daukantų, ir tėvas tvirtino, kad iš tų pačių. Senelė iš motinos pusės tarnavo Pliaterių dvare. Nors gimusi jau po Valančiaus mirties, ji su pagarbia baime pasakodavo apie mužikų vyskupą. Jos atmintyje jis buvo gyvas — „skaudžiai rūstus“. Kaip ir spaudos draudimo laikai, knygnešiai, Prūsijos siena, kontrabandininkai, žandarai. Visa tai, matyt, žadino vaizduotę ir liko atmintyje, pasąmonėje, kaip dabar visi mėgsta sakyti. Paskui Vilnius. Manau, kad nedaug pasaulyje miestų, kur taip viskas gyvai primintų praeitį.

Dabar kitas klausimo aspektas. Visų pirma darbas man eina be galo lėtai. Norint ką nors padaryti, reikia pajauti, o norint pajauti, reikia žinoti daugybę smulkmenų, kurių istorijos veikaluose, net storiausiuose, nerasi. Pavyzdžiui, kada servetėlė, užuot rišę po kaklu, pradėjo dėti ant kelių, kokį vyną Lietuvoje gėrė tada ir tada, kaip jį atveždavo, iš kur. Kokias gėles augino darželiuose, ką valgė, kaip valgį gamino. Kad ir toks, dabar mūsų akimis žiūrint, barbariškas dalykas. Vištą ar žąsį nugirdydavo alkoholiu, nupešdavo ir apkepavo gyvą, šaldydami drėgna kempine galvą ir širdį. Taip pusgyvę ir apsvaigusią patiekdavo į stalą. Kai įkaušęs šlėktelė bandydavo atsirėžti kulšį, vargšas paukštis, atsigavęs nuo skausmo, mėgindavo plastelti sparnais ir pakilti. Žinoma, begaliniam visų džiaugsmui. O dar rūbai, šokiai, indai, šukuosenos, papročiai, prietarai. Nesunkiai rasi, kaip buvo apstatyti, sakysim, Nesvyžiaus rūmai Karolio Radvilos laikais, bet kaip atrodė tuo pačiu laiku eilinė pakelės smuklė, daug sunkiau sužinoti. Ir kiekviena tokia smulkmena sąlygoja žmogaus laikyseną, elgesį, būdą. Man jos reikalingos, be jų negaliu pajauti to laiko atmosferos, nuotaikos. Kartais tokia smulkmena pasako daugiau negu storiausias sausų faktų tomas. Žinoma, ir su jais turi susipažinti. Aš manau, kad nederą ir visai nėra jokio reikalo, kaip dabar labai įprasta, laisvai kaitalioti faktus, datas,

išgalvoti įvykius nesukant sau galvos, ar tai tinka tam laikui ir žmogui. Rašydamas didesnę dalyką, be to neapsieisi, bet jis turi būti, mano supratimu, galimas, „kaip tikras“. Tikrovė dažnai būna fantastiškesnė už pačią drąsiausią fantaziją, pasitaiko tokių pokštų, kokių niekad neišgalvosi. Tai sena tiesa. Kam tada vargti? Negaliu pakęsti tokių dalykų, kai Herkaus Manto sukilėliai kepa lauže bulves ar Vytauto bajorai papsi pypkėmis.

Dar portretai, vietovės, kur vyko veiksmas. Man norisi ten pabūti, nors kelias dienas. Ir tuo pačiu metų laiku. Paėmęs į rankas Batoro laikų kardą, daugiau pajusi, negu pamatęs dešimtį jo nuotraukų. Žinoma, ne viskas įmanoma, ir ne viską pasiseka padaryti taip, kaip norėtum. Trūksta sistemos, kartotekų. Kiek daug kadaise skaityta ir nepasižymėta. Atsiminsiu. Dažnai tenka, man rodos, išradinėti dviratį. Ir vis dėlto, kai sėdi prie rašomosios mašinėlės, visa ta krūva faktų dažniausiai lieka nepanaudota. Ir pats galvoji, kam tiek vargti? Štai Dumas netyčia pamatė atverstą Prancūzijos istoriją, perskaitė kelis puslapius ir išpylė „Tris muškietininkus“ net neatsikvėpdamas. Bet kai tu ne Dumas...

Man regis, kad lietuvių istorinio romano tradicijos tik mezgasi, o ir romanų nerašau.

Tarp istorinės formos beletristų mane visų pirma patraukia Jurijus Tynianovas. Jo pagarba istorijai, faktams. Gilus ir smulkus dalyko žinojimas. Sugebėjimas perteikti laiko dvasią. Gal dar Bulatas Okudžava, visų mėgstamas Jaanas Krossas. Neseniai skaičiau Umberto Eco „Rožės vardą“. Tai romanas-stilizacija. Atrodo, kad sau prieštarauju. Nė kiek. Visi įvykiai, vieta, veikėjai išgalvoti, bet iki smulkmenų kruopščiai pavaizduotos detalės, butis, galvosena. Puikus aprašomo meto filosofijos, literatūros, mokslo pažinimas. Manau, kad tai pasakytina ne tik apie istorinį romaną.

Apie literatūrą ir istorikų bendradarbiavimą nieko neteko girdėti. Tiesą sakant, net neišvaizduoju, koks jis turėtų ir galėtų būti.

Truputį ne į temą. Man atrodo, kad jau seniai laikas pradėti leisti memuarus. Kad ir visą seriją. O jų nemaža: Stanislovo Moravskio, Mykolo Kleopo Oginskio, Boguslavo Radvilos, Gabrielės Giunteraitės-Puzyninos, Napoleono adjutanto Ferdinando de Segiuro, Šumskio, Triplino kelionių aprašymai, įdomūs Juozapo Kraševskio atsiminimai iš studentavimo laikų Vilniuje. Jų begalės. Kartais jie įdomesni už kokią istorinį romaną. Ir leisti juos reikėtų be daugtaškių. Net netikslumai, net sąmoningas melas ir iškraipymas savaip įdomūs ir daug pasako apie tą laiką, žmogų, jo poziciją. Be jų istorija labai sausa, negyva. O istorija visų pirma žmogaus kelias, jo vargai, svajonės, idealai, mintys. Ir naivu būtų norėti, kad jie galvotų ir manytų taip, kaip mums reikia ar kaip mums dabar atrodo. Man rodos, kad esame jau pakankamai tam subrendę ir sąmoningi.

Mano planai kuklūs. Nemanau, kad turėsiu kada nors galimybę parašyti didesnę dalyką. Apysaką, tarkim. Vien medžiagą, dirbant kasdien, reikėtų rinkti 23 metus ir rašyti dar tiek pat. Visų pirma — tarnyba, rašymas tik hobis. Pasėdėdamas bibliotekoj šeštadieniais ir sekmadieniais, gali per metus parašyti novelę, jei pasiseks — dvi. Ir be archyvų sunku apsieiti. O jie šeštadieniais ir sekmadieniais nedirba. O pasvajoti, kodėl ne? Juk sakė Gorkis, kad žmogus be svajonės — kaip paukštis be sparnų.

LIETUVA PERMAINŲ EPOCHOJE:

VISUOMENĖ, LITERATŪRA, POLITIKA

Atsakymai „Vilniaus“ žurnalui

1. Pastarųjų metų visuomeninis-politinis vyksmas Lietuvoje. Jūsų vertinimai ir prognozės?

Kadaise kiekvieną rytą praeidavau pro kalėjimo vartus. Jis buvo ir tebėra Šv. Vito bažnyčioje. Nuo čia matosi senamiestis su savo baltais bokštais, mėlynuojančios Vilniaus tolumos, miškas už miesto. Kartą anksti ryte mačiau, kaip atsidarė kalėjimo vartai ir išėjo kalinys su aprintu lagaminėliu. Buvo pavasaris, pats žydėjimas. Vakare vėl jį pamačiau — girtą su tuo pačiu lagaminėliu. Veržėsi atgal, sargybinis jį stūmė automato buože, viena ranka prilaikydamas urzgiantį vilksunį. Taip bene pirmą kartą pamačiau žmogų, kuris savo noru veržiasi vergijon, pamačiau žmogų, kuris nebemoka būti laisvas. Dabar tokių žmonių matau dažnai. Mums visiems teks patirti išbandymą laisve. Tautai, literatūrai, menui apskritai.

Lietuvai daug kartų teko pradėti iš naujo. Dėlioti savo kultūrą tarsi vitražą iš piktos rankos sudaužytų gabaliukų. Kiekvieną kartą tai būdavo sunkiau. Vieną kartą galime ir nebeprisikelti. Ir nesinori tikėti, kad šis kartas — paskutinis. Derėtų tai dažniau atsiminti.

Pasaulis nepakartojamas savo įvairumu. Graži milžiniška karališkoji orchidėja ir gražus melsvas cikorijos žiedelis šiukšlyne. Pasaulis, Dievo pasaulis ir yra todėl, kad be galo įvairus. Pragare visi vienodi, velnio darbai idealiai simetriški. Kai JAV didžiuliai plotai buvo užsėti monokultūra, kilo ekologinė katastrofa. Tokia pat katastrofa ištiko ir vadinamąją tarybinę liaudį ir tarybinę kultūrą. Jei tiksliau, nebuvo nei tokios liaudies, nei tokios kultūros, tik kažkokios pabaisos atvaizdas, ir dar kreivame veidrodyje.

Imperija kaip išprotėjęs dramblys lekia į prarają. Dabar, kai rašau šias eilutes, CT diktorius aiškina, kad Atgimimą Baltijos kraštuose sukurstė Amerikos, Anglijos ir kt. slaptosios tarnybos. Kodėl ne KGB? Kam lemta pražūti, to neišgelbėsi. Rusijai vis tiek dar teks suspėti įžengti į XX a. Mums teks prisiminti, kad jame jau kažkada gyvenome. Laikas negrižta, bet jei jį bandys gražinti, jau būsime spėję daug ką padaryti. Nebesunaikinsi visų išspausdintų knygų, nebesugaudysi pasakytų žodžių. Vieną kartą pabudęs, žmogus žino, kaip atrodo tikras pasaulis, ir nebesuviliosi jo ideologiniu sapnu. Blogiausiu atveju bus bent taip.

2. *Kokie 1985-1990 metų lietuvių literatūros kūriniai, reiškiniai patraukė Jūsų dėmesį? Kokios tendencijos Jums atrodytu perspektyvios?*

Visą laiką buvo žmonių, neatnašavusių velnio altoriui. Nedaug, bet buvo. Mano laimė, kad man teko bent kelis pažinti. Perspektyvos? Visi labai bijo rinkos, pinigų cenzūros. Taip bus. Bet pinigų cenzūra aiškiai atskirs du dalykus — komercinį ir tikrąjį meną. Kas iš to, kad anksčiau to skirtumo nebuvo, kad viskas buvo sumišę. Ideologizuoto, konjunktūrinio meno vandenyne tą tikrą, gryną, kvėpiančią medžio skiedrelę buvo sunkiau pastebėti. Nosį užimdavo dvokas. Dabar kiekvienam teks pasirinkti. Tas pasirinkimas nebus lengvas. Bet bus galima pasirinkti. Koks pasirinkimas, kai tau į nugarą įremtas automato vamzdis?

3. *Kokią regėtumėte lietuvių ir rusų bei kitų TSRS tautų literatūrų ryšių ateitį?*

Visų pirma manau, kad tokių ryšių anksčiau nebuvo. Argi galima vadinti literatūriniais ryšiais soclenktyniavimo rezultatų aptarimus ir gausius banketus po jų. „Tu gerai rašai ir aš gerai rašau. Mudu abu gerai rašome.“ Soclenktyniavimo nebuvo, buvo tik banketai. Didysis brolis tėviškai tapšnojo ir mokė mažąjį, o po pamokų abu pasigerdavo ir traukdavo pas mergas. Įsivaizduoju asmeniškus ryšius, įsivaizduoju žmogų, kuris domisi kurios nors tautos literatūra, kalba, kultūra. Toks vienas žmogus padarys šimtą kartų daugiau negu dvidešimt solidžių komisijų. Tokių žmonių visada buvo. Rerichas domėjosi Lietuva, Balmontas. Ir anais „buržuazinės diktatūros metais“ Balmontą sutiko minios su gėlėmis ir dūdų orkestru prie Lietuvos sienos. Nereikėjo varyti mokinių iš mokyklos ir darbininkų iš fabriku. Bendravimas būna tik nuoširdus; jei jis ne nuoširdus, tai ne bendravimas. Tam yra koks nors žodis iš velnio žodyno. Internacionalinė literatū draugystė? Ar jūs kada nors rinkotės draugus pagal mokytojų ar tėvų sudarytą planą? Tikriausiai priešingai. Ir devynis kartus iš dešimties buvote teisus.

4. *Kuo užsiėmęs, ką kuriate dabar? Jūsų kūrybos planai?*

Tuo pačiu, kaip ir visada. Nemanau, kad žmogus gali pasikeisti labai jau iš esmės. Tik jau ne žemaitis.

MENO KALBA NEIŠVERČIAMA

Gerbiamas Antanai, savo apysakoje „Balti praėjusios vasaros debesys“, kurią (nė kiek nesistengdamas Pačiam pataikauti) laikau geriausiu praėjusių metų prozos kuriniu, gana įtaigiai, nors gal tiesiogiai to ir nesiekdamas, atidengei dažnai kartojamos sąvokos „vidinė emigracija“ turinį. Sunku numatyti tolesnį Tavo pagrindinio herojaus buvimą, bet lygiai taip pat sunku įsivaizduoti, kad šiandien jis galėtų priklausyti kokiai nors partijai ar apskritai būtų išėjęs į šurmulingesnę viešumą. Perskaitęs apysaką, jau negali minėtos sąvokos traktuoti taip lengvabūdiškai ir paviršutiniškai — vien kaip politinių, ideologinių nusistatymų išraišką, — regis, egzistuoja daug gilesnės, esmingesnės jos šaknys... Bet norėčiau, kad Tu pats pratęstum šią mintį.

Labai sunku kalbėti apie tai, kas jau kartą padaryta: nutapyta, parašyta, iškalta iš akmens.

Meno kalba neišverčiama. Dešimt straipsnių apie Rilke's eilėraščių ar Botticelli'o paveikslą nieko neverti, jei nesi skaitęs eilėraščių ar matęs paveikslo. Mokslininkas išnarsto eilėraščių po kaulelį, norėdamas sužinoti ir kitiems parodyti, kur ta poezijos paslaptis. Man jis panašus į vaiką, išardžiusį laikrodį: gražūs ratukai, spyruoklytės, bet laikrodžio širdelė nebetuksi. Kažkodėl žmogus, dabartinis žmogus, naiviai įsivaizduoja, kad išardžius, išsklaidžius ką nors į dalis, galima bus pamatyti, pagauti esmę, suvokti, kaip veikia. Bet esmė išsprūsta, pasaulio, gyvenimo, žmogaus prasmė nepaaiškėja, tik pabyra ratukų krūva ant grindų.

Žmogus vienintelis iš visų gyvų padarų užsiima niekam nereikalingu, neturinčiu jokios praktinės vertės dalyku — menu. Nebent paveikslu galima pridengti skylę sienoje ar akmenine skulptūra, kaip esu matęs, prislėgti kopūstus. Galima manyti šitaip: Dievo pasaulis, kam nepatinka Dievas, tebūnie Gamtos pasaulis, yra kažkokia visuma, tobula visuma. Meno kūrinys taip pat yra visuma, kurią sukuria žmogus. Menas ir pasaulis yra visiškai skirtingi dalykai. Jie panašūs tuo, kad abu sukurti. Taip bent turėtų būti.

Anų metų sausio naktį, stovint prie Parlamento rūmų, lekiant per miestą tankams su prigesusiomis šviesomis, dingtelėjo širdin: kas iš tų rašymų, simfonijų, to trapių ir nežinia kam esančio pasaulio, kurį net nepajutę sutraiškytų mašinų vikšrai? Neapsakomo gylio juoda bedugnė tarp tų dviejų pasaulių. Jeigu ir yra lieptas tarp jų, jis trapesnis už šiaudą.

Menininkas visada, normalus pilietis retkarčiais, gyvena vidinėje emigracijoje. Tas troškimas nebūti ir matyti, nebūti ir dalyvauti, tas prieštaravimas, ta įtampa ir verčia sėsti prie rašomojo stalo, griebtis teptuko. Kur per žodį, vaizdą, garsą veriasi slaptingoji pasaulio, daikto, žmogaus esmė tam, kad tuoj pat išsprūstų.

Kadaise maniau: parašysiu vieną knygą, padėsiu plunksną ir atsigulsiu ramus po akacija. Dabar jau žinau, kad knygų gal dar ir parašysiu, bet tos niekada. Mes visą gyvenimą rašome vieną knygą, tapome vieną paveikslą ir nueiname ne po akacija, bet po kapinių klevais, taip ir neparašę, taip ir nenutapę.

Jaunas Flaubert'as laiške savo draugui rašė: „Norėčiau visiškai pasinerti į meną, tegu visa kita eina po vėlnių". Taip ir padarė. Visą gyvenimą prasėdėjo po keliolika valandų per parą prie rašomojo stalo. Jo langas tapo švyturiu Senos upeiviams. Senoje locijoje taip ir parašyta: „Plaukiant žemyn, kairėje pono Flaubert'o langas". Gyvenimo saulėlydyje, kai jau nieko pakeisti nebegalima, jam staiga kilo baisi abejonė: o jeigu ir grožis, kuriam jis paaukėjo tikėjimą Dievu, žmogumi, gyvenimu, tokia pat apgaulė, kaip ir visa kita?

Stendhalis kadaise paprašė iškalti ant jo kapo akmens: „Gyveno, rašė, mylėjo".

Labai nedaug laimingųjų, kuriems užtenka gyventi ir žiūrėti. Ir matyti.

Pagal įprastą logiką, Tavo herojaus pasirinktas gyvenimo būdas turėtų slėgti skausminga vienišybe, tačiau skaitytojas to nejaučia — atvirksčiai, kūrinys alsuoja gyvenimo pilnatve. Galbūt ir todėl, kad apysakoje veikia ne vien „gyvieji" personažai (ji, Leokadija, Zuzana, Poviliukas ir t.t.) — joje dažnai tarsi atgyja ir daiktai, atsiskleidžia jų būtis, pripildydama pagrindinio herojaus pasaulį vis nauja patirtimi, išgyvenimais, pojūčiais, dvasingumu... Visa tai tarsi kompensuoja netoliese šurmuliuojančio, bruzdančio gyvenimo pilnatvę — tariamą ar tikrą — čia jau kaip kam atrodo. O gal junginys vienvė-pilnatvė iš tiesų yra nesuderinamas, prieštaringas, netgi alogiškas?

Ilgus metus buvome pratinami tik griauti. Degino bibliotekas, griovė bažnyčias, architektūros paminklus, kirto parkus, naikino dvarus, niokojo ir teršė nematytais mastais gamtą. Žmogus nebemoka, deja, ir dabar nebemoka gyventi negriaudamas. Jeigu jau negali išsprogdinti bažnyčios, nuplės nors telefono ragelį, sulaužys suoliuką skvere. Su tokiu pat įniršiu, buku užsispyrimu, gyvulišku atkaklumu naikina ir pats save, savo dvasią. Labai nedaugelis atsispyrė šitam naikinimo demonui, bet neabejoju, jog daugelis, net ne visiškai aiškiai suvokdami, ko nori, ilgėjosi harmonijos, dvasios ramybės. Pripratinti, priversti gyventi ir trypti kartu su banda, amžinai vieniši ir įtūžę, nelaimingi, pasiilgdavo tos tikrosios, taurinančiosios vienvė tylos.

Gal prieš penkiolika metų buvau priverstas kelias savaites gyventi Maskvoje. Negailėstinga vidurvasario saulė svilino megapolį. Tūkstančiai suprakaitavusių, irzlių žmonių lėkė gatvėmis, grūdosi metro stotyse, negalėjo nurimti ir trypė didžiulėse eilėse. Ir akys kaip pasibaidžiusių arklių. Šiuokšlinių skverelių dulkina žolė ir aplaužyti skurstantys dekoratyviniai krūmai. Jaučiau, kaip šitas beprotiškas ir beprasmis skubėjimo sukūrys įtraukia ir mane. Tuščiamo, nugriovimui pasmerktame name, kuriame buvau apsistojęs, kankino košmarai — ausyse aidėjo tūkstančiai skubančių žingsnių, užėjo nemiga. Ėmiau keltis su saule ir rytais sėdėdavau Aleksandro parke. Dieną prie suoliukų

prasibrauti būdavo neįmanoma. Ten jau rasdavau mažą sudžiūvusį seneliuką. Vienplaukis, padėjęs apspurusią senovišką skrybėlę ant suolo, sėdėdavo beveik nejudėdamas, žiūrėdamas į čirškaujančius tako smėlyje žvirblius. Kartą vis dėlto mes išisnekėjome.

— Jaunuoli, — tarė jis man, — ar jūs pastebėjote, kad Maskvos gatvėse ir skveruose nėra suoliukų? Nėra. Kad žmonės neatsisėstų ir nepagalvotų.

Yra tokios Williamo Blake'o eilutės:

*To see a World in a grain of sand,
And a Heaven in a wildflower,
Hold Infinity in the palm of your hand,
And Eternity in an hour.*

Kad pamatytum pasaulį, reikia sustoti ir išžiūrėti, kad išgirstum jo paslaptinę ir švelnų šnabždesį, kurį girdi tik dvasia, reikia sustoti ir įsiklausyti. Įsiklausyti tyloje ir vienatvėje, ramybėje, nutildžius savo sielos triukšmą. To šnabždesio negali nuslopinti patrankų griausmas, belieka sukelti triukšmą žmogaus sieloje. Tą gerai žino pasaulio galingieji, kurie, tikriausiai patys nesuprasdami kodėl, bijo girdinčio ir matančio.

Šitai pašėlusiai lekiant, pasaulis, daiktai subyra į skeveldras, ir lekiam dar greičiau, kažkodėl manydami, kad taip suspėsime, galėsime aprėpti visumą, pajusti gyvenimo pilnatvę, kurios paslapčia ilgisi širdis. Pažanga, mokslo laimėjimai — kas tai, ką jie davė žmogui, jo dvasiai? Koks man skirtumas, ar aš žūsiu pervertas strėlės, ar moderniausio automato kulkos? Kartais atrodo, kad kažkuriuo momentu žmonija išsuko iš kelio ir galvotrūkiškai nulėkė šunkeliais. Ir nepaisant viso šito, vis dar yra žmonių, kurie tikisi: kas nors sustos prie jo paveikslo, perskaitys, o ne perbėgs akimis jo knyga.

Įsiklausys vienatvėje, ką jam sako laukinės erškėtrožės žiedas.

Laikas — kaip upė, o į tokią pat upę, žinia, įbristi kelis kartus neįmanoma. Šią tiesą gerai žino ir apysakos „Balti praėjusios vasaros debesys“ herojus, tačiau vis tiek mėgina susigrąžinti praėjusį laiką. Kas verčia, kokie žmogiškosios sąmonės slėpiniai skatina šitai daryti, nors jis iš anksto numano, kad galų gale teks nusivilti?

Naikinimo chaosas per keletą metų nušlavė Lietuvos kaimą. Neabejoju, kad, prisidengus žemės ūkio pažanga ir panašiais siekiais, tai buvo daroma sąmoningai. Manau, kad tai buvo baisiausia nelaimė, ištikusi mūsų kraštą. Baisesnė nei rezistencijos paskandinimas kraujyje, nei šimtų tūkstančių tremtis į Sibirą. Pirmą kartą buvo pakirstos to savotiško krašto šaknys. Nudžiūvo atžalos, nutautėjo bajorija, inteligentija, bet kol buvo gyvos šaknys, galėjai neabejoti, kad atkakliai, nepaisydamos visų istorinių negandų, kils naujos, kol užaugs vieną kartą tvirtu medžiu. Nesunku įsivaizduoti, kaip viskas lengviau ir paprasčiau eitų šiandien, jei kaimas tebebūtų.

Dešimtys tūkstančių žmonių buvo priversti palikti namus, sodybas, kurių kiekvienas kampelis turėjo prasmę, praeitį, kur kiekviena pėda, ir kiekvienas žmogus tai jautė, jungė jį su seniai išėjusiais, gal ne taip pasakiau — iš senųjų kaimo sodybų niekas neišėdavo. Tai kas, kad jį nulydėdavo į netolimą smėlio kalnelį. Jo dvasia likdavo gyventi čia, sekė pasilikusiųjų žingsnius, jiems padėjo jų darbuose ir varguose, jų šaukdavosi ir jų klausdavo sunkią valandą. Jie buvo čia, jie ateidavo prie Kūčių stalo. Takas turėjo prasmę, turėjo prasmę ir atmintį sena liepa lauko gale, akmuo prie klėties slenksčio, kiekviena įdubėlė, kiekviena bala, kalnelis turėjo savo vardą. Kryžius, koplytėlė kieme, sena kraičio skrynija kamaroje, audimo staklės ant aukšto, kad jau ir nebevertamos. Aš mačiau, kaip jie išėjo, mačiau, kaip vertė su šaknimis obelis, šimtamečius ažuolus (nors gamtos apsaugos įstatymai draudė tą daryti!), ir nesu anuomet nė viename laikraštyje skaitęs ar šiaip girdėjęs, kad daromas baisus nusikaltimas. Mačiau paliktas kraičio skrynias apleistuose namuose, mačiau paliktus kryžius, statulėles — neišivaizduojamas dalykas! — paliktas koplytėles kieme. Tik vienas kaimynas pasakė praeidamas: jei nori — pasiimk, vis tiek su traktorium nuvers.

Mano amžiaus žmonės, kurie dar užaugo sename, taip ir norisi sakyti, tikrame kaime, per tuos keletą metų neteko tėviškės, gimtinės, gimtųjų vietų. Tapo valkatomis klajokliais savo žemėje.

Aš nebegaliu sugrįžti, kaip ir daugelis, ir pereiti kad ir pasikeitusiai per tuos dvidešimt trisdešimt metų savo gimtojo kaimo takais, nebegaliu nueiti prie upelio, paslaptinai vingiauvusio palaukėmis; iš viso to peizažo, kurį matė vaiko akys, neliko nieko.

Metams bėgant, vis labiau jaučiu tą nepataisomą netektį, ir vienintelis dalykas, ką aš galiu, tai

sugrįžti ten mintimis. Keista, bet atmintis išsaugojo absoliučiai viską, ir kartais, taip sėdint naktį, priešaušrio valandomis, atrodo, kad grįžta laikas. Laikas, kuris ten tekėjo visai kitaip. Dabar kartais pajuntu, kad užstrigo amžinas laiko ratas, kad pasaulis pasidarė netikras, kad vaikštau tarp nevykusių kažkokio nemokšos pastatytų dekoracijų. Laikas sustojo prieš kažkokį tik nujaučiamą lūžį, ir griūva tyliai akyse Vilniaus senamiestis.

Meno laikas visai kitas.

Pabaigai norėčiau paklausti Tavęs jau ne kaip konkretaus kūrinio autoriaus, o kaip literatūros žurnalo darbuotojo, kuris nuolat laiko pridėjęs ranką prie naujosios mūsų literatūros pulso. Visi vienodai jaučiame, kad šiuo metu jis gerokai prislopęs, bet nevienodai aiškinamės šio reiškinio priežastis. Būtų įdomu išgirsti apie tai ir Tavo nuomonę.

Man atrodo, kad tiesiog dabar be pagražinimų matom tą padėtį, kuri buvo visą laiką. Žinoma, aš galiu kalbėti ir kalbu tik apie prozą. Būkim atviri, didžiąją — ne visą! — leidžiamų knygų dalį pateikdavo rašantieji, kad turėtų. Pasikeitė laikai, nebaigti romanai nugulė stalčiuose, bet, kaip dabar mėgstama sakyti, esu optimistas. Išlįs tie romanai, autoriai pakeis veikėjams antpečius ir vardus, ir jie guls ant droviai nuleidusių akis redaktorių stalo. Tik nežinau, kaip bus su turėjimu. Sanča Pansa gavo gubernatorystę, nulipo nuo savo asilo ir įsitaisė krėsle. Bet juk puikiai žinome, kad be savo pono jis ilgai neištvers. Gal praeis dešimt metų, gal dvidešimt.

Kas rašė, tas rašys. Turiu omeny rašytojus ir grafomanus. Vienaip ar kitaip išeis ir jų knygos. Gal ir ne visos. Tik tikrai žinau, kad nei Rosinantas atsiganys, nei jo šeimnininkas.

Klausinėjo JONAS VABUOLAS

KIEK ŽEMĖS KLUMPĖN PRIKRITO

Kaip atsitiko, kad Jūs, tikrų tikriausias žemaitis nuo Kurmių, tapote aistringiu Vilniaus dainiumi — daugelio gražių novelių apie Vilnių autoriumi?!

Todėl, kad Vilnius turi labai stiprią savo dvasią, įeidamas į Katedros aikštę jauti lyg grįžtum į namus ilgai nebuvęs, *genius loci* (vietos dvasia), kaip sakydavo senovės romėnai, kaip kartoja ne visai suprasdami, ką tai reiškia, dabar beveik visi. Ta Vilniaus dvasia labai lietuviška, nors čia nuo senų senovės gyveno įvairios tautos. Vilniaus grožį, ypatingą jo trauką gražiai yra aprašęs kadaise, XIX a., fotografas Bulhakas. Stebuklas, kad savo dvasią Vilnius išsaugojo iki šiolei, nors kai vaikštai po jį, matai, kaip miestas nyksta akyse. Ne šių laikų miestas. Ne veltui jo taip nekentė Nikolajus I ir Michailas Paskutinysis. Vilnius — aušros miestas, ir iki gyvenimo pabaigos prisiminsiu aušrą Vilniuje, 1991 metų sausio 13 dieną...

O kaimas mane išmokė kalbos, daug ko. Kaip vaikystės sapnas — jo seniai nebėra, nebėra nei takų, nei gluosnių, nei upelio, nei akmens palaukėje; ir vis mažiau lieka žmonių, kurie prisimintų jį, koks jis buvo — debesis, rugius, pasvirusį kryžių laukuose; išeis ir tie, ir nieko nebeliks. Kažin ar tai ne pats baisiausias dalykas, kurį mums teko išgyventi. Miestą dar kartais pavyksta atstatyti, o kaip atstatyti taką, vingiavusį per šimtametį ažuolyną...

Skaitydamas apysaką „Balti praėjusios vasaros debesys“, taip ir matai savo herojaus asmenyje patį Antaną Ramoną, klajojantį po Vilnių, „sugeriantį“ jo kvapus, garsus, vaizdus, klausantį, kaip laikas „čiuurlena gatvės akmenimis“, vakarais grįžtantį atmuštais padais, nusibasčiusį — aiškiausią antipodą tokiam Bvanai Eugenijui su užsieniniu reklaminiu maišeliu ant peties... Tad ir maga paklausti: kas Jums svarbiausia gyvenime ir kūryboje? Ką laikytumėt didžiausiomis vertybėmis? Ypač šiandien, kada aplinkui taip sparčiai daugėja, anot poetės O. Baliukonytės, „palaimingai įgijusių“ — „valdžią, šlovę ir jėgą, žemę, namus ir butus, mersedesus, deimantus ir valiutą“...

Atsakyčiau be ilgų postringavimų — brangiausia tai, ko negalima nupirkti. Ir manau, kad tie „palaimingai įgijusieji“ tokie pat nelaimingi kaip ir visi kiti. Surūdija ir brangiausi mersedesai, nei auksas, nei deimantai nepadarė nė vieno žmogaus laimingesnio. Kažkas man sakė, kad pinigai suteikia laisvę, atseit gali važiuoti, gali daryti viską, ką nori. Nemanau. Laisvė, ramybė, meilė — mumyse. Tai dvasios dalykai. Ir apskritai pažanga, civilizacija — tai rūpinimasis, kaip šilčiau, patogiau, minkščiau, gardžiau ir svarbiausia — daugiau... Na, ir kas iš to? Atrodo, būsime priėję galą. Ar ne laikas sustoti ir pasižiūrėti į kvailį, grojantį ant kalno dūdele?

B.Radzevičius kadais kalbėjo: „banaliausias veidas, apsilupinęjusi mūro siena, krušos išplautas, sunykęs, kreivas medis mums tarsi plykstelė savo antrąją pusę, pribloškia“, atsiveria giliausiomis prasmėmis. Kas yra Jums praregėjimų akimirkos? Kas yra tasai troškimas — nors retsykiais „pažvelgti į viską kaip ta lapkričio saulė, kuri atsiveikindama eina per žemę“?..

Daugiausia rūpesčių man kelia mano paties tinginystė ir rašymo būdas. Esu kaip lėlytė, kurią kadaise mačiau vaikystėje ir kuri man padarė nepaprastą įspūdį. Traukai už siūliuko, — ir juda galva, rankelės ir kojelės. Bet tik viskas kartu. Mano galva lygiai tokia pat, — jei kojos nežirgluoja, tai ir joj niekas nesisuka. Žirglioji sau, ir viskas pradeda krutėti, gražu ir pačiam, ir širdis tankiau ima plakti, eini nieko nematydamas. Kartais taip viskas ir išaiškėja iki galo. Kam tada rašyti? Niekada neparašysi taip, kaip matei. Matei — ne toks žodis. Ir matei, ir girdėjai, ir jautei. Apysaką užrašyti pasisekė — ji buvo ilgesnė, nors pradžioj maniau, kad tik trumpa noveliukė — nespėdavo viskas išsisukti iki galo, nors ir šiaip sudėta tik dešimtadalis to, ką mačiau ir jaučiau. Pirmą kartą buvo gaila, kai padėjau paskutinį tašką. Bet nusibodo rašyti. O ir laisvo laiko tada turėjau. Rašiau visiškai negalvodamas, kas ir kaip iš to išeis, rašiau sau, nors pats nelabai tikiu, kad galima rašyti sau, tačiau žmogus apskritai nedaug žino, apie save taip pat. Ir vis dėlto būna akimirkų, dienų, kai tiesiog jauti, kaip iš lėto rūdija vinis sienoje, žolė svyruoja vėjo pučiama ties namo kampu, ir visas pasaulis, visas jo skausmas, liūdesys ir prasmė — tai svyravimas. Protas labai netobulus instrumentas. Gali žinoti, kad daiktas medinis, tokios ir tokios spalvos, matmenys tokie ir tokie, ir vis tiek nesuprasi, kas tai. Tai tėvo klumpė, kurią radau malkinėje, išeidamas visam laikui iš namų, ir pilka žemė viduje, kurią sumynė jo basa pėda. Tai visa žemė, kurią aš turiu.

„Žodis jau vieną kartą pakeitė pasaulį“, — taip yra pasakęs Martynas Liuteris. Mes matėme, nors dar ne visi suprantame, kad žodis dar kartą pakeitė pasaulį, ir labai norėčiau, kad prisimintume tai dažniau. Ne mersedesų ratai, ne tankai, ne raidžių virtinė ant kokakolos butelio, bet žodis, atgavęs savo magiškąją galią, glūdėjusią jame nuo žmogaus sutvėrimo laikų. Tegu prisimena tai tie, kurie veržiasi į Europą ir mato tik jos plastmasinę sielą, ir nėra net girdėję ir girdėti nenori, kad yra ten Šartro katedra. Provanso trubadūrų dainos tebemiega alyvmedžių pavėsyje, laukdamos tavęs praeinančio baso, — gal prisėsi šalia ir prakalbinsi...

Regiu Jūsų kūrinių Mariją, Violetą, Poviliuką „niekada nevalomais kerziniiais batais“, amžinai kažko savo mazgeliuose kvičiančią Veroniką, Pūkį... Kaip jie ateina į Jūsų prozos pasaulį? Realūs prototipai iš realių situacijų? Ar tai ta „širdies ausimi“ pasiseka išgirsti, kas plazdena jų sielose, kad atsivertų net paties mažiausio, nepastebimiausio — kaip anas Poviliukas — žmogaus gelmė?

Labai sunkus klausimas. Rašytojai sutrinka, o dažnas dailininkas, paklaustas, ką tu čia nupeckiojai, ir įsiunta. Menas ir gyvenimas neturi nieko bendra. Juk ne vienam yra tekę matyti sapne pažįstamą miestą, gatvę, vietą, ir tik žinai, kad tai miestelis N., nors sapne jis atrodo visiškai kitoks. O būna ir atvirkščiai, sapnuoji lauką, kelio posūkį, namą tolumoje, ir po daugelio metų, važiuodamas pro Žemaičių Naumiestį, staiga viską atpažįsti. Prototipai — imi jų išorę, kartais kalbėjimo manierą, o kas žmogaus dvasioje — tik susapnuoti gali. Vienintelė Veronika nužengė į apysaką su visais savo ryšulėliais ir mazgeliais tokia, kokia buvo, mat buvo, matyt, ne šio pasaulio. Nebematau jos ir tikiuosi, kad sėdi jinai dabar pas dangaus vartus, retkarčiais pabardama šventąjį Petrą. Nežinia iš kur atsirado Pūkis. Jis ateina beveik visada, kai rašau apie Vilniaus senamiestį, tyli ir labai daug rūko. Jeigu imčiau ir parašyčiau savo autobiografiją, neabejoju, kad sakytų: ką jis prisigalvojo, jis visai ne toks... Nors būna visko. Vienas personažas sutikęs klausia, iš kur aš žinojęs, kad jis daręs taip, visai taip iki smulkmenų, o prototipas — oi koks gremėzdžiškas žodis! — jau seniai ilsisi Karveliškųjų kapinaitėse. Beje, kaip beveik ir visi apysakos herojai...

Grimasų iškreiptoje kasdienybėje, kupinoje nuožmios kovos, triukšmo ir bruzdesio — užmiršome, kas yra ramybė, tylą, susikaupimas vienuoje... Esate rašęs apie „ramybės kalvą“, apie „ramybę, į kurią trupa kalavijo plienas“. Kas tai?

Tiesiog žmogus turėtų prisiminti, kad amžina ir negęstanti yra jo nors ir labai mažytė Dievo kibirkštėlė. Rusena jinai ir elgetos, sėdinčio pūgoje prie Aušros Vartų, dvasioje, ir tavo, ir šio pasaulio galingojo. Triukšmauja, rėkauja, klykia, lekia išdeges akis šėtonas, kad žmogus nesustotų,

neįsiklausytų, nepajustų, jog rusena jo kibirkštėlė, nes šėtonas puikiai žino, kad tą akimirka, kai žmogus jaučia ją, yra nenugalimas. Ir vėl prisimenu praėjusius metus. Tokia galybė ėjo, tokia galybė. Mums buvo peršama ir kalte kalama mintis, kad pasaulis didelis ir šaltas, ir žiba toje negyvoje materijos ir tuštumos šaltybėje svetimos mums žvaigždės, abejingos, nepasiekiamos. Bet jeigu ateina šviesa iš tolybės, jeigu ateina minties, dvasios šiluma žiūrint naktį į žvaigždėtą dangų, jis nėra svetimas, nėra šaltas, — tik pragaro ugnis nešviečia, jo ugnis šalta, o ta ugnis, sakykim, dieviškoji, pasaulio ugnis, — ir šviečia, ir šildo. Nes ko gi mes norime po šituo dangumi, jei ne dvasios šviesos ir ramybės? Kalavijas nukerta žvakę, bet bejėgis prieš liepsną. Skęstančio „Titaniko“ orkestras, gęstant laivo žiburiams, kylant vis aukšty n vandeniui, grojo ir grojo, ramindamas besiblaškančius siaubo apimtus žmones. Jie taip ir nuskendo, nepaleidę iš rankų instrumentų... Matau liūdesį gyvulio, žvėries akyse, ir man atrodo, kad tai žmogus, kurio dvasioje užgeso ta kibirkštėlė...

Ačiū Jums už pokalbį.

Kalbėjosi DANUTĖ KALINAUSKAITĖ